

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Tokaj bárkája

Kell-e mítosz egy népnek? – tehetjük fel ezt a provokatívnak és kissé elnagyoltnak tetsző, de mindenképp időszerű kérdést. Mert mi a mítosz? Az *Idegen Szavak Gyűjteménye* szerint: hitrege; ősi, vallási jellegű elbeszélés. Regéink, meséink, mondáink ugyan vannak szép számmal – de egy olyan nagy elbeszélés, amelybe mindenestül beleférünk, nem maradt fenn. Mítosztalan korban élünk, és újabb múltunkat, történelmünket, hőseinket is iparkodunk mítosztalanítani. Mintha azt hinnénk, hogy a valósággal való szembenézésnek ez az egyetlen formája. Mintha azt hinnénk, hogy a mítoszok, amelyekkel meghatározó eseményeinket és nagyjainkat felruházta a költői képzelet és az emberi fantázia, nem volnának egy nép valóságának a részei. Veszélyes, mert identitásromboló nézet ez – ahogyan a legújabb kori naiv és téves legendagyártás is megtévesztő. Mi hát a helyes út? Tisztában vagyunk-e kulturális és hitbéli gyökereinkkel? Milyen mértékű szervezőerővel bír még a művészet, a vallás, a közös múlt tanulmányozása napjainkban? Képesek leszünk-e hagyományainkat átmenteni a XXI. századba? Hagyjuk-e felmorzsolódni magunkat, nyelvünket Kelet és Nyugat határának nagy darálójában? Létezik-e közös emlékezet, avagy annyiféle emlékezetről beszélhetünk, ahány érdek vagy szempont uralkodik? Lesznek-e szakrális kapaszkodóink, vagy végleg magába fal az anyagi világ kiscsömböce? A világ globális térképén elmosódó határok és a legújabb kori népvándorlás mögött egyre szűkülő térben megőrizhető-e egy nép identitása, kultúrája úgy, hogy nem szigetelődik el a többi néptől, ugyanakkor hagyományait, szokásait is képes megújítani? S ha igen, miképpen őrizhető meg az elektronikus ipari forradalom és a határokat nem ismerő gazdaság-szervezési gyakorlat korszakában, a globális tudatipar (vagy médiaipar) termékeinek áradatában?

Ilyen és ehhez hasonló kérdéseket fog feszegetni a 43. Tokaji Írótábor tanácskozása. Az irodalom, a néprajz, a történettudomány, az antropológia stb. szemszögéből, társadalmi és lélektani szempontból igyekszik majd válaszokat keresni és megfogalmazni a téma legjobb ismerőinek, neves előadóknak, tudósoknak a bevonásával.

A Tokaji Írótábor kezdettől fogva identitásképző és -erősítő szerepet töltött be nem csupán az írók, de általuk a társadalom életében is. Az első évek óvatos rendszerkritikai, a legsúlyosabb társadalmi problémákra rámutató konferenciái után, főleg a nyolcvanas években újra lehetőség nyílt az elhallgatás és elhallgattatás felszámolására, az igazság nem veszélytelen keresésére, a nemzeti önismeret és önbecsülés visszaszerzésére – s mindezzel Tokaj sok-sok birodalmi hazugság falán ütött jól látható rést. Jelentősen hozzájárult a diktatúra felszámolásának előkészületeihez, a változások és azok szükségességének megfogalmazásához is. És teszi a dolgát azóta is, az elmúlt huszonöt évben töretlenül. S hogy jó úton jár, az is igazolja, hogy időnként heves viták viharai támadnak körülötte. De Tokaj bárkája ellenáll a magasra csapó hullámoknak. Menti tovább az értékes gondolatokat egy jobb és nemesebb világ fogantatásához.

Szentmártoni János

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, *Horváth Antal*,
Kalász Márton, *Kő Pál*, *Nemes Attila*,
Salamon Konrád, *Szakály Sándor*, *Vasy Géza*

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Csontos János (Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna
(szerkesztő, rendezvényszervező)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Mórocz Gábor (Könyvszemle, tanulmány)
E-mail: moroczgabor@magyarnaplo.hu

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit
(szerkesztő, Versmaraton,
Magyar Napló-hajóút)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**
*

A címlapon: **Hoppál Mihály**
(Fotó: **Díner Tamás**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Szentmártoni János: *Tokaj bárkája* 1

SZEMHATÁR

Péntek Imre: <i>A hűséges alakváltogató</i>	3
Mezey Katalin: <i>Rossz időkben</i>	4
Kiss Benedek: <i>Szkarjatyin tábornok a dombon</i>	4
Oláh János: <i>Ameddig visszaint</i>	4
Zsille Gábor: <i>Akinek a munka nem kin. Kovács István hetvenéves</i>	5
Ircsik Vilmos: <i>A repedés</i>	7
Báger Gusztáv: <i>Trauma-terápia; Palackposta</i>	11
Czigány György: <i>Egy vágató vonat</i>	12
Imre László: <i>A szakrális perspektíva Jókai Annánál</i>	13
Mohácsi János: <i>Morális érzékenység Jókai Anna esszéiben</i>	19
Oláh András: <i>„Isten egyetlen tévedése”</i>	25
Pósa Zoltán: <i>Az élet álom; Kárhozat; Esti zápor; Alkony</i>	30
Csontos János: <i>Gyógyult páciens, hererákos ország.</i> <i>Pósa Zoltán kórház-megaregénye mint történelmi metafora</i>	31
Friedler Magdolna: <i>Labirintus</i>	34
Gacsályi József: <i>Augusztusi elégia</i>	36
<i>Gemenc</i>	37
Doris Kareva: <i>A csatorna partján; Az óra jár; Apám zongoráján...</i>	38
<i>Nem hordom a képed...; Nap, Nap, még ne...; Öregség</i>	39
Luka László: <i>Ecce homo (orvosi ügyeletben)</i>	40
Oláh János: <i>Ferenczi László búcsúztatása</i>	45
Hoppál Mihály: <i>Kell-e nekünk magyar mitológia?</i>	46

NYITOTT MŰHELY

Szénási Zsófia: *Sámánok nyomában*
Beszélgetés Hoppál Mihály néprajzkutatóval 51

KÖNYVSZEMLE

Jahoda Sándor: <i>Körülkerített létezés</i> <i>Ircsik Vilmos: Kertek és kerítések</i>	58
Apáti Miklós: <i>„bontani kell, ami felesleges”</i> <i>Lezsák Sándor: Társai elmentek MEGVÁLTÓT nézni</i>	59
Filep Tamás Gusztáv: <i>„Kisajátító olvasatok ellen”</i> <i>Boka László: Egyszólamú kánon. Tanulmányok és kritikák</i>	61
Csordás László: <i>Lépések a másik felé</i> <i>Oláh András: Idegen test</i>	63
Szakolczay Lajos: <i>„Hazakerül a lélek”</i> <i>Gacsályi József: Mindenem</i>	65

SZERZŐINK 68

Számunkat sámánfotókkal és -ábrázolásokkal illusztráltuk.

PÉNTEK IMRE

A hűséges alakváltogató

*Amikor nem tudta kinyitni a „történelem ördöglakatát” –
verseket írt;
ahogy ihlete kimerülni látszott,
a levéltárakba ment kutatni a '48-as szabadságharc lengyel hőseit, katonáit,
s ha már az adatok elöntötték memóriáját,
lengyel költők fordításával vigasztalódott.
Még szerencse, hogy a rendszerváltás a diplomata pályát is megnyitotta előtte
(milyen jól jött, hogy ifjúkorában franciául is tanult),
hányszor készültünk a főkonzult Krakkóban meglátogatni,
de mint annyi más, ez is elmaradt...
Ám az ígéretes (és eredményes) krakkói pálya megszakadt, mert hozzánk is
beérkezett a varsói gyors... (És gyorsan eltávolították.)
De közben – szinte mellékesen – tündöklenni kezdett a gyerekkor,
s benne '56 feledhetetlen emléke.
Időközben felkeresték mindenféle akadémiák, hogy lenne szíves tagságot vállalni,
mert eljött az idő...
(Az idő mindenképpen eljön, ha nem is akkor, és nem is úgy.)
És persze, mindig kevés. A folytonos munka, a kéziratok fölötti görnyedés,
a fogalmazás kínja és öröme, a sürgető dátumok. A sorakozó kötetek.
A halasztott, belül nyomasztó tervek. Ezt nem irigyelte tőle senki.
(Láttam salzföldi házában magányosan, korrektúrahalmok közt elmerülve.)
S miközben sokoldalúsága áldozata lett, hűségét megőrizte mindahhoz, amivel ott,
az út elején, eljegyezte magát. Mindahhoz, amivel emberként, magyarként élni érdemes.
Az idő – ha tetszik, ha nem – irgalmatlanul elmegy, jobb esetben utolér.
Ahogy őt is – a bravúrosan műfajt, helyet és korszakot váltogatót –,
ám most nem sikerül elmenekülnie a 70. év és a köszöntés elől.
És mi, öreg barátai, kajánkodva figyeljük, a Kilencek egykori Benjaminját,
nem lesz-e még fehérebb (ártatlanabb) bemjózsefkedő szakálla,
az önmagát beteljesítő születésnapj ünnepén.*

A következő két oldalon Kovács István költőt, történészt, polonistát, a Kilencek tagját köszöntik pályatársai 70. születésnapja alkalmából

MEZEY KATALIN

Rossz időkben

„Nem vitatkozik s nem kiabál;
szavát nem hallják a tereken.
A megroppant nádszálat nem törí el,
a pislákoló mécsbelet nem oltja ki,
míg csak győzelemre nem viszi az igazságot...”
(Izajás jövendölése, Mt 12,19-21)

*Háborúban születünk,
rossz időkben nőttünk,
apánk katonakönyve
volt az örökségünk.
Anyánk szája elé tett
ujjával tanított,
hogy a szólás veszélyes,
tartsuk meg a titkot.
Talán ezért akartuk,
ellenében lázadva,
világgá kiáltani,
ami lelkiünket nyomta.*

*Mikor ifjúságunkat
a vihar szétkergette,
kivetetten is velünk
maradt az Úr kegyelme.
A megroppant nádszálat
eltörni nem engedte,
a pislogó mécsbelet
szélárnyékba rejtette.
Addig ne hunyjanak ki
a bennünk gyújtott lángok,
amíg győzelemre nem
viszi az igazságot.*

KISS BENEDEK

**Szkarjatyin tábornok
a dombon**

*Lehet, hogy nekik igazuk van,
de nekünk seregünk.
Imádkozzanak Budán,
Esztergomban,
nincs forradalom, mit le nem verünk.*

*Szabadságharc? Ilyet a muszka
nem ismer,
itt a lázadás is nagy szó.
Az élet csupa kakaó, sós uborka,
meg sonka, vodka,
s mindig a pikáké a végszó.*

*Ki az a Bem? Egy lengyel féreg.
S a magyar?
Sok féreg együtt.
Nem akad nemzet ily bolond még egy.
Kardélre vetjük!*

*...Jaj, ez a bumm! Mi ez?
Ilyen is érhet engem?!
Fenség, én mindent visszavonok!
Eddig a pribék beszélt
belőlem –
Éljenek csecsenek és magyarok!*

OLÁH JÁNOS

Ameddig visszaint

*A történelem vak ördöglakat.
Habár minden ízében emberi,
nyitját egyedül Isten ismeri,
de fölnyitnia neki sem szabad.
A mi sorsunkban minden egyszeri.
A kínvallató, örök ég alatt
ki halandó volt, halandó marad,*

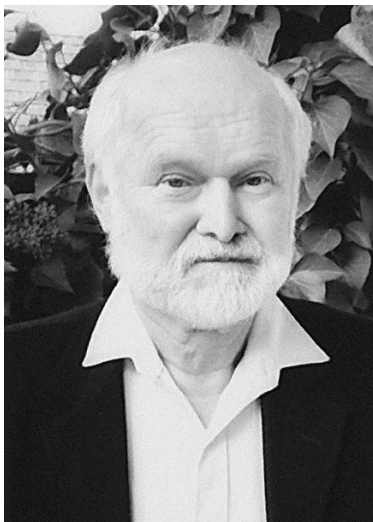
*sosem lehet újjáteremteni.
Mint akiben farkaséhség tüzel,
egyensúlyunkat úgy veszítjük el,
s félelem szülte első szavaink.
Az ember innen ki sosem talál.
A közös sors mégsem közös halál,
a gyermeklét ameddig visszaint.*

ZSILLE GÁBOR

Akinek a munka nem kín

Kovács István hetvenéves

Ha feladatokkal túlszűfolt, hajsolt napjaink percnyi szüneteiben visszatekintünk életünk évtizedekkel korábbi eseményeire, általában megdöbbenünk, annak idején mi mindenre jutott időnk és energiánk. Például számomra teljesen valószerűtlen, hogy 1998 egyik hétköznapiján Budapestről vonattal elmentem Piliscsaba határába, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen rendezett irodalmi estre – nem szerepelni, hanem közönségnek, csak úgy, ráérősen... A színpadon olyan költők ültek, akik tanárként kötődtek az egyetem bölcsészkarához: Szöcs Géza, Lackfi János, Vörös István és Kovács István. Utóbbit akkor láttam élőben először. Emlékszem, valósággal ujjongtam, mert fényesen igazolta az azokban a hetekben felfedezett törvényt, hogy a tudós szépen lassan magára ölti annak a személynek a külsejét, aki vel egy életen keresztül foglalkozik. Valahogy úgy, ahogy az aranylakodalmukat ünneplő házastársak hasonlítanak egymásra. Kiváló példa erre a 2007-ben elhunyt Lőrinczy Huba, aki irodalomtörténészként Márai Sándor tanulmányozásának szentelte az életét, és lám csak, arca egészen *máraissá* alakult. Piliscsában, a Makovecz Imre által tervezett teremben pedig ott ült előttem személyesen a magyar szabadságharc megelevenedett hőse, Bem apó. Aki egy pillantást vet Kovács István arcára, tudja, miről beszélek. A kísérteties hasonlóság persze nem meglepő, hiszen István egyetemista éveit óta a lengyel tábornok historikus büvkörében él. Az ELTE történelem–lengyel szakán, mi több, a legendás Eötvös Kollégium falai között egész életére elkötelezte magát a lengyelség, a lengyel–magyar barátság ügye mellett, elképesztő tudást gyűjtve magába. S természetesen a költészettel is eljegyezte magát: tagja lett a Kilencek néven elhíresült egyetemi költőcsoportnak, szerepelt az 1969-ben megjelent *Elérhetetlen föld* című antológiájukban. Történelmi ismereteit 1971–72 folyamán a Bécsi Egyetemen, Her-

Kovács István

der-ösztöndíjasként (Illyés Gyula ajánlására) növelte, majd következtek a lengyelországi „terepgyakorlatok”. Nem véletlen, hogy Nagy László egyik 1975-ös varsói naplójegyzetében is szerepel: „Kovács Pista kopasz, fordít, bezárkózik egy kölcsönkapott lakásba. Napóleon és a lengyelek, ezt a könyvet fordítja.” Valóban, Marian Brandys művének fordításakor István kopaszra nyíratta a fejét, hogy „szalonképtelenül” ne akarjon elmászkalni az íróasztal mellől, és folyamatosan dolgozhasson.

Nagy László Lengyelországban több alkalommal járt, főként a fővárosban, és e néhány napos utak mindig termékenynek bizonyultak. 1974 szeptemberében nem egyedül időzött Varsóban, hanem Csoóri Sándor és Kovács István társaságában. A Varsói Ősz elnevezésű nemzetközi költőtalálkozó magyar résztvevői voltak, és az Europejska szállodában laktak. Tizenöt évvel később, 1989 augusztusában Csoóri így emlékezett vissza erre az utazásra: „...egyik sétánk alkalmával Kovács István megállított bennünket egy táblával megjelölt ház előtt. A tábla azt tudatta velünk, hogy egy német mesterlövész ebben a házban lőtte le a szemközti Városház ablakából Baczyńskit, a huszonnégy éves költőt, a lengyelek

Radnóti-képességű nagy reménységét. Természetesen nem versírás, hanem harc közben, a Varsói Felkelés napjaiban. A háború Nagy Lászlót és engem is körülölvöldözött alaposan, de a halálhír egyformán megőrzött mindkettőnkét. »Fiúk, ezt a házat illenék nekünk megkoszorúznik« – javasolta csöndesen László. És mi fölhajtottuk Varsót egy nemzetiszínű szalagért, hogy a magunk törvénye szerint koszorúzhassunk. A szalagra Nagy László ezt írta rá: »A nemzet: közös ihlet.«»

Az 1945-ben született Kovács István életének meghatározó tragédiája, hogy édesapját elnyelte a második világháború pokla – cédulára írt utolsó üzenetét egy Szibériába tartó fogolyszállító marhavagonból dobta ki. Fájdalmáról István e szavakkal vall: „Anyám még húszéves se volt. Apám huszonkettő volt. Csak három hónapig éltek együtt. Apám azzal szerzett magának tekintélyt előttem, hogy megtudtam: bombázaskor nem rohant le az óvóhelyre. És anyámat se engedte ki a karjai közül. Nem tudom, mikor fogan-

tam meg. Bombázás alatt vagy két bombázás között?” Az elveszített, számára ismeretlen apa alakját több gyönyörű versében is megrajzolja, például a *Havon forgó ég* címűben:

*Vár jeltelen homlokú apám,
Hogy könnyebben megtaláljam,
tüzet gyűjt a zubbonyában.*

*Csak egyensúlyom veszttem el,
ha egyszer partot érek,
szememben hordom halálát
a havon forgó égnek.*

A nevezetes piliscsabai est, megismerkedésünk után 2000-ben láttuk viszont egymást, méghozzá Krakóban: Kovács István az ezredfordulón négy évig magyar főkonzulként szolgált az ősi lengyel fővárosban, s jómagam szintén négy évig voltam e bámulatos hely lakója, egy családi örökségnek köszönhetően. Rendszeresen felkerestem a főkonzulátust, megfigyeltem István kiváló diplomáciai érzékét, sokat tanulva tőle. Baráti beszélgetéseink idővel közös ügyekké (idegenvezetés, előadások, utazások) és fordítási munkákká fejlődtek, 2003-ban egy műfordításkötetünk is megjelent négy lengyel költő verseivel, *Arany aszú* címmel. (Ezt később még két kötet követte: Bohdan Zadura, illetve Waclaw Oszejca verseinek közös fordítása, mindkettő a Magyar Napló Kiadó gondozásában.) Tréfásan fogalmazva, az ezredfordulón mi ketten alkottuk a Magyar Írószövetség krakkói tagozatát. Én tacsó voltam, Kovács István viszont a második főkonzuli idejét töltötte: 1994–95 folyamán már ellátta e tisztséget, remek szervezőkészséggel megteremtve a hosszabb távú munka feltételeit. Amikor friss kinevezésével a zsebében Krakóba érkezett, és bemutatkozott a helyi titkárnőnek (aki mellesleg egy bolgár férfi felesége), az asszony szeme elkerekedett: „Kovács István... Csak nem a Kilencek költője?” Gondolom, egy ilyen kérdés egy magyar költő számára a legszebb kitüntetés, még a József Attila-díjjal is felér. Amúgy az elvtársaknak ebben az egyben igazuk volt: csakugyan *nemzetközivé lett holnapra a világ*.

Külügyi szolgálata után Kovács István hazatért, és fejest ugrott kedves témájába: az 1848–49 folyamán Magyarországon harcolt lengyel katonák életrajzának levéltári kutatásába. Évtizedes munkája gyümöl-

cseként ebből végül lexikon lett, amely magyarul és lengyelül is megjelent. Saját bevallása szerint e gigászi munka egyfajta narkotikum: függőséget okoz. Káros mellékhatása, hogy ellehetetleníti a versírást – ezért, hogy költőként friss kötettel legutóbb 2004-ben lépett elénk, *Kézmozdulat a szürkületben* címmel. Ebből egyik kedvencem a *Virrasztás egy altemplomban* nyitó strófája:

*Az altemplom boltíveinek mélyén,
hol négyrét görnyednek az oszlopok,
a kelő nap bezúz fényöklével
egy álmos ólomüvegablakot.*

Közben persze rengeteg dolog történt Kovács Istvánnal, és ahogy az lenni szokott, minden egyszerre. Elkészült vidéki otthona, egy romjaiból megmentett parasztház a Balaton északi partján található aprócska faluban, Salföldön. Hivatalosan nyugdíjba vonult – ez persze csak arra jó, hogy még többet dolgozhasson, még elfoglaltabb lehessen. Felkérésemre rovatulajdonossá vált az Új Ember hetilapban: másfél éven keresztül *Belső térkép* címmel írt kulturális jegyzeteket, havi rendszerességgel. Nem utolsósorban nagyapa lett – rövidesen megszületik második unokája is.

Egy polihisztor-gyanús alkotó munkásságát nehéz tömören méltatni. Hiszen tényszerűen leírni, hogy Kovács István Krakó díszpolgára; a Lengyel Tudományos Akadémia tagja; Lengyelországban több emléktáblát állíttatott Balassi Bálint tiszteletére; egy klasszikussá vált film, Andrzej Wajda *Hamu és gyémánt* című alkotásának hatására felvételizett 1963-ban a lengyel szakra; a későbbi évtizedekben is behatóan foglalkozott a lengyel filmművészettel, ezzel kapcsolatos írásai pedig kötetbe rendezve is napvilágot láttak, *Robogás a nyárba* címmel – mindez csak szikár közlés, a teljesség vékony szeletei, és nem adják vissza az elvégzett munka sokszínűségét, mozgalmasságát.

A szenvedés, a kín lengyel szóval fonetikusán *menka*. Kovács István szívesen alkalmazza a szóviccet: azokat az alkotókat becsüli, akik számára *a munka nem menka*. Bizonyos, hogy ünnepeltünk a legszorgosabb, legelhivatottabb írástudók fajtájából való; élete és munkássága józan, mégis kellően dimenzionált. A gondviselő Isten áldása kísérje továbbí útján!

IRCSIK VILMOS

A repedés

Először az asszony vette észre a szokatlanul hideg, hótalan tél vége felé, amikor éppen munkába indult. Az előkerten keresztül a bejárati ajtóig vezető alig néhány méter hosszú betonjárda elején, közvetlenül a kiskapunál máról holnapra egy tízcentis, hajszálvékony repedés támadt. A férj, aki derülátóbb volt, vagy talán nem szeretett semmiféle bajjal szembesülni, az ilyen apróságok fölött pedig mindig átsiklott, nem tulajdonított különösebb jelentőséget a felfedezésnek.

– Te mindig rémeket látsz – nyugtatta a feleségét.
– Egy ilyen kis repedés? Ugyan már, biztos a sok nyitogatástól van. Meg a gyerekek is folyton ráncigálják a kaput, sőt folyton rá is állnak, és hintáztatják magukat rajta.

A házat jó pár éve, még a gyerekek születése előtt vették eléggé lepusztult állapotban, előző és egyben első tulajdonosától, egy régiségkereskedőtől, aki felesége halála után magára maradvá öregek otthonába költözött. A vételt nem siették el, előtte alaposan körülnéztek a lakásiacon, bújták az apróhirdetéseket, és nagyon sok helyre el is mentek. Most a repedés megjelenésekor mindkettőjüknek eszébe jutott, hogy a hosszú előkészületek végére két lehetőségük maradt, és az egyik éppen azért esett kútba, mert a kiszemelt ház fürdőszobájának mennyezetén a tüzetes átvizsgálás közben apró repedésre bukkantak. Erre gyanút fogva kérdezősködni kezdtek, és arra a következtetésre jutottak, hogy valószínűleg a közeli forgalmas főútvonal az oka. Pedig az a ház tulajdonképpen egy árnyalattal jobban tetszett nekik ennél, amely végül az otthonuk lett, és amelybe kölcsönöket felvéve azóta rengeteg pénzt öltek: új tetőt rakattak rá, leszigetelték a falakat, kicserélték az ajtókat, ablakokat, az elektromos vezetékeket, a fűtés csöveket, a szobákban felújították a parkettát, a konyhát, az előszobát és a fürdőszobát pedig újra csempézték és járólapozták. Amikor mindennel végeztek, azt hitték, hogy végre hátrádólhatnak. És tessék, most itt van ez a repedés, amely nem hagy nyugtot az asszonynak, az asszony viszont nem hagy nyugtot a férjének.

Hiába tiltották meg szigorúan a gyerekeknek a kiskapuvál való játszadozást, ők maguk hiába jártak

szinte lábujjhegyen körülötte, a repedés lassan, de biztosan és feltartóztathatatlanul továbbterjedt és szélesedett. Április elejére már ijesztő méreteket öltött, az pedig még jobban aggasztotta őket, hogy szinte a szemük láttára tágult és nyúlt meg egyre jobban, miközben semmit nem tudtak tenni ellene. Késlekedés nélkül el is határozták, hogy szakemberhez fordulnak, bár a férj voltaképpen továbbra is szeretett volna fátylat borítani a dologra azzal, hogy ilyesmi minden jobb családban előfordul, egy kis szépséghibába az egész, amellyel együtt kell élni, mint a hajhullással, az ősz hajszálakkal, a fogak elvesztésével vagy a bőr ráncosodásával. A felesége erre az utóbbi példára összeresztett, mintha darázs csípte volna meg, és még inkább ragaszkodott hozzá, hogy okvetlenül kőművest hívjanak.

– A gyerekeknek semmi közük hozzá. Attól legfeljebb a kapu megy tönkre. Ez viszont felfagyott. Egy fuvar murva meg három zsák cement elég lesz – mondta a kőműves az asszonynak, aki maga vette kézbe az ügy intézését. Aztán egy felületes pillantást vetve a repedésre, amelyet eddig figyelemre sem méltatott, még hozzátette: – Húzzunk rá egy tízcentis réteget. Ez túl vékony volt, csak annyit ért, mint a púder a ráncos arcon. Az se marad meg sokáig.

A munka két napig tartott. Az első napon betonoztak, a másodikon a megkötött betonra cementréteg került, nemcsak azért, hogy szép sima legyen a járda, és kényelmesebb legyen járni rajta, hanem mert ez a cement nem is fog megrepedni, az hétszentség, fogadkozott a kőműves, a segédje pedig helyeselt hozzá.

Egy hónapig nem is repedt meg. Ám május közepe felé, egy szép szombat reggelen, amikor a férj fütyörészve és gondtalanul éppen a járdát söpörte, ugyanott és ugyanolyan méretű repedést fedezett fel, mint annak idején a felesége. Először titokban akarta tartani a dolgot, vagy legalább halogatni a felfedezés közlését, és ennek érdekében mindenféle terveket szövögetett magában, de aztán röstelkedve belátta, hogy ennyi erővel akár a Napot is letagadhatná az égről.

És most már minden sokkal gyorsabban történt. Az új betonrétegen, alig egy hét múlva, szinte a régi lenyomataként, ott kanyargott az új repedés. Ez is éppen olyan kiismerhetetlen, titokzatos és szeszélyes kacskaringókkal, kerülőkkel, de éppen olyan céltudatosan az ajtó irányába tartott. És a rákövetkező héten el is érte. Játszi könnyedséggel teljes hosszában szétpattintotta a cementréteget, majd felkészve rájuk

finoman végigrepesztette az öt lépcsőfokot, és a keskeny teraszon továbbhaladva végül eljutott az ajtóig.

– Innen már nem tud továbbterjedni – vélekedett a férj.

Az asszony azonban letorkolta:

– Te mindennek a könnyebbik oldalát nézed. Először le akartad tagadni, most meg semmibe veszed. Ha megrepedt a járda, miért ne repedne tovább a fal és a lakásban a padló?

Ettől kezdve merő szorongás lett az életük. Mindennap gyanakodva figyelték a fehérre festett falat, a krémszínű járólappal borított padlót. És hamarosan be is következett, amitől tartottak.

A repedés, jobbról megkerülve az ajtót (ez volt eddigi útján a legmerészebb kanyarulata) most immár két nyomtávon terjedt tovább: kúszónővényként felkapaszkodott a külső falon, behatolt a konyhába, és ott egyesült a belső falfelületen ugyanolyan cikcakkban a mennyezetig futó másik ággal. Szóval a várakozásukkal ellentétben nem a padlón haladt tovább, hanem a mennyezetet átszelve a gyerekszobát vette célba. Ez még aggasztóbb volt, mint amire számítottak. Most már nemcsak a lábuk alatt leselkedett rájuk a veszély, hanem ott lebegett a fejük felett is. Az asszony átköltöztette a két gyereket a hálószobába, a férj pedig kiszorult a hallban álló régi heverőre. Talán ez vette rá, hogy ezúttal ő forduljon haladéktalanul egy újabb kőműveshez, a szóbeszéd szerint egy jóval megbízhatóbbhoz. Ő a repedést megtekintve annyit mondott, hogy a kollégája egy kispályás kontár, mert az igaz, hogy a járda felfagyott, de az ilyesmihez nem elég a rábetonozás meg a cementréteg, az smafu, és annyit ér, mint halottnak a csók. Hanem diletációval kell megoldani a dolgot. Az az igazi. Mivel a férj nem értette pontosan a szót, és nem akart tudatlannak látszani, még aznap egy szakkönyvben utána is nézett, ahol legnagyobb meglepetésére az egyikben meg is találta: összefüggő betonfelületet megszakító hézag, amely a repedés továbbterjedését meggátolja. Megkönnyebbülten felsóhajtott. Ez a kőműves tényleg érti a dolgát, nem beszél csak úgy a vakvilágba. Ha ez a diletáció nem válik be, akkor semmi.

Az előző betonozásból még megmaradt egy nagy kupac murva, amely azonban az újabb kőművesnek nem felelt meg, ezért hozatott egy újabb fuvarral, és háromszor annyi pénzt kért a munkájáért, mint az első, de nem alkudoztak vele, csak csinálja már meg végre rendesen. Ő is egy embert hozott magával, a munka is csak egy napig tartott, pedig a most húsz

centi vastag betonba másfél méterenként a járda teljes szélességében vékony léceket is beleágyaztak.

– Biztos, ami biztos – indokolta a kőműves a megduplázott vastagságot. – Meg az a murva is túl szemcsés volt. Persze, hogy nem kötött meg rendesen.

Ebédidő után óvatosan kivették a léceket, pontosan hat, másfél méteres, téglalap alakú kockára osztva a járdát, ami most már egy szintre került a legelső lépcsőfokkal.

– Most legalább tudjuk, hogy kilenc méter hosszú. Meg a lépcsőn is könnyebb lesz felmenni – próbált szellemeskedni a férj. A kőműves csak ránézett, nem tudott mit kezdeni a humorosnak szánt megjegyzéssel. Aztán feketén habzó kátrányt öntöttek mindegyik hézagba, felkenték a vékony cementréteget, és ezzel befejezettnek is tekintették a ténykedésüket. Csak annyit mondtak még, hogy egy napig ne használják a járdát. A Nap éppen akkor kezdett leereszkedni a szemközti ház mögé. A fizetés után félénken megkérdezték a mestert a falon és a mennyezeten támadt repedésről, amiről azt mondta, hogy semmi köze a járdához, és alighanem a betongerendától van, akörül szokott megrepedni a fal, és mindenhol így szokott lenni. Nem kell vele törődni.

A veszély elhárulni látszott, a két gyerek visszaköltözhetett a régi helyére, és lassanként az életük is visszazökkent a régi kerékvágásba.

Két hétig minden rendben volt. Aztán minden kezdődött előlről. A változatosság kedvéért most megint az asszony vette először észre munkából jövet.

– Te jó Isten, hiszen ez ugyanott van, mint az első meg a második. Hát soha nem lesz már nyugtunk? – sírta el magát.

A repedés pedig fokozatosan ugyanolyan alakzatban végigterjedt a harmadik rétegen is. A férje ugyan nem hitte, de az asszony megesküdtött volna rá, hogy a legalsón meg a középsőn szakasztott ugyanilyen formája volt, ugyanígy kacskaringózott és kanyargott. A feltartóztatását szolgáló hézagoknál feketén folytatódott a kátrányban, és a hézagon túl ugyanúgy nyomult tovább, mint azelőtt. Az asszony pedig, mint valami jósnő, valóban megjövendölte, hol fog továbbrepedni az első kocka után a második, a második után a harmadik, majd azután a negyedik, az ötödik és a hatodik. Egyszer sem tévedett.

– Ez már nem a fagy, ez már valami más, csak tudnám, hogy mi – tördelte kétségbeesetten a kezét.

Odabent a konyhafalon és a mennyezeten már nemcsak szélesedni kezdett az addig hajszálvékony repe-

dés, hanem egyszer csak olyan hirtelen növekedésnek indult, mint egy kamasz. Behatolt a gyerekszoba mennyezetére, majd a fürdőszobán és a verandán keresztül átszelte az egész házat, és kiért a hátsó falig. Itt egy-kétnapos tétovázás után ismét egyszerre két nyomvonalon, a belső és külső falfelületen elindult lefelé, majd belül a szegélylécnél beleveszett a parkettába, kint pedig a lábazat aljában a kert fűvébe. Most már nem volt hová menekülni előle. A szabad ég alá csak nem költözhetnek ki. De azt sem várhatják ölbe tett kézzel, hogy mindenestől rájuk szakadjon az egész épület. Szerencsére éppen beköszöntött a nyár, a gyerekeket lázas sietséggel a rokonokhoz menekítették, és ha idejük engedte, a hétvégén, de olykor még hét közben is rohantak hozzájuk, onnan meg ismét haza. Az életük csupa loholás meg lőtásfutás lett, ugyanis a munka és az egyszerűen túl bonyolulttá vált szülői kötelezettségek intézése mellett haladéktalanul tárgyalni kezdtek egy mérnöki irodával, hiszen két hónap múlva már nyakukban az ősz, és ha nem szabadulnak meg a repedéstől, mihez fognak szeptemberben, az iskolakezdekornak?

– Nem lesz olcsó mulatság – közölte az építész, egész pontosan az épületstatikus, amikor terepszemlére kiszállt hozzájuk, és végigjárta velük a repedés útját. – Mármint a hiba feltárása. Mert a javítás költségét most még nem lehet megmondani. Mindenesetre ne a korábbi toldozgatásokat vegyék alapul. A kőművesek csak tüneti kezelést végeztek, megtették, amit lehetett, nem várható el tőlük, hogy átlássanak egy ilyen bonyolult helyzetet.

Hamarosan egy több főből álló brigád szállta meg a ház környékét, az épületstatikus előzetes útmutatásai szerint gödröket ástak, talajmintákat vettek, majd a gödröket még mélyebbre fúrták, és újabb talajmintákat vettek, a végén pedig még tektonikus vizsgálatokat is végeztek. A munkálatok egy hétig tartottak, aztán a brigád elvonult, több mint egy tucat földhányást, betemetetlen gödröt hagyva maga után a kertben és a ház körül. Amikor elmenőben szóltak nekik a gödrökért, az egyik munkás azt válaszolta, hogy ők csak ásnak. A temetés nem az ő dolguk. A hét nap alatt a mérnöknek színét se látták, aztán úgy két hét múlva végre előkerült, méghozzá jó híreket hozva:

– Nem olyan nagy ám a baj. A tektonikus vizsgálatok negatív eredményt hoztak, azaz földrengésveszély nincs, csak a talaj kezdett el folyamatosan süllyedni az utóbbi tizenöt év rendkívül csapadékos időjárása miatt. Ezért is nem észlelték a jelenséget

korábban. Ezen kívül a süllyedéshez nagyban hozzájárult, hogy azt megelőzőleg ezen a terepen avar kori települést és temetkezési helyet tártak fel, és hosszú ideig ásásokat végeztek, aminek következtében a talajszerkezet meglazult. De az ásások befejeztével minden az előírásoknak megfelelően történt, és a területet hivatalosan is beépíthetőnek nyilvánították. Szóval nyugodjanak meg, lehet itt bátran lakni, csak a repedéssel meg az esetleges melléktünetekkel kell egy kicsit megbarátkozni. A gyerekeket is minden további nélkül hazahozhatják.

Tátott szájjal hallgattak, próbáltak jó képet vágni a sok jó hírhez, csak akkor ment fel kissé a vérnyomásuk, amikor a mérnök a lényegre tért, és átnyújtotta a számlát. Az összeget nagy nehezen kinyögték, de a feketelevés még hátravolt. A kedélyek lecsillapodása után ugyanis a repedés további sorsának és az oly sejtelmes esetleges melléktüneteknek a megbeszélésére még egyszer kihívták a mérnököt, aki azt javasolta, hogy a biztonság kedvéért a nagyobb helyiségeket, például a nappalit meg az előszobát nem ártana alátámasztani, persze nem holmi ormóttan dúcokkal, hanem szép, kecses pillérekkel, az oldalfalakat pedig ajánlatos lenne néhány süllyesztett, rejtett acélbilinccsel bebiztosítani.

Kértek tőle egy árajánlatot. Ez azonban olyan csillogászati összeg volt, hogy már semmiképp nem tudták előteremteni a saját zsebükből meg tárcájukból. Ezért most először vetődött fel bennük komolyan a ház eladásának gondolata, ami eddig eszükbe sem jutott. Hiszen a megszerzésére, rendbehozatalára, és most a repedéssel való elkeseredett küzdelemre ment rá jóformán az egész házasságuk. A vérükké vált, egyik lettek vele, mint a két gyerekükkel. Azoktól is milyen nehezen váltak meg csak néhány hétre is. És most csak úgy adják el? Azt már nem. A kérdésen sokat civódtak, vitakoztak, veszekedtek, miközben gyakran a válás lehetőségét is felkínálták egymásnak, ami azért nem következett be, mert tisztább pillanataikban be kellett vallaniuk, hogy igazából nem is tudják, melyikük mit akar. Hol a férj hajtogatta azt, hogy ő innen csak úgy megy el, ha lábbal előre viszik ki, és a feleség ragaszkodott foggal-körömmel az eladáshoz, hol meg fordítva. Így a kérdés eldöntését a véletlenre bízták, és sebtében hirdetést adtak fel, amire jött is több érdeklődő, többnyire fiatal párok, mint ahogy ők is mentek valamikor az apróhirdetések után. De a ház körüli ostromállapotok, a repedés mindenkit sorban elriasztott. Hiába mutatták a mű-

szaki vizsgálatok eredményét, hiába áradoztak róla, milyen jó itt lakni, hiába hazudták, hogy ők is csak azért akarnak elmenni innen, mert közelebb szeretnének lakni az új munkahelyükhöz.

Szóval a kérdés eldöntését a véletlenre bízta, és az oly megbízható véletlen végül döntött is helyettük. Mivel nem akadt komoly vevő, maradtak a házban, maradtak egymással és a repedéssel. A lelkük legmélyén a mérnöknek sem hittek igazán. Az avar temető meg az ásatások ugyan nagyon meggyőzően hangzottak, de eddig mindenki tévedett a repedés megítélésében. Tévedtek ők maguk, igaz, ingyen és bérmentve. Tévedett az első és tévedett a második

kőműves is. Miért éppen a legválogatottabb műsereknek és a legtöbb pénznek lenne igazuk? Pedig mégiscsak a pénznek lett igaz. Sok huzavona után végül úgy döntöttek, hogy még egyszer nekigyürköznek az életnek. Kölcsönt vesznek fel, hónapról hónapra szorgosan törlesztik, mint valamikor a kezdet kezdetén, felhúztatják a pilléret, betetetik az oldalfalakba az acélbilincseket, hátha tényleg van valami értelme az egész hercehurcának, és figyelik a repedést a lábuk alatt meg a fejük felett. Figyelik, nehogy rájuk omoljon a mennyezet, vagy nehogy megnyíljon a föld alattuk. És eközben talán egyszer meg tudják fejteni a repedés titkát is.

Diószegi Vilmos fotója egy mongol sámánasszonyról (Néprajzi Múzeum, Ltsz. 150.275)

BÁGER GUSZTÁV

Trauma-terápia

*Talán, ha bekapcsolnám a televíziót,
megnéznék egy komédiát vagy egy természetfilmet,
elmúlna a szomorúságom. Lehet,
elég lenne egy hangjáték, egy koncert
vagy egy vers,
hogy elterelje a figyelmemet. De most elindulok
sétálni egy nagyot, ki a ligetbe
a tóhoz, hallgatni madarak énekét,
utána lezuhanyzom,
főzök egy zöld teát, iszom hozzá konyakot.
Felhívom egy pszichológusbarátomat, legyen a lelkészem.
A melankóliát nem lehet kialudni, állítja naprakészen,
nem fizikai baj. Valami nagy trauma kéne,
ami felráz. Pozitív megrázkódtatás.
Szeressek bele valakibe.
Vagy szerezzek egy kiscicát,
aki szétcincálja brüsszeli csipkefüggönyöm.*

Palackposta

*Nincs másunk, mint az emlékeink.
Az emlékezeten kívül semmi sincs.
Egyensúlyunk az emlékezés építészte.*

*Percek, évek múlnak el.
Emlék emlékebe szőve, öltve.
Újraéljük múlhatatlan lényegünk.*

*Álmunkban utazzuk a változást,
szerelmek tolongnak sorsunkban,
vad, csillapíthatatlan érzelmek
terelik a hajókaravánt.*

*A legtüzesebb teljesség
utolsóként süllyed el.
Ezer meg ezer év, szigetek születőben.
Óceánok mélyén kristályosodunk.*

CZIGÁNY GYÖRGY

Egy vágató vonat

*Már elrejtí öléit
létből kifut a lét
Egy vágató vonat
kattogja sorsomat*

*Fellázad ellenem
a vér a szó a szem
minden ami vagyok
Napfény dühe ragyog*

*S a zuhanás alatt
a mélység is szakad
Mind ami volt halott
ha föltámadhatott*

*Szülők s kicsi fiam
kezében kifli van
Szerelmes lány velem
jelen időt terem*

*Szólnék bár nem vagyok
s jönnének angyalok
Csak Révfalut lesem
gyermek az Istenem*

*A valóság heve
Isten képzelete
egy kedves arc hova
leszálldos mosolya*

*Szökőár éveket
égig nőtt részletek
hordozzák s boldogok
Anyám miért zokog*

*A látvány nem hamis
jönnek kutyáim is
öt s ötven éve holt
egyszerre felcsaholt*

*Megint „élő adás”
ujjakban rianás
játszom s még mi jöhet
a Liszt-etűdöket*

*Míg lányom élvezi
hogy hajtóművei
lelkében zene van
teremtő csend suhan*

*Szemedben égi táj
delel s a muskotály
szekszárdi fényeit
éjjel is látjuk itt*

*Szomorú szív szava
de víg a dallama
hogy élni már veled
csak örökké lehet*

Csak örökké lehet

IMRE LÁSZLÓ

A szakrális perspektíva Jókai Annánál

Ha a spirituális perspektíva léte, mikéntjére és funkciójára vagyunk kíváncsiak Jókai Anna életművében, nem kizárólag, sőt talán nem is elsősorban transzcendenciára, vallásra vonatkozó nyilatkozataival kellene foglalkozni, ugyanis a magyar irodalom hagyományai közé tartozik az, hogy ilyesmire jelentős íróknál inkább csak áttételesen, szépírói művekből lehet következtetni. Csakhogy ezek meg műelemzés tárgyává válnak (így van ez rendjén Jókai Anna pályájának vizsgálata során is), egy pályaképszerű áttekintésen belül pedig mégiscsak külön tárgyalást igényel mindaz, ami a spiritualitás tágabb vagy szűkebb köréhez sorolható.

Szorosabb értelemben vett spirituális perspektívájú, s nem (vagy csak részben) szépírói alkotásai a rendszerváltást közvetlenül megelőzően és azt követően keletkeznek, tehát felületes szemlélő akár azt is gondolhatná, hogy Jókai Annának a szocialista politikai rendszert felváltó időszakban nyílt lehetősége vallási-metafizikai mondanójának direkt formában történő megszólaltatására. Vannak is olyan nyilatkozatai, amelyek a rendszerváltáshoz, sőt a rendszerváltásban való csalódáshoz kötik mindig is meghatározó morális érzékenységének nagy fokú próbatételét: „Úgy tetszik, amíg az egypártállam megfojtotta a szabadságot, a többpártrendszer, a 'demokrácia' a kutyák martalékául dobja. S közben nő egyrészt a kiszolgáltatott szegénység, másrészt a kihívó gazdagság.”¹ Látzólag objektív, társadalmelemző megállapítás, valójában azzal az evangéliumi üzenettel cseng egybe, hogy nem politikai fordulatokra, változásokra kell spekulálni elsősorban, mert a legfontosabb a szeretet és a szolidaritás jegyében a másik emberért érzett felelősség. Rónay László is ebben látja Jókai Anna '90-es években írt elmélkedéseinek lényegét: „Jókai Anna némelyik írása első olvasásra láttelel. Egy olyan világ katalógusa, melyet hatalmas lélegzetvétellel köszöntöttünk, majd rá kellett döbennünk, hogy

megint fojtogatnak. Ráadásul az erkölcsre hivatkozva, s azt naponta lábbal tiporva.”²

Ha a keresztény-szakrális irodalom fogalmát úgy használjuk, hogy vallási témákat érintő művekre gondolunk, akkor bizonyos regények (*Jákob lajtorjája*, *Ne féljete*) kerülnek előtérbe, ha viszont szélesebb értelmű üzenet-orientáltságot értünk ezen, akkor szinte az egész szépírói életmű. S ebből a szempontból nem tanácsos kirekesztő módon mérlegelni szépírói szövegeket, elmarasztalni „posztmodern” prózapoeitika aktusokat, formainak vélt trükköket. Az előadásmód, a nézőpont játékaik ugyanis a *Szegény Sudár Annában*, *Az együttlétben* a világmegismerésnek, az etikai távlatok megéreztetésének eszközei.

A Szénási Zsófiának adott interjújában (Könyvhét, 2002. december) Jókai Anna roppant lényeglátóan definiál: a regény szakrális lényege azt mutatja meg, hogy „milyen lesz az ember, ha a Teremtés által eltervelt úton halad tovább, és milyen lesz akkor, ha a luciferi hangra hallgat, és egy ember-alatti emberiséget hoz létre.”³ Hasonlóképpen nyilatkozott a Vigiliának már 1988-ban: „Az a fázis, amelyben jelenleg is munkálkodom, a *Jákob lajtorjájával* kezdődött. Sürgető vágyam támadt azt is végre megmutatni, bármennyire is hiányzik az a bizonyos Valami-Valaki, valamilyen módon azért mégis jelen van.”⁴ Hagyományos epikai formáin túl (egy időben az a döntés is megkísértette, hogy nem ír több regényt – szerencsére nem maradt meg ennél!) a szakralitás változatos műfaji megidézésére érzett indítást: veryszerűség, fantasztikus groteszk stb.

Ezen formai útkeresés azonban nem független többször is hangoztatott meggyőződésétől: a keresztény embernek okulnia kell a Nyugat bűneiből és a meditációra hajlamos keleti ember mentalitásából. S nem független – természetesen – közéleti szerepvállalásaitól. Nemcsak az Írószövetség elnökeként, hanem más szerepekben is ünnepi beszédek, nekrológok, rádiós publicisztikák, vallomások, interjúk, évfordulós megemlékezések stb. tömegét kellett vállalnia. Ez aztán hol publicisztikus, hol moralizáló, hol filozofikus írásokhoz vezetett. Ez – persze – nem azt jelenti, hogy a kitűnő (és igen sikeres) novellista és regényíró a rend-

Az itt következő három írás az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely *A spirituális hagyomány folytatása és megújítása Jókai Anna irodalmában* című konferencián hangzott el, 2015. május 16-án a Duna Palotában

1 Jókai Anna: *Isméltések kora*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve*, II., Bp. 2003, 97.

2 Rónay László: *Jegyzetek a tudatos életmódról (Jókai Anna: Percemberkék dáridója)*, Kortárs, 1997/5., 114.

3 Jókai Anna: *Saját lelkünkől templomot*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve*, II., 266.

4 *A Vigila beszélgetése Jókai Annával – Rónay László interjúja*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, Szépirodalmi, Bp., 1990, 283.

szerváltás után vallási bölcseletévé vált volna, hanem azt, hogy ő, aki minden művében a szocialista ideológiától független alkotónak mutatkozott, most nem teheti meg, hogy elzárkózzék a megszólalástól. (Tehát a korábbi művek szelleméből következtek az 1989 utáni direkt nyilatkozatok: nem szemlélete változott meg, a megnyilatkozás műfaja csupán.)

A rendszerváltás utáni műfaji gazdagodásra vonatkozóan is érvényesek Olasz Sándor kitűnő monográfiájának következtetései: „esszéköteteiben rengeteg olyan műfaji változat található, melyekben az rokonítható, hogy valamilyen kívülről jött kezdeményezésre reagálnak, olvasmányélmények, emlékek, kulturális és politikai események adnak ösztönzéseket... Egyfelől nyíltan szubjektívek az esszék, mint-hogy Jókai Anna mindig a maga nevében beszél, s a metaforikus nyelv stiláris eleganciája a megszólalás közvetlenségével párosul. Ugyanakkor a példaként tisztelt triász (Várkonyi Nándor, Hamvas Béla, Kodolányi János) meggyőző, érvelő, olykor profetikuss beszédmódja különös ötvözetet alkot a másik emberhez való odafordulás familiáris melegségével.”⁵ Jókai Anna elmélkedései valóban sokfélék hang és eszmeiség dolgában, de egységesek szemléletükben: van, hogy az ószövegségi törvénnyel vitázik (*A gödölyét ne fõzd meg az anya tejében*), van, hogy a hegyi beszéd és Pál római levelei alapján elmélkedik (*Arany-arany-arany, Szégyenben élni, Belátás és átvagyakozás*). De imái is más-más műfajúak, az *Ima az emberiséghez* például egészen oratórium formájú.

Várkonyit, Hamvast és Kodolányit tartja példaszerű szerzőnek, mert ők nyilatkoznak rokon módon, magyar jelrendszerben, s mert szükségünk van a „szemünk elöl erőszakkal lemeszelt dimenzióra, a leltár éléről durván, árulkodóan kivakart istenség”-re.⁶ Rajtuk kívül talán leggyakrabban Németh Lászlóra hivatkozik, erkölcsi öntökéletesítési programjára, a minőség forradalmára, aztán arra a gondolatára, hogy minél több olyan ember kellene, aki önmagából, lelki-szemleli anyagából formál élete során remekművet. A *Colbert* című drámájáról kis elemzést ír, s egyetértéssel idézi a *VII. Gergely* panaszát: Isten elengedte a világot, mint ág a levelet. A többi klasszikusból is azt emeli ki, ami az ő erkölcscentrikus eszmeiségével egybehangzik. Például Mórincz *Mikor a kövek megszól-*

lalnak című novelláját, amelyben az író a fogolysors formálta ember szájába adja életigazságát: „... a pénz, az semmi, erőszak, hatalom, az semmi. Csak egy van, a tiszta egészség, a jóság, a türelem.”⁷

A szakralitást mindezen írókban ugyanabban keresi, egyetlen központi kategóriára ügyelve találja meg. Németh László harcát az üdvösség ügyéért egy új Isten-fogalommal magyarázza. Nem más ez, mint ragaszkodás lelkünk magaslataihoz.⁸ Sajátos, Jókai Anna módján felfogott szakralitás ez, amely szerint a legtöbb az, ha az „isteni elem találkozik az emberivel, meghatározza a mű spirituális tartalmát, de a mű születendő formáját, a variációk lehetőségét a személyre bizza.”⁹ (Ilyesfajta okfejtései esetén többnyire – és joggal – Tolsztojra, Németh Lászlóra utal.) A tavábbiakban igazából egyetlen írótipust vesz alapul, amikor a szakralitás kérdéskörét magyarázni kívánja: „Minden életműnek van egy központi magból fakadó törzse, amelyből az egyes alkotások – áganként más-más formában – kinőnek. Ha ez a mag az emberben levő szakrális érintettség, meghatározottság, akkor az írás célja, végső célja nem lehet más, mint közelebb kerülni az isteni lényeghez, és másokat is közelebb vinni hozzá. Számomra az Isten és az ember, a Világegyetem és a Föld viszonya (a viszony tárulkozása és a tárulkozásnál még jóval több, mélyesleges titok) a legfőbb életforrás. Vallom, hogy nemcsak istenhívő, hanem istentudó is vagyok. Istent megszólítani, természetesen, nagyon nehéz... Az irodalom törvényei szigorúak: csak úgy hat a legmagasabb hitgondolat és a legmélyebb hitérzés, ha az esztétika erejével és személyességében jelenik meg.”¹⁰

Jókai Anna „szakrális realizmusa” éppen azért sajátos és meggyőző, mert a szakralitás erejét a profánnal hozza egyensúlyba. A szent dolgok általában elkülönülnek a profántól és a banálistól. Jókai Anna életművében viszont éppen a profán és a banális emeli ki, kontraszt gyanánt, a szentség értelmét, hiszen a szentség igénye, óhajta a profán és a banális csömöréből származik. (A világirodalomban ennek legnevezetesebb példái Villon versei, amelyekben bujaság és durvaság emeli ki a feltündöklő szentséget.) Ez nem is nagyon lehet másképpen, hiszen spiritu-

5 Olasz Sándor: *Kortársunk Jókai Anna (Barangolás Jákob lajtorjáján)*, Kairosz, 2004, 165–166.

6 Jókai Anna: *A töve és a gallya*, In: Jókai Anna: *A töve és a gallya*, Szépirodalmi, 1991, 70.

7 Jókai Anna: *Utóéletre ítélve (Mórincz Zsigmondról)*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, 140.

8 Jókai Anna: *A minőségi ember (Gondolatok Németh László 95. születésnapján)*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve I.*, Bp., 2002, 109.

9 Jókai Anna: *Az írás és az írás*, In: Jókai Anna: *A töve és a gallya*, 119.

10 Jókai Anna: *Ami éltet*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve II.*, 29.

álisnak lenni annyi, mint a teljességgel kerülni kapcsolatba. Ily módon a szakrális szövegnek nemcsak eredetében, hanem funkcionálásában sem lehet elzárkózni a teljes lételettől: „Mit lehet hát akkor a szakrális ihletettséggű szöveggel tenni? Először is befogadni – létté és gyakorlattá tenni –, s aztán továbbgondolni, bár önbizalommal, de mégis óvatosan.”¹¹

Kétségtelen, hogy van a szakralitásnak egy tágabb jelentése is. Sokszor és sokan emlegették, hogy (az igazi, a nagy) műalkotás a tökéletesség utáni vágyból fakad, tehát amikor megkísérel az abszolút igazság visszaadását, valamiféle tökéletesedést, de legalábbis tökéletességet vesz célba. Kiváltképp így van ez azon remekművek (pl. a *Háború és béke*, a *Nyomorultak*) esetében, amelyekben nemcsak vallási allúziók idézik a szakrális magasságokat, hanem az emberismeret, az emberszeretet, a tökéletesedés perspektívája. Az embersors végső és általánosítható dilemmái is a szakralitás szférájának közelébe visznek, ez azonban aligha több annál, hogy a velünk született erkölcsi érzék (amely adott esetben valóban „kategorikus imperatívusz”-ként működik), a lélek belső sugallata a morális világrend vallási logikáját tükrözi vissza.

Cs. Varga István kitűnő tanulmányában rámutat, hogy a vallásos remekművek időnként mintául szolgálnak a nem vallásos műalkotások számára, s ennyiben a szigorú elhatárolás nem is egyszerű. Más a helyzet a liturgikus művek estében, amelyek nem pusztán eszmei-etikai kapcsolódással, hanem felépítésükben is összefüggenek egyházi műfajokkal (imával, misével, gyónással stb.). Az egyházas és kevésbé egyházas szakralitás azonban nem esik egybe minőségi kritériumokkal: „az esztétikai minőséget tekintve egy liturgikus mű lehet igen gyenge minőségű, amint egy vallásos ihletésű mű pedig lehet akár igen magas művészi fokú is.”¹²

Jókai Anna helyzetét meghatározza (megkönynyíti), hogy két vallásellenes, s egyszersmind emberellenes, tömeggyilkos politikai rezsimek, a náciizmus és sztálini bolsevizmus ellenében (mindkettőt „személyesen” is átélve) tudja megéreztetni szakrális perspektíváját. „A faj-, illetve osztályelméletre épített gyilkos birodalmak történelme után, a túl-individualizált Nyugat és az egyént a közösségnek alárendelő

Kelet kulturális földrajzában élve is csak a ’harmadik’ érték marad.”¹³ (Nem függetlenül Kodolányi, Németh László és általában a népiek sokat emlegett, sokszor felrótt „harmadik út” koncepciójától.) Más kérdés, hogy az 1970-es, 1980-as évek olvasóinak jó része némi elképedéssel fogadja ezt a beállítást, hiszen az ún. puha diktatúrát megélték tapasztalatai nem igazolják azt, hogy a Kádár-rendszerben valamiféle terror uralkodott volna. Anélkül, hogy tagadni lehetne a magyar szocializmus utolsó negyedszázadának liberalizáló, demokratizáló, humanizáló eredményeit, Jókai Anna joggal mutat rá a kérdés elvi oldalára: a megvalósult szocializmus „dermesztő látványa nem más, mint a megkísérelt sötét cáfolatának a cáfolata. A napnál is világosabb kudarc.”¹⁴

A jobb-, illetve a baloldali diktatúrák elfogadhatatlansága Jókai Anna számára evidencia, de fontosabb ezek feldolgozatlansága, sőt feldolgozhatatlansága: „A horogkereszt és a vörös csillag ott az emberiség bőrében, egymás után, mégis egymás mellé bevésve. Csak az áldozatok teste teljesen makulátlan.”¹⁵ De azzal is tisztában van, hogy nem kizárólag a vallásos művek döbbszörhetnek rá szakrális igazságokra. Sőt: a vallás mellett hamisan, giccsesen, kegyeskedően, közhelyszerűen, anakronisztikusan és színvonalatlanul érvelő megszólalások szembefordíthatnak a transzcendens igazságokkal, miközben a kétségbeesett Isten-tagadás katartikus igazmondással tükrözhet álutakat, csődöket.¹⁶ (Arthur Rimbaud, a nagy francia költő kamaszkorában többször leírt, kétségbeesett „Halál Istenre!” jelszava alighanem egy létezőnek feltételezett Isten ellen irányult.) A vallásos világmagyarázatot leegyszerűsítő, „gügyögő” módon propagálók többször és „sikerebben” idegenítettek el a szakrális igazságtól, mint az ateista propaganda.

Maga az író (legalábbis némelyik interjújában) úgy látja, hogy 1972-ig eléggé bele volt ágyazva az anyagi létbe, értékrendje ezután alakult át.¹⁷ S van is igazság abban, hogy a létmegértés pszichológiai távlata önmagában eljuttathat a metafizikai perspektívához: „az az irodalom, amelyik meg akar maradni

13 Bárdos László. *Önismeret és beavatás (Közelítések Jókai Anna életművéhez)*, Széphalom Könyvműhely, 2002, 163.

14 Jókai Anna: *A töve és a gallya*, In: Jókai Anna: *A töve és a gallya*, 82. Uo. 84.

16 Jókai Anna: *Tizenegy parancsolat*, in: Jókai Anna: *A töve és a gallya*, 107.

17 *Az időtöltésre már nincs időm (Budai Katalin beszélgetése Jókai Annával a Magyar Napló 1992. karácsonyi számában)*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve II.*, 223.

11 Jókai Anna: *Az „előljáró ember” (Gondolatok Várkonyi Nándor századik születésnapján)*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve I.*, 85.

12 Cs. Varga István: *Ars sacra – Szakrális költészet*, In: Cs. Varga István: *Szent művészet II. (Tanulmányok költészetünk szakrális vonulatáról)*, Magyarországért, Édes Hazánkért Kiadó, 2000, 17.

a rendkívül gyorsan változó világban, mindig arra törekedett, hogy a világban megnyilvánuló spiritualitást fordítsa az esztétika erejével írásba. Így volt a görög drámában, így volt Tolsztojnál, Dosztojevszkijnél, így van a shakespeare-i drámában.¹⁸ Ebben az összefüggésben Lőcsei Gabriella 1998-ban joggal sorolja a spirituális realizmushoz legtöbb joggal a *Szegény Sudár Annát* és a *Ne féljeteget*. Az anyagi világban működő szellemi, sőt „isteni” megmutatására célzó: „a saját fényünket, a saját megküzdött életünket kell tehát belesimítani egy olyan világosságba, amely nem semmisíti meg az emberi individuumot, hanem magasabb valóságba viszi át.”¹⁹

Lehet, persze, s nem is jogtalanul, Jókai Anna pályáján szakaszokat különíteni el a spiritualitás szempontjából. De lehet, s legalább ilyen fontos, rámutatni ennek folyamatosságára. Kétségtelen, hogy legkorábbi műveitől kezdődően szenvedélyes moralista, legfeljebb a szenzuális és a spirituális élmény arányának elmozdulásáról lehet beszélni. Kezdetben a megfigyelés, az érzékelés, később a jelképi és a gondolati általánosítás dominál. Am ha kimondatlanul is, de minden szépírói művét áthatja az emberi kapcsolatok empirikus szintjét meghatározó transzcendens adottság. Tehát a pálya második felének nyíltabb, már deklarált szakralitása az előző évtizedek tapasztalatainak, megfigyeléseinek mintegy elvi általánosítása. Amely már felülkerekedik a szűken empirikus vagy politikai szinten, általános emberi, már-már metafizikai szinten lát és ítélkezik. Ezt akár didaktikusan is hajlandó kifejezni: „Korántsem biztos, hogy aki a Kádár-rendszerben nem érvényesült, kivétel nélkül mind elnyomott zseni. Az is lehet, hogy egyszerűen csak nincs kiemelkedő képessége – s ezt most feltétlen hűségnyilatkozatokkal helyettesítve mégis élre akar törni. Kicsinyes, buta, rosszindulatú figura nem képviselheti az egyébként jó elvet – hosszú távon inkább végzetesen lejárta azt.”²⁰

A morális vezető szempont felemeli (és „elemeli”) a közvetlen politikai magyarázat-kereséstől, s csak olyan szintű kategóriákat enged meg (lelki-szellemi érték, érdektől mentes ambíció), amelyek a szakrális szférához tartoznak. Ami nem elvont moralizálás,

hanem az életforma, az életalakítás tényezője. A beszűkült tudat helyett olyan hosszú távú felismerések birtokába lehet jutni, melyek révén a legnagyobb szenvedés is elviselhetővé, „feldolgozhatóvá” válik. Mert a lélektani elemzés, a morális kritikával párosuló megfigyelés eleve a legáltalánosabb életigazságok irányába mutat. „Mert sokféle irányban zajlik a menekülés. Az ember közben sokféle kapkodhat, ha elfogja a halál, a mulandóság pánikérzete: markolhat szívárványt, ehét felhőt – menekülhet tetszése szerint. De menekedni csak a szabad gondolkodásba, szüntelen cselekvésbe menekedhet; a tökéletesedés spirálvonalán, egyre feljebb haladva az univerzális világban, s egyre feljebb haladva saját mikrokozmoszában, a sorsában.”²¹ Ily módon a Jókai Annára legelső írásaitól jellemző mikrorealizmus magába foglalta azt az etikai perspektívát, amely az univerzális, a spirituális távlat felé mutat.

Ami rezignációnak, kiábrándultságnak, már-már közömbösségnek látszik, az még nem bölcsesség (de Chardin szavait Török Sándor búcsúztatójában idézi), de tanulságai tartalmazhatják a szakrális életmagyarázat felé vezető indításokat.²² A szenvedő többiek érdekében feladott önzés, az együttérzés már szeretet. A hagyományos epika ún. ábrázoló, esetleg „kritikai” attitűdje tehát a világ elutasításától logikusan vezet el a világ megváltásának szükségszerűségéig: „A regény mindig válságtermék volt; írója más-más fokú válságérzetéből keletkezett. Mindenesetre nem abból, hogy a világ szép és jó és a legtökéletesebben elrendezett...”²³ (Más kérdés – vethető közbe –, hogy az olvasóközönség mennyiben követi az író, amiben Jókai Anna kételkedik is: „A könyv s így a próza jövője is kérdéses. A világ nagy része csak jobban akar élni, de nem akar jobbá válni.”²⁴)

Jókai Anna szépírói életművének és szakrális irányultságának szembevető az egysége. A szigorúan, sőt kegyetlenül, leleplező módon emberábrázoló novellák és regények ugyanazon igazságok jegyében születnek meg, mint a rendszerváltást követő elmélkedések, amelyek nem modern *Biblia*-magyarázatok, hanem egy „kétezer éves hagyomány mai erkölcsi

18 *A jeruzsálemi asszonyok megsiratják Jézust (Gróf Lajos kérdezi Jókai Annát)*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve* II., 228.

19 Lőcsei Gabriella: *Az ítélet odaát van (Jókai Anna spirituális realizmusa)*, Magyar Nemzet, 1998. június 20., In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve* II., 255.

20 Jókai Anna: *Három kívánság*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve* II., 94.

21 Jókai Anna: *Fantasztikus-e a „fantasztikus”?*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, 127.

22 Jókai Anna: *Búcsú Török Sándortól*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, 162.

23 Jókai Anna: *Az ember és regénye az ezredvégen*, In: Jókai Anna: *A mérleg nyelve* II., 144.

24 Jókai Anna: *A gondolat formát teremt*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, 250.

érvényének bizonyítási kísérletei.”²⁵ Hiszen a hétköznapi élet bemutatott „nyomorultjai” (Victor Hugo regényének francia címét idézve valóban „mizerábilis” szereplői) tényleg segítségre szorulnak. S amit sok-sok novella és regény különböző karakterek, élethelyzetek bemutatásával szorgalmaz, annak közvetlen és következetes folytatása a primitív szinten élő és gondolkodó „többség” iránti szolidaritás, az értük mondott ima:

„Te legáttetszőbb Realitás, Mária anyánk,
lásd meg őket, ahogy lógó nyelvvel és lihegve, időfáradtságot nem kímélve loholnak holmi jugoszláv szekrényért, olasz csempéért, francia kárpitért, német turmixgépért; ahogy más társaik éjt nappallá téve nyakukban bögő kisdedekkel egy be nem omló szobáért, egy nem bicegő székért, hat darab egyforma kanálért, egy pár vízhatlan csizmacskáért teszik az ugyanehhez hasonlót, de nem ugyanazt.”

(*Ima az utódokért*)

Az együttérzés, sőt, a szeretet a majdnem rideg elutasítástól a könyörgő imáig emelkedik. Úgy azonban, hogy nemcsak a kritikus körkép igényli az azonosuló imát, hanem az ima súlya és katartikus ereje is a több évtizedes „hiány-leltár” objektivitásán alapul.

Ez a „szolidaritás” (sok más egyéb mellett) pedagógiai feladatvállalásával is összefügg: „Nem voltak előre rögzített alapelveim. Egyet tudtam biztosan: mi az első, mi a legfontosabb. A tanítványaim szeretete. Ha azt meg tudom szerezni, ki tudom érdemelni, a többi már könnyebb.”²⁶ Ez az egyszerre hétköznapi és szakrális viszony a világhoz írói munkásságának is alapja, de a megváltásra váró emberiség élménye is a kezdő író műveiben, s a pedagógiai tevékenységben azonos gyökerű: „Az iskola addigi tapasztalataimhoz azt adta, hogy mélyebben megismertem a gyerekeket is, s meggyőződtem arról, hogy eredendő bajaik a felnőttekével közösek – éppúgy megváltásra várnak, mint tanáraik.”²⁷

A hétköznapi tapasztalat, a tanári és az írói megfigyelő pozíció ily módon évtizedeken át készítette elő azt, ami az írói pálya második felére letisztultan

és deklaráltan mutatja a spirituális perspektívát: „Jákob álmában az Úr hangját is hallja, aki megerősíti áldásában és küldetésében. Meglehet, az író nem látja az Úr föl-le sündörgő angyalait. De a hangot, amely küldetésére biztatja, hallania kell. Ha nem hinnék az emberiség folyamatos tökéletesedésének lehetőségében, írni sem tudnék.”²⁸

Ez az élmény köti össze a pedagógus éveket az ezredforduló közéleti megnyilatkozásaival, az első novellákat az *Éhes étellel*: „Valaminek, Valakinek az irtóztos hiányáról beszéltem mindig. Bár más és más fokon. Talán most jutottam el odáig, hogy végre már azt is meg tudom mutatni, hogy az a bizonyos Valaki-Valami azért valamilyen módon mégiscsak jelen van...” – emeli ki az író a *Mi ez az álom?* borítólapján. És valóban sűrűn hangoztatott meggyőződésévé válik, hogy bizonyos fokú szakrális ihlet, transzcendens érintettség, beavatottság nélkül az esztétikum sem nagyon válhat egyetemessé.

Annyi feltétlenül bizonyos, hogy az európai kultúrában évszázadokon át a leginkább univerzális műalkotásoknak egyfajta metafizikai rangú közösségi érzés biztosít távlatot: „Az Isten sír miattunk – s mi még nem érünk fel odáig, hogy letöröljük könnyeit. De legalább ágaskodjunk. Összekapaszkodva: támolygók – de támogatók. Önítélők – de testvérfelmentők. Szűkölködők – de mégis szétosztók. Igen: ilyen közösséget áhítok.”²⁹ Apokrif imáinak természete ebből magyarázható: az Istenhez fohászkodnak, de alapvetően az embereknek szólnak.

Formailag a prózavers és a szabadvers eszközeivel élnek: ismétlés, párhuzamok, alliteráció stb. De mégis új műfaj ez: a transzcendens valóság emelkedett nyelven szólal meg, személyes hangja azonban köznapi szokincsbe és szituációfestésbe ereszkedik alá. Tematikailag és hanghordozásban is többféle darab tartozik ide. A Magyarországiért mondott ima talán leginkább érzékelteti, hogy „a megszólaló én személyessége az ország személyességét is képes megalkotni.”³⁰ (Egyébként alkalom szülte az ismertté vált költeményt: a Testnevelési Egyetem évzáró előadására szóló meghívás inspirálta: nemzetföltését összeköti a bizonyossággal, hogy a magyarság sorsának igazi megoldása csak a krisztusi etika jegyében képzelhető el.)

25 Hima Gabriella: *Jókai Anna: A töve és a gallya*, Alföld, 1991/11., 76–77.

26 *A gondolati utat magam küzdöttem ki. (A „Somogy” kérdései – a „pedagógia” számára – Jókai Annához)*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, 45.

27 Uo., 48.

28 *Jákob lajtorjája (Nádor Tamás riportja)*, In: Jókai Anna, *Mi ez az álom?*, 224.

29 *A Vigília beszélgetése Jókai Annával (Rónay László interjúja)*, In: Jókai Anna: *Mi ez az álom?*, 273–274.

30 Olasz Sándor: *i.m.*, 159–160.

Bárdos László joggal mutat rá, hogy az apokrif imák közös vonása a „történelemre irányított metafizikai meditáció, az egyéni és a kollektív felelősség egyszerre megértően árnyalt és következetesen szigorú számbavétele.”³¹ Az apokrif imák széleskörű sikere azt bizonyítja, hogy a mai ember fohásának aktuális formája születik meg itt: „a transzcendens valóság megközelítésének, átélésének olyan lehetőségeire irányítja a figyelmet, amely a gondolkodó embert saját tudati önmozgásának segítségével szembesíti a valóságon túli valósággal.”³² (Bárdos László, Rónay László és mások meggyőző okfejtésének nem cáfolása, inkább árnyalása céljából kívánkozik ide utalás arra, hogy a hermeneutika (Gadamer) kopernikuszi fordulata lehetővé teszi a vallásértésben, hogy a hagyományos vallási képzetek, fogalmak, élmények, alakok (pl. Szűz Mária) értelmezésében a befogadó személy saját igényei és lehetőségei alapján lépjen kapcsolatba a transzcendenciával.)

Jókai Anna nem egy gondolatmenete hermeneutikai tapasztalattal gazdagítja *Biblia*-értésünket. A *Szegyenyben élni* például olyan mentalitástörténeti okfejtés, amelynek során a szegénységre vonatkozó meditáció a rendszerváltás utáni problémákat érinti. Egyéni és lényeglátó magyarázatot kapunk tőle. A „Boldogok a lelki szegények” ige – Jókai Anna szerint – kettős lakatra működik: „Boldogok az elsősorban lelkükben élők. Akik a lelküket gazdagítják. De akkor igazán boldogok, akkor fogják meglátni Őt: ha a lelkük egy bizonyos irányban nem teng túl: káprázatok között, fölépített szenvedélyekben... Nem minden szegény él tiszta életet, de minden szegény – helyzeténél fogva – a valóságos Istenhez közelebb van.”³³

A rendszerváltás utáni helyzet alapján, az akkori olvasói pozíció rekonstrukciójából születnek Jókai Anna imái, de minden másfajta írása is. Nem azért ír ekkor szakrális indíttatásból, mert már lehet (a cenzurális és az irodalompolitikai tiltás megszűntével), hanem azért, mert olyan pozícióban kell látnia magát (és olvasóit), amely új kérdéseket állít előtérbe, s ezekre új és más módon kell válaszolnia, mint válaszolt a '60-as, vagy a '70-es évek dilemmáira.

A „tunguz pap” Witzen könyvéből

(Egyetemes jólét egyáltalán nem volt a Kádár-rendszerben sem, viszont nem volt munkanélküliség, és az a fajta nyomor sem, ami 1990 után.) Apokrif imák és szakrális szövegek új helyzethez alkalmazhatók, mert hiszen sosem látott, „sosem volt” állapotokra kell reagálnia szükségképpen „sosem volt” hangon és műfajokkal. Adekvát forma volt a '60-as évek mesternovellája (*Magyaróra*), nem kevésbé adekvát forma lesz a '70-es, '80-as évek regénysora,

s adekvát forma a rendszerváltás során felhalmozódó új kérdésekre adott válaszként a vallási publicisztika, az apokrif ima és sok más egyéb.

Aki pedig négy-öt évtizede olvassa Jókai Annát, annak különleges kedve telik abban, ahogy a fiatal író prózájában a szakrális perspektívára, az ezredforduló vallási ihletében pedig az induló író élményeire és önmagával szemben támasztott követelményeire ismer. A művészet alapvető gazdagsága és formajátéka az, ahogy a következetes életművek egyes darabjai eltérő voltukban is ugyanabba az irányba mutatnak, új és új értéklehetőségek révén más és más módon nyilatkozva meg.

31 Bárdos László: *A közös nevezet (Jókai Anna: Apokrif imák, Elmondja a szerző)*, Tiszatáj, 2003/11., 98.

32 Rónay László: *Közelítések Jókai Annához (Bárdos László: Önismeret és beavatás)*, Kortárs, 2003/6., 104.

33 Jókai Anna: *Szegyenyben élni*, In: Jókai Anna: *A töve és a gallya*, 26.

MOHÁCSI JÁNOS

Morális érzékenység Jókai Anna esszéiben

Az esszé műfaja a legrégebb időktől kezdve ismeretes. Bacon Seneca leveleit e kategóriába sorolta. Népszerűséget igazán Montaigne 1580-ban megjelent *Essais* című könyve nyomán szerzett. Az esszé szó a francia „kísérlet” szóból ered. Átmenetet képez a filozófiai, illetve a szaktudományi értekezés és a szépirodalom között. Jellemvonásainak pontosabb meghatározása napjainkig vitatott.¹ A magyar esszéirodalom kezdetét Sylvester Jánostól számítjuk, de írt esszét például a magyar szépirodalom nagyjai közül Babits Mihály, Halász Gábor, Szerb Antal, Hamvas Béla, Kosztolányi Dezső, Nemes Nagy Ágnes, Szentkuthy Miklós és Határ Győző is. Valószínűleg nyugodt szívvel állítható, hogy annyiféle esszé létezik, ahány esszéíró. Samuel Johnson (1709–1784), aki maga is kiváló esszéíró volt, az alábbi meghatározást adta: „Az agy gondolatainak szabad folyása; egyetlen, nyers mű, s nem szabályszerű, rendezett alkotás.”²

Az író, költő Jókai Anna az életműkiadás kötetei közt esszéit is sajtó alá rendezte. Esszéinek javát a Széphalom Könyvműhely kiadásában, 2014-ben megjelent *A mérleg nyelve* két kötete tartalmazza. A kötetekben megjelenő írások jelentős többsége a rendszerváltás után keletkezett.

Első kérdésként tehető fel: milyen esetben fordul Jókai Anna e nehezen definiálható műfajhoz? A válasz nem meglepő: akkor, ha impresszióit, gondolatait akarja közölni, vagy épp a társadalmi anomáliákra akarja felhívni a figyelmet; ha köszönt, vagy épp búcsúzik.

Az első kötet a *Vannak – lesznek* és a *Voltak – vannak* főcímek alá rendezi az írásokat. Az összefoglaló fejezetcímek beszédesek. A *Vannak – lesznek* cím érzékelteti, hogy ebben a fejezetben azokról szól, akik veled együtt, egy adott korban élnek, de többre érdemes művészek, és ha az idő el is viszi őket, örökre letehető névjegyüket a magyar művészet asztalára.

Nem felejtjük, nem feledhetjük őket. A *Voltak – vannak* cím pedig azokra utal, akik már elmentek, de tevékenységük Jókai Annára és a magyar szellemiségre különösen nagy hatással voltak, alkotásuk olyan minőséget képvisel, amely örökérvényű és ezáltal mindig jelenvaló marad.

A *Vannak – lesznek* cím alatt található írásokban megjelenő személyek és alkotások nem véletlenszerűen kerültek a kötetbe. Valami összeköti őket. A kötőanyag pedig nem más, mint a világhoz, az emberhez, a művészethez való hasonló vagy azonos hozzáállás. Összeköti őket az azonos értékszemlélet, amely meghatározza a művészi alkotás mélységét, azt az attitűdöt, ahogyan az alkotó az embert szemléli. Az itt megjelenő írások textilművész, keramikus, fotóművész személyét, művészetét vagy épp kiállítását méltatják, de találunk a bemutatottak között festőt, költőt, sőt orvost is, olvashatunk neves kortársakhoz írt születésnapi köszöntőt.

A *Voltak – vannak* fejezetcím alatt szereplők képviselik a mércét, ők a már eltávozottak. Példaképek, akiknek személye, erkölcsi magatartása, munkássága programszerűen határozza meg, határozhatja meg, kellene, hogy meghatározza a magyar kultúrát és szellemiséget. Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Németh László döntően befolyásolta Jókai Anna világlátását, művészi útját. Ők kiemelt helyet kapnak azáltal is, hogy a kötetben több tanulmány ihletői is lettek, vagy épp idézettségük gyakorisága emeli ki őket. Közülük is kiemelkedik Hamvas Béla, akinek gondolatait különösen gyakran hívja segítségül a művészettel, az emberrel, az elfelejtett múlttal, a spiritualitással kapcsolatban. Nemcsak az aktuális fejezetrészben, de mindkét kötetben. Hamvas Bélát – saját bevallása szerint – Kierkegaard egy tanulmánya, *Az idő bírálata* indította el a kereső útján. „Nincs társadalom, nincs állam, nincs költészet, nincs gondolkodás, nincs vallás, ami van, romlott és hazug zűrzavar. Pontosan így van, gondoltam. De ennek valamikor el kellett kezdődnie. Elkezdtem keresni a sötét pontot. A proton pszeudoszt, vagyis az első hazugságot... Visszafelé haladtam a múlt század közepétől a francia forradalomig, a felvilágosodásig, a racionalizmusig, a középkoron át a görögökig, a héberekig, az egyiptomiakig, a primitívekig. A válságot mindenütt megtaláltam, de minden válság mélyebbé mutatott. A sötét pont még előbb van, még előbb. A jellegzetes európai hibát követtem el, a sötét pontot magamon kívül kerestem, holott bennem volt...”

1 *Világirodalmi Lexikon II.*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1972, 1234.

2 <http://hu.wikipedia.org/wiki/Essz%C3%A9> (letöltve: 2015. 05. 10.)

– írja *Patmosz* című kötetében. Jókai Anna megfogalmazása szerint Hamvas „kereszténységben élt, ha a kereszténységet mint beavatást fogjuk fel egyetlen lépésnek. »A kereszténység hagyomány ... a kereszténység belépés a nappalba.« Ezt a lépést Hamvas már életében megtette – ezért hihetjük tudván-tudva, halála sem a sötétségé, nem az eszméletlenségé... hanem a világosságé, az éberségé.”³ Majd folytatja Hamvas szavait: „Az az ember, akinek nincs spirituális bázisa, arról ismerhető fel, hogy minden esetben csak azt látja, ami rövid távon tetszetős.”⁴ Ezzel meg is adja azt az alapgondolatot, amely világlátását alapvetően meghatározta. E fontos gondolatok segítették élet- és alkotói útján. Még a krízishelyzetekben is: „sokat és sokszor szóltunk válságainkról, a világ tragikus és komikus állapotáról, s próbáltuk továbbgondolni, a gyakorlatba tenni Hamvas felismeréseit.”⁵

Jókai Anna azonban nemcsak a nagy triász és Németh László gondolatait járja körül, de a magyar írásművészek panteonjának nagyjait is méltatja, a magyar költészet alapjait megteremtő, az ellentmondásos Én-nel birkózó Balassi Bálintot; a szépben felcsillantó jót megmutató Berzsenyi Dánielt; a pesszimista, háborgó lelkű Petőfi Sándort; a lélekútján eget-poklot megjáró Vörösmarty Mihályt; a végletesen önmarcangoló Széchenyi Istvánt; a kemény kritikai realista Móricz Zsigmondot; a művészetét álmotudatból tápláló Kosztolányi Dezsőt; a maga köré zaklatott magánszférát teremtő Ady Endrét; a hontalan maradt, törekeny, védelmet áhító, de védhetetlen lelkű József Attilát; az európai formátumú, megfontolt Illyés Gyulát; a rezzenéstelen tartású, a rettenetből feltörő bölcsességű Márai Sándort; a világnagy költőt, Weöres Sándort; a magyar líra fejedelemasszonyát, Nemes Nagy Ágneszt. Beszédes névsor. Ez is minősíti Jókai Anna értékszempontját: a spirituális alapokon álló ember nemzetért való aggódása szűrődik át szövegeiben. De emléket állít még Tóth Eszternek, Tóth Árpád költő lányának; a költő-esszéírónak, Fodor Andrásnak; a régész-történész-képzőművészek, László Gyulának; az író Ignác Rózsának; az első magyarországi óvodák alapítójának, a magyarul nem beszélő Brunswick Teréznek; valamint az egykori művelődéspolitikus Klebelsberg Kunónak, aki vallás- és közoktatásügyi miniszterként alkotott maradandót. Még

sokan következhetnének itt a sorban. Mindőjük nyomot hagyott az emberi lelken, mindőjük tett azért, hogy a magyar kultúra megőrizze színvonalát, érdeemes legyen továbbvinni egy olyan korban, amikor épp az ellenkezőjén dolgozott az uralkodó elit. Jókai Anna írásai nem pusztán a személy művészete nagyságának hangsúlyozásában merülnek ki, de a kiválasztott személyek munkásságát elemezve mindig utal a jelenre, korunk aktuális gondjaira, ahol az elemzett személy munkássága, gondolatai példaképpül szolgálhatnak. Írásainak hangvételét mély tisztelet hatja át.

A második kötet a *Vasárnapi levelek* és *Megszólalások* fejezetcímek alatt közölt tanulmányokat tartalmazza. A *Vasárnapi levelek* című fejezet rövid írásai középpontjában már nem személyek, hanem társadalmi jelenségek kerültek. E jelenségek körbejárásával, elemzésével azt célozza, hogy felhívja a figyelmet a nemkívánatos jelenségekre. Le sem tagadhatja múltját, tanár vénája intenzíven működik. Szókimondó, de nem támad, hanem csendes és józan szeretettel operál, ami nem ordít, nem liheg, még akkor sem, ha a gyűlölködők lemosolyogják.⁶ A jelenségek elemzése során jól látja a problémák megoldásának nehézségeit is.

Bemutatja az Ady által formába öntött, és a hétköznapokból oly jól ismert perc-emberképek jelenségét, az ezzel a fogalommal leírható emberi magatartást. Olyan plasztikus a leírás, hogy az olvasó azonnal absztrahálhat. Láthatjuk, hogy miképp válik az értéket és mértéket vesztett ember tekintélytiszteléséből bálványimádás. Az absztrakt fogalomjátékokat empirikus példákkal támasztja alá. Bírálja hétköznapjaink felületességét, a talmit, a talmi csillogásának ellenállni nem tudó attitűdöt. Egy 1995-ben írt szövegében nem fél konkrét példákkal magyarázni a közhangulat romlásának okát, a becsapott többség és a gazember kisebbség között feszülő ellentétet. Felfigyel a Budapest utcáin kéregető koldulás jelenségére, és jogos kérdéseket tesz fel. A segítség formáinak problematikusságával ugyanúgy tisztában van. Nincsenek illúziói a megoldást illetően: „már azt hihettük, a *Koldus és királyfi*, a *Twist Olivér* (...) meséje egy letűnt idő nyoma az irodalomban... már nem eshet meg velünk soha. S most: ha fényes nappal végigmész a körúton, láthatod, ahogy a valóság a nyo-

3 JÓKAI Anna, *A mérleg nyelve I*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2014, 166.

4 *Uo.*, 167.

5 *Uo.*, 166.

6 JÓKAI Anna, *A mérleg nyelve II*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2014, 11.

morultak és szerencsefiak kegyetlen történetét újraírja.⁷ A szilveszteri ünnepek ürygén döbönt rá bennünket: „meglepetésünkre, a kilencvenes évek Budapestjére a rendszerváltozás sem hozott harsogó vigasságot (...) bizony napjainkban sem árasztják el az utcákat ujjongó magyarok”, és imígyen summáz: „A gondolkodás szabadsága, a beszéd szabadsága nagy vívmány; de a létbizonytalanság keserves szerzemény.”⁸ Súlyos, máig érvényes szavak ezek! Felfigyel az olyan erkölcsi tette, mint az adományozás, amely elszegényedett korszakunkban igen aktuális jelenséggé vált, hisz „egyre több a rászoruló”. Látja az adója egy százalékát felajánló polgár „Én megtettem, ami rajtam múlik” lelkiismeret-nyugtató hozzáállását, majd ezek alapján fejt ki az adományozás erkölcsét.

1998-at írunk, a rendszerváltás utáni első szocialista kormány időszakára. Leírása szinte kordokumentumnak is megfelel. Láttatja az utca tipikus képét: a szórólapot osztogató reklámembereket, a peep show-nightclub reklámokat, a kiárúsítást reklámozókat, majd azt írja: „Be vagyunk bizony szorítva sokan két tábla közé: előlről a reménytelenség, hátulról a családottság fogott satuba.”⁹

A természet periodicitását, az évszakokat emberi relációjával egyetemben állítja elének, majd a világ-egész dimenziójával, a kozmoszhoz hozza kapcsolatba. A Földet sújtó időjárási anomáliákról írja: „víz-árasztó roppant hatalmak! Mintha büntető szellemi erők szabadulnának fel, mintha figyelmeztetnék a mértéktelenül gögös emberiséget: vannak erők, amelyek előtt a legfejlettebb technikájú civilizáció is megadásra kényszerül.”¹⁰ A héraiklitoszi őselem, a tűz iránti tisztelet sejlik fel írásában: „Hiányzik a tűz, a régi szép tüzek”, vagy megszemélyesíti, amikor azt írja: „Ne alázzuk meg a tüzet.” Nem a múlt fűtés-technikáját vágyja vissza, hanem „a jótékony tűz hangulatát”,¹¹ egy természeti jelenség deszakralizálására figyelmeztet.

A természetet, az ország egészét érintő dolgok mellett a hétköznapi cselekvések morális anomáliái is ugyanúgy érdeklik. Szóvá teszi a szépségeszmény furcsa megváltozását, amely korszakot jellemezhet. Puris-

taként ostorozza a felszínes szóhasználatot. Különösen az egyébként súlyos tartalmat hordozó szavak felszínes körülmények közt való használatát utasítja el, és a *kálváriát jár valamiért, meghal valamiért, valami isteni* példákat említi. Nem helyesli, hisz így lefokozódnak a magas fogalmak. A nyelvnek ilyenén változása is hozzájárul a világ deszakralizációjához.

A mai korszak olyan válságjelenségére figyelmeztet, ahol bizonyos gesztusok, mint a kérés, a tisztelet gyakorlása ellehetetlenül. Képtelenek vagyunk kérni – mondja Jókai Anna, mert le kellene győzni az elválasztó idegenséget, és mert ellene lelki szervezetünkben ellenállás működik.¹² Kitér a bűnös kérés gesztusára is, amikor az Istenhez szóló fohászbba csempészszerű bele ártó szándékainkat. A tisztelet „más iránt érzett elismerésünknek, megbecsülésünknek magunktartásában és cselekedeteinkben nyilvánított érzése. Az öregekben az életbölcösséget, a jellemet, a végzett munkásságot tiszteljük, a nőkben a nőiességet, a tisztaságot. Minthogy ily kölcsönös megbecsülés és társadalmi szellem éltetője, joggal nagyra tartjuk külső formáit is, és a nevelésben kiváló gondot fordítunk az érzés ápolására”¹³ – írja a Pallasz Nagylexikon. Jókai Anna a tisztelet régi tartalmát egyrészt szembeállítja a korszakra jellemző nyegleséggel, foghegyről beszéléssel, a másik semmibe vételéssel, másrészt, magasabb szintre emelve a Teremtő gesztusával konfrontálja a mai korban tapasztaltakat: „A tanítványok lábát mosta meg a Mester – és nem a tanítványok a Mesterét. Ez a minta.”¹⁴ Jókai Anna a *Vasárnapi levelekben* gyakran értelmez hasonló módon. Konkrét példát hoz a jelenségre, a jelenség modern kori romlására, majd konfrontáltatja a számára morális standardnak számító keresztény elvekkel. A világnak romlását mutatja be a kitarítás, az udvariasság, a türelem, a várakozásra való képesség, a szeretet, a csend jelenségeinek újkori amortizációja által.

A *Megszólalások* című fejezet nagyobb lélegzetű írásait is tartalmazza. Jókai Anna sok mindenről ír, sokféle megközelítésben, témakörei és a megközelítései- nek aspektusa mégis jól körülhatárolhatóak.

Hosszan ír az írói munka rejtelméről, családjáról, az elmúlt világ és a jelen társadalmának anomáliáit szembesíti, de az emberi magatartás mindenhol a kö-

7 JÓKAI Anna, *A mérleg nyelve II*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 2014, 27.

8 *Uo.*, 29.

9 *Uo.*, 37.

10 JÓKAI, *A mérleg nyelve II*, i. m., 42.

11 *Uo.*, 52–53.

12 *Uo.*, 48.

13 <http://www.kislexikon.hu/tisztelet.html> (letöltve: 2015. 05. 11.)

14 JÓKAI, *A mérleg nyelve II*, i. m., 55.

zép-pontban található. A témák megközelítését – mint az előző szövegekben is oly sokszor – a közért való aggódás hatja át, az irracionális társadalmi történések megvilágításának szándéka, valamint a szélesebb értelemben vett hagyománnyal való szembesítés jellemzi. Gondolatait itt is az általa megélt keresztény erkölcsi alapállásból fogalmazza meg.

Részletesen ismerhetjük meg gyermekkorának tájait, Józsefvároshoz és Tárnokligethez fűződő viszonyát, a tapasztalt nyelvi különlegességeket, élményeit és a tájnak az idő múlásával bekövetkező átalakulását. A táj számára azonban csak ürügy, hogy beszélhessen a hozzá fűződő emlékekről, valamint a benne élt és élő emberekről: Vas megyéből a fővárosba elszármazott édesanyjáról, aki nem tudta megszokni a várost, és „vonzotta a föld, saját fiatalságának természetes környezete”,¹⁵ mulató, költekező édesapjáról, aki mégiscsak összespórolta a tárnoki fakerítéses házacsát. A miliót a család környezetében felbukkanó Simon néni és tüdőbeteg lánya, Kissné és gyomorbeteg férje, az asztalos; a szemüveges, fonotthajú szakácsné, akivel a mákos tészta ügyében került konfliktusba, teszik teljessé. Hasonlóan tájaihoz, a könyvtárhoz való intim viszonyát is a benne dolgozó emberekhez fűződő kapcsolata alakítja, és általuk válik lényegessé. Ők azok, akik „a megszenvedett betűt eljuttatják lélektől lélekig”¹⁶ – mondja. Jókai Anna csak annyiban kötődik az anyaghoz, amennyire szükséges, számára az ember, az emberi lélek áll a középpontban.

Hosszabb tanulmányokban foglalkozik íróműhelyének titkaival. Nem fél leírni az írói tevékenységről, a befogadóról, a művészetről kialakult véleményét. Nem fél a jó és a rossz kategóriáit alkalmazni. Olyan lényeges kérdéseket boncolgat, mint az alkotás, az alkotó személye, az alkotói folyamat.

Vágyakozva tekint vissza a korszakra, amikor az alkotás még szakrális tevékenység volt, mivel a művész mostanra *otthonatlan ingázóvá* vált. Ahhoz, hogy ez a helyzet helyreálljon, át kell változtatni a művész otthontalanságát kettős állampolgársággá, azaz hogy ami fent van, akadály nélkül lejusson, ami lent van, tisztítva felemelkedhessék. Pilinszkynek a művészet definíciójaként megadott inkarnáció-fogalmát pontosítja, és *reinkarnációra* módosítja, hiszen a művészet – mondja – nemcsak beleszületés, megtestesülés a mű-

ben, hanem újjászületés is, ugyanis „az írásból kiszállva az egykori beszálló lélek már nem teljesen ugyanaz.”¹⁷

A „Mitől is válik művészivé egy szöveg?” kérdésre egyértelmű választ kapunk. Írás az, amikor az isteni elem találkozik az emberivel. Az írás befogadás és teremtés egyszerre. Ha csak az Én értelmez, akkor az istenit leárnyékolja, ez pedig még nem írás. Ha csak az isteni dominál, akkor az Én feleslegessé válik: az pedig már nem írás. Az írói Én közlésének hitelességéről vallottak József Attila megfogalmazásával rokoníthatóak. Jókai Anna szerint csak a marandó Én-ben megszenvedett közlésnek van hitelessége, és az igazi művet a konfesszionális tudat hozza létre, a gyónás, a vallomás, a mérleg, a vizsgálat. Elméleti kérdéseket taglalva gyakran kölcsönzi Hamvas pontos megfogalmazásait, hogy megvilágítsa, pontosítsa saját véleményét. A művészet definíciót még Hamvas mondataival egészíti ki. Művészet az, amikor az ember magát önmaga fölé emeli a műben. „A művészi alkotás a halálkészsütség magasabb foka.”¹⁸

Az alkotástechnikai kérdések boncolgatása mellett kiáll az írói szabadság mellett, amit az író az esztétikumiban talál meg. E szabadságot a tökéletes mű valósítja meg.

Nem mondható optimistának a könyv, a próza jövőjét illetően. Ennek okát a befogadói magatartásban véli megtalálni. Meglátása szerint a világ nagy része csak jobban akar élni, de nem akar jobba válni, és az ember már nem azért olvas, hogy okuljon, hanem hogy saját szellemi tunyaságát igazolva lássa. Sajnálkozva látja, hogy egyre kevesebben várnak valamit az irodalomtól.¹⁹

Regényíróként reflektál a regény műfajára: „A regény mindig is válságtermék volt; írójának más-más fokú válságérzetéből keletkezett. Mindenesetre nem abból, hogy a világ szép és jó és a legtökéletesebben elrendezett.”²⁰ Nézetei Bahtyin regényelméletével csengetnek egybe, bár Bahtyin indoklása másként hangzik. A regényt nem az író válságérzetéből vezeti le. Bahtyin a regényt egyetlen keletkező és még nem kész műfajnak tartja, olyanak, amely szervesen alkalmazkodik a befogadás új formáihoz. Jókai Annának az a gondolatmenete is rokon Bahtyinéval, ahol azt

17 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 141.

18 *Uo.*, 143.

19 *Uo.*, 153.

20 *Uo.*, 210

15 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 93.

16 *Uo.*, 110.

írja: „Az író csak abban biztos, hogy minden bizonytalan; a sehonnan-sehová belől épp csak vagyunk-vagyogatunk valahol: pontosabban vagyunk is, nem is.”²¹ Majd folytatja: „A válsághelyzetet a remekművek nem oldhatják fel teljesen, csak átláthatóbbá teszik a terepet, ahol a küzdelem folyik.” Majd eljut a következtetéshez: „Nem a nyelvet kell isteníteni, hanem az istenit kell nyelvbe fordítani. Nem megengedni, hogy a transzcendencia eltűnjön – hanem visszszakönyörögni a transzcendenciát... Saját vérünkkel személyesíteni, vallomássá, vizsgálattá, mérleggé tenni a regényt, fölfedni, miként árulja el a közösség az igazságot.”²²

Amint ez az eddigiekből is kiderült, Jókai Anna sűrűn foglalkozik morális kérdésekkel. Véleménye, ítéletei – amint ezt írtam – a keresztény etika talaján állnak. Morális problémákkal foglalkozó írásai között különböző fajsúlyú tanulmányok találhatóak. Foglalkozik nemzeti vagy épp országos kérdésekkel, de a hétköznapi könnyebb fajsúlyú kérdései elől sem tér ki. Az átfogó, globális politikai tér anomáliáit relációba állítva a velük szinkronban lévő természeti katasztrófa-sorozatokkal jut el az apokaliptikus gondolathoz: „Tán csak megérted, te kis konok, az ördög átvette birodalmát, az anyagi világ Istenről lehasadt, az égi hatalmasságok rendezett sorokban visszavonultak (...) a matéria végleg magára maradt. Nincs többé a fizikai tájban mit keresni. Undorodj el végleg, hagyd sorsára a sorsot, lelkesülj át egy romolhatatlan világba.”²³ Gondolatai hasonlítanak Határ Győzőéhez, aki ugyan elutasította a metafizikát, de a materializmust is. Úgy látta azonban, hogy ha már a világot uraló jó és a gonosz közül kell választani, akkor a gonosz az, amelyik erősebb. Erre tanította saját tapasztalata is. Mintegy a fenti apokaliptikus kép folytatása is lehetne az, ahogy Jókai Anna a természetellenest természetesnek tartó, környezetpusztító ember-alatti embert festi le a nietzschei emberideál ellenképeként, aki eltávolodott szellemi alapjától: és a „gátlás nélküli csöcselék veszi át kietlen birodalmát, ahol csak magányos hősök kóborognak, prehistorikus emlékei egy kornak.”²⁴ Ebben a világban a gonosz a domináns, aki képes törvényt tenni a morálisan törvénytelen, a szeretetet mint gyöngeséget kiröhögi, aki azt parancsolja, hogy a hamisat imád-

juk, aki számára a tolerancia és a könyörület főbűn, és akinek a gyűlölet és a pénz örült mohóságú besöp-
rése az erény. Kísértet járja be Európát, a semmi kísértete – írja. A fejre állt rendben nem az ember használja a pénzt, hanem a pénz használja az embert. Ebben a kontextusban jelenik meg a helytállni képtelen értelmiség. Ha minden a feje tetejére állt, miért ne állt volna feje tetejére az úgynevezett értelmiség is. Mint akárhol másutt is, nálunk is „hemzsegek a különféle titulussal fölruházott urak és hölgyek... sokan a saját szakmájukhoz sem értenek.”²⁵ Jókai érdekes módon nem az értelmiség árulását hangsúlyozza, ami az 1990 előtti és utáni időszakban is megtörtént. Emberpróbáló időről beszél,²⁶ ahol a Pokolművek felgyorsult és fejlett technikája működik. „A tetová-lások azonban levakarhatatlanul megtörténtek. A horogkereszt és a vörös csillag ott az ember bőrén (...) vezér vagy főtitkár, esetleg elnök úr, ha ugyanarra a rugóra jár, szinte mindegy. A múlt nem múlt még el”²⁷ – írja 1990-ben. „Ki szereti a kifulladt, hamis szocializmus-félét? De ki képes szeretni – büntudat nélkül – a vadkapitalizmust?” – kérdezi. „1989–90 fordulóján abban is hittem – írja –, hogy a politika és a morál kivételesen nem jár külön úton, hogy *meg lehet csinálni*”. Fokozatosan tapasztalta meg, hogy „sok minden változhat, de az embert mozgató démoni erők nem változnak.”²⁸ Az apokalipszis tehát folytatódik.

A világválság leírása nem új jelenség. A francia Celine, Caraco, a német Nietzsche és Spengler, a kolumbiai Gómez Dávila, a magyar Hamvas Béla és Határ Győző ugyancsak rámutattak a világválságra. Amint azt fent láttuk, Jókai Anna is számtalan írásában teszi ezt, és ezáltal csatlakozik az említett krizeológusokhoz. Ezek után felteszi a kérdést: „Érdemes-e tenni bármit is a puszta létfenntartáson kívül?”²⁹ Válasza pedig – nem mindenki számára világos, hogy miért – egyértelműen: IGEN. A világban uralkodó ROSSZ tevékenységének felsorolása után ez a válasz az olvasó számára nem közvetlenül vezethető le. Deus ex machina effektusnak tűnik, ugyanúgy, ahogy a madáchi tragédia végső kicsengése. Maga Jókai Anna is elismeri: „Őszintén szólva azt sem hiszem, hogy hajótörtek vagyunk (...) de a bordázat rémisz-

21 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 211.

22 *Uo.*, 213.

23 *Uo.*, 173.

24 *Uo.*, 182.

25 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 165.

26 *Uo.*, 218.

27 *Uo.*, 265.

28 *Uo.*, 327.

29 *Uo.*, 178.

tően recseg-ropog, elismerem.”³⁰ A mai világban nehezen érthető logikára a magyarázatot Jókai Anna nyíltan vállalt katolicizmusa adja. Hite nem olcsó vallásosság eredménye. Ő is tudja: „Könnyebb a Bibliát idézni, mint élni szerinte.” Azt is látja, hogy „sosem volt másképp, ne áltassuk magunkat. Nem jutott volna oda a világ, ahová jutott: mű-mennyországi vagy éppen infernalis állapotokba, ha gyakoroltuk volna az igazságot.”³¹ Magát nemcsak *istenhívőnek*, de *istentudónak* is tartja,³² és az írás számára „szüntelen közelebb férkőzés a Rejtőzködőhöz.”³³

Álljon itt összefoglalásként, magyarázatul és tanulságul krédója: „Vállalom a hagyományosságot ab-

ban az értelemben, hogy a világ démonikusságával szemben ideát, érzelmet és hitet akarok szegezni. Hiszek a művészet ősi, mitikus erejében, amivel az ember a kísértő rontást háritotta el. Vallom, hogy az örök kérdések sohasem avulnak el. Tudom, hogy gyökerekkel elszakadni az eredeti talajtól nem lehet – csak nőni lehet magasabbra. Nem vállalom, eltaszítom magamtól a konzervativizmust, amely azt jelenti, hogy csámpás cipővel kitaposott, beszikkadt ösvényeken kéne járnom, álbiztonságos korlátok között. A magas esztétikai izzásban művészté alakított újraértékelt gondolat az, ami mindnyájunkat kiemelhet.”³⁴

30 *Uo.*

31 *Uo.*, 286.

32 *Uo.*, 299.

33 *Uo.*, 300.

34 JÓKAI, *A mérleg nyelve II, i. m.*, 153.

Orzsak Dugar-Szürün sámán teljes díszben a szent forrásnál áldozati szertartást mutat be a hely szellemeinek

OLÁH ANDRÁS „Isten egyetlen tévedése”

„Néha tényleg úgy érzem, hogy sír az Isten, és mi nem vagyunk még elég erősek és elég magasak ahhoz, hogy letöröljük a könnyeit.”
(A jeruzsálemi asszonyok megsiratják Jézust – Gróf Lajos beszélgetése Jókai Annával)

Mi végre vagyunk a világban? Mi a tétje az emberlétnek? Örök kérdés, amelyre Tamási Áron szállóigévé lett gondolata („Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”) csak részben ad választ. Ráadásul e mondatot már többszörösen *újraértelmezte* korunk egyre inkább öntörvényűvé váló, átmosott agyú embere, aki az érték helyett az érdeket állítja előtérbe, a hagyományokra, a szabályokra, törvényekre fittyet hány, és a mának-élés önző ideológiájával oltja be önmagát és környezetét.

Nap mint nap láthatjuk, szembesülhetünk a ténnyel, hogy a luciferi tagadás bizony a lábát megvetette, és ennek nyomán éppen az ember az, aki a legtöbb cinikus kritikát megfogalmazza önnön rendeltetésével és Teremtőjével szemben is.

Manapság divat a konok szembeszegülés, a hagyományok negligálása, elsöprése, az ösztönéletűség makacs és kitaró hirdetése. Az önzésében megerősített, elkényelmesített tudatú ember magától értetődő egyszerűséggel választja a könnyebbik utat. Hisz *úgyis csak egyszer élünk* – hirdeti, és vadul habzsolja a pillanat-értékű testi örömeket, a szellemet pedig műveletlenül hagyja. Beéri a kevéssel. Az ideiglenessel, az átmenetivel. Már nem gondolkodik hosszú távon. Sőt: egyáltalán nem gondolkodik. Ösztönlénnyé vált, s csupán az ösztönök diktálta vágyak kielégítésére törekszik. És mást nem is vár a világtól. Neki már csak ennyit jelent a „valahol otthon lenni”. Jelenidejűségben él. Múlt és jövő sem köznapi, sem spirituális értelemben nem foglalkoztatja. A szellemet pusztulásra ítélte, legalábbis hagyja elveszni, felémészteni.

Van-e esély ezzel szembeszállni, kihámozni a tévésorozat-imádóvá silányított embert a való világot hazudó, vakító képernyők elől? Ki lehet-e még ragadni az internetes közösségi portálok személytelen létállapotából, hogy valóban élő, egymásra figyelő, egymást értő kapcsolatokat tudjon kialakítani? Vagy

„a *Teremtés*” – miként az *Az utolsó gyermek* című elbeszélésben olvasható – végleg „tönkretette a *Teremtést*”?

Jókai Anna a regények, elbeszélések szereplőinek sorsán keresztül nem csupán az emberi élet értelmét kutatja, hanem az *ember felelősségét* is. Írásai életfilozófiát, s egyben kapaszkodót jelentő üzenetet közvetítenek az olvasó számára, s egyetlen mércét alkalmaz: a lelkiismeretet.

„Az élet tünékeny, és használni kell valamire” – jelentette ki egy interjúban, s a saját életét íróként és emberként valóban kivételes eredményességgel használta és használja, hogy ne győzedelmeskedhessen a silányság, s hogy a legtétovább lélek is esélyt kaphasson a megtisztulásra.

„A saját bátor és erős énünket kell megtalálni, aki teremtője a sorsának, nem áldozata a körülményeinek” – nyilatkozta az egyik magazin kérdésére válaszolva néhány évvel ezelőtt. Egybecseng ez Hamvas Béla ama gondolatával, miszerint a világ javulása az én javító tevékenységétől függ. A világ megváltozását csak önmagunk megváltozása teszi lehetővé.

Felelősen élni, felelősen gondolkodni, cselekedni elhatározás kérdése. De egy ilyen elhatározásig eljutni nem egyszerű. Sokaknak nem is elég rá egy élet. Mert nem értik meg – vagy észre sem veszik – a jeleket. Jókai Anna azonban tanult saját sorsából: „Megtanultam – mondja – , hogy ne magammal foglalkozzak, s hogy gondolatokkal is lehet másokon segíteni.”

„A művészetet én szolgálatnak fogom fel – vallja –, szerintem azért van, hogy a földet közelebb hozza az éghez.” Pedig – s ezt már én teszem hozzá –, talán soha nem volt ilyen távol a föld az égtől. Ahogy az ember az embertől sem.

Jókai Anna számos írása – így az *Éhes élet* című regénye is – napjaink új-barbár világát állítja elének. Történetét arra a hamvasi alaptézisre építi, miszerint minden ember éhségben éli le az életét. A mű szereplői mindannyian hajszolnak valamit. Valamit, amiről azt hiszik, hogy boldogságot adhat. Van, aki sikert, van, aki pénzt, van, aki megértést, van, aki szerelmet, s olyan is akad, aki csak nyugalmat akar. Az áthallásos nevet viselő Atyi, a halálra készülő nyugdíjas matematikatanár az egyetlen, aki utolsó éveiben másként éli az életét, mert már tudja, hol keresse a választ a kérdéseire. Tudja, hogy „az égiek folyamatosan kiadják a titkaikat, de csak az arra érdemesnek”. Az ő személye a kulcs. Az ő feladata rádöbenteni a többieket, hogy a hamvasi gondolatnak épp

az esszenciáját lopják ki, ha ezt az éhséget a sikeréhségre, a hataloméhségre, a pénzéhségre redukálják.

Mert jó az, hogy az ember örökösen keres valamit, s ezáltal a tökéletességre, a teljességre törekszik. Az *életéhség* olyan készlet, amelyben minden összefoglaltatik. A siker, a hatalom, a pénz is persze. De egy egészségesebb világban éhezünk a szeretetre, a boldogságra, az örömrre, a hálára, a megbocsátásra, a szabadságra, a megtisztulásra, a békére, a bizalomra, a megértésre is. Mindarra, ami reménytelivé tudja tenni az életet.

Mindennapjaink persze tele vannak kételyekkel, tévedésekkel. Miként Jókai Anna említett regényének szereplői is kételkednek önmagukban és egymásban is. Ahogy Istenben is.

A mű jobbára kétszereplős dialógusokra és melljük fűzött belső monológokra épül. Az utóbbi azért fontos, mert láthatjuk, hogy az esendő ember kifelé mutatott-mondott véleménye korántsem tükrözi az igazságot. Mindegy, hogy szeretetből, sajnálatból, kíméletből vagy épp ellenszenv okán hallgatja el a véleményét, de bizony kisebb-nagyobb mértékben minden szereplő „rejtőzködőnek” bizonyul. És mindenkinek van valami előfeltevése a másikról, legyen bár a legbensőségesebb kapcsolatban. Emberi gyarlóság ez, amelyen csak egy bizonyos szint magában lehet felülemelkedni. Ehhez kell egyfajta életérés, rálátás, annak megértése, megfajtése, hogy mi célt is szolgál a földi próbatétel, és miért fontos, hogy mit hagyunk itt, és mit viszünk magunkkal.

Az Atyié szinte krisztusi szerep. Nemcsak tanít, nemcsak közvetít, nemcsak meghallgat, megért és figyelmeztet, hanem a terhet is átvállalja. Mert „nem mindig a fiú fizet az apa vétkeiért. Néha a batyut az apa veszi fel”. Ő már *tudja* ezt. Érte is (miatta is) feláldozta magát az apja a forradalom után.

Ám neki is idő kellett annak felismeréséhez, hogy *egymásért vagyunk*. S a halálig bántja a tudat, hogy egyszer, egyetlen egyszer kitérő választ adott, és a fiát magára hagyta a döntésben. A „még és már” között akkor nem találta meg a pillanatot, és ennek mások boldogtalansága lett a következménye. Azóta viszont – mintegy vezeklésként – „minden koldusok gyámola”. Nem véletlen, hogy még a felesége, Zsizse is enyhe cinizmussal figyel cselekedeteit: „Atyi öszszetéveszti magát a Mindenhatóval”.

Atyi persze nem mindenható. Még csak nem is tökéletes. Csak megértett valamit a világ működéséből. Mert „ő legalább meghallja a többiekét”. Az isteni

Gondviselés hozzásegítette ahhoz, hogy felülemelkedjen a mindennapok kicsinyes megítélésén, és messzebbre lásson. Mindent ő sem tud. Inkább csak ráérez arra, amit a krisztusi szeretettan immár kétezer éve próbál sugalmazni az embernek. A Weöres Sándor-i intelem szerint él, cselekszik: „Egyetlen parancs van, a többi csak tanács: igyekezz úgy érezni, gondolkozni, cselekedni, hogy mindennek javára legyenél. / Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.”

Ez az a spirituális élmény, amit Jókai Anna is megfogalmaz. „Az embernek (...) önmaga fölé kell emelkednie, önmagán túl kell alkotnia” – magyarázza a Hamvas-jelenségről szólva. „Az életben a legnagyobb erő az életre való éhség. Ennél csak egy nagyobb van: ennek az éhségnek a megfékezése...” – tesszük hozzá Hamvas Bélát idézve. Továbbá a tévedések és hazugságok fel- és beismerése. Mert az élet nem valamiféle önvédelmi harc. Az élet egy *lehetőség*.

„...az igazi kényszer sosem a hiány betöltése, hanem a fölösleg elajándékozása” – állapítja meg egyik Hamvasról szóló esszéjében Jókai Anna. Ez a regénybeli Atyi nézőpontja is. És így – ebből az alapállásból kiindulva – döbbsenti rá a történet többi szereplőjét arra, hogy sorsukért, földi életük alakulásáért önmaguk felelősek. Így eszmélnek rá az addig jobbára csak a mának élő, önsorsrontó figurák arra, hogy messzebbre kell nézniük.

„A beavatott élet nem átruházható. De az út hozzá fölfedhető” (*Belépés a nappalba*). Atyi feladata is ez. Az útmutatás. A szemek és fülek felnyitása. A látóvá és hallóvá tevés. És ez az író feladata is.

Az út pedig a szeretet útja.

Mert ez az, amely az embert emberré teszi. Jókai Anna egyik – ’70-es évek végéről származó – elbeszélésének (*Ne mondd meg!*) szereplője (Iduka) nem érti, miért pazarolja testvére a szeretetét szerinte értelmetlenekre, akiből hiányzik a figyelem, a törődés, akik észre sem veszik, hogy ő már elfáradt, megöregedett: „Megfeszülni ennek a bandának, csak azért, hogy egy-két jó szót odavessenek?” – kérdezi, mert minden adományt áldozatnak vél, még hozzá *hiába-
való* áldozatnak. A testvér válasza akár az *Éhes élet* Atyijától is származhatna: „A tények ugyanazok. Csak ahogy átéljük, ott a különbség.” Mert a szeretet sohasem lehet pazarlás. A szeretet nem valamiféle befektetés, amelynek meg kell térülnie. A szeretet nem üzlet. Ugyanez cseng vissza a *Tiszta vizet a pohárba* című történetből is (1984). Ennek az elbeszélésnek

a hőse az örök számító, a csak önmagát szerető, saját misztériumát építő kétszeresen megövezvegyült „nagyasszony”, akinek egész élete színjáték, s már annyira benne él szerepében, hogy amikor fiának – akit gyerekként eldobott magától – a levelét olvassa, észre sem veszi a benne rejlő kínosan pontos *üzenetet*, csak saját szálnalmas elképzelését dédelgeti, építgeti tovább.

„Nem Isten halt meg, hanem az ember, éppen azért, mert kilökte magából az istenit” – szögezte le keserűen Várkonyi Nándor. De a változás, a belátás, a felismerés, a megtérés lehetősége mindenki előtt ott van. Hacsak nem menekül előle, és nem önnön felelősségének csökkentését próbálja inkább alátámasztani. Az *Éhes élet* szinte minden szereplője elővesz egy-egy leegyszerűsítő népi bölcsességet, profán szöveget, amellyel mintegy igazolni próbálja önmagát s helyzetét. („Néma gyerekek anyja sem érti a szavát. A nehézségek azért vannak, hogy legyőzzük őket. A fájdalom nemesít. A kibicnek semmi sem drága. Rossz pénz nem vész el. Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz. Alamuszi macska nagyot ugrik” stb.) Ezek is üzenetek. Csak egy prózaiabb világból.

A *Történet a megbocsátásról* című elbeszélés hőse viszont a múltjából kap üzenetet, amikor találkozik a fogadóóránján egykori feljelentőjével.

Nem egyszerű a múlttal szembenézni. A sebek nehezen gyógyulnak, a megbocsátás nem önmagától való. Főleg, ha némelyek összetéveszteni látszanak a *megbocsátást* a *felejtéssel*. Az idő kerekét nem lehet visszaforgatni, a múltat nem lehet meg nem történné tenni, de ami volt, elmúlt, hát fátylat rá – hirdetik. Ezt a „nagyvonalúságot” próbálja meglovagolni a történet egyik szereplője, az egykori pártállami „csordavezér” – dilemmát okozva ezzel valamikori megaláztatásának. „Ő vétkezett, és én érzek büntudatot?” – kérdezi döbbenetesen a főhős a család doyenjétől, „atyis” tapasztalattal bíró apósától. Érthető a döbbenet. Mert *ezek* nem *kérik* a bocsánatot, hanem *elvárják*. Minden bűnbánat nélkül. És büntetlenül. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a másik oldalon mindig ott húzódik a reváns, a bosszúállás gondolata is. De az após szájából elhangzó üzenet értékű mondat minden dilemmát felold: „Én mindenesetre annak is megbocsátok – mondja –, aki nem tud megbocsátani”. A megbocsátás is kegyelmi pillanat. Erő kell hozzá és hit. Tiszta szándék és szeretet. Ez vezet vissza az *Éhes élet* szereplőit is az élhető világba.

„Nagy bajok forrása a mértékhiány, a szakrális helyről elmozdított, túlgerjesztett indulat. S ami sar-

kított, az csak gyűlölködni tud” – állapítja meg Jókai Anna (*Szépben rejtett jó*). A legnagyobb veszély tehát: a tisztánlátás hiánya. Ezért is fontos a vezető személye, hitelessége. (Lám, kezdetben Atyit is megmosolyogják, nevetségesnek, túlbuzgónak tartják. S ami döbbenetes: legkevésbé talán éppen a felesége érti. Inkább szánandónak tartja, mint követendőnek.)

Mindenki a saját kis harcával van elfoglalva. A jelenvaló apró-cseprő kihívásaival küszködnek. Mintha az lenne a fontos. Mintha más nem is létezne. Idő kell, hogy fölismerjék szálnmasságukat. Az *Éhes élet* Pattija például azon bosszankodik, hogy az áramkimaradás miatt nem láthatta a tévésorozat befejező részét. Zsizse számára pedig az a tény jelent problémát, hogy míg Atyi él, nem tervezhet, nem élhet szabadon. Bár maga előtt is pironkodik, de folyton az jár az eszébe, hogyan rendezi majd át az életét Atyi halála után. Mintha a halál számára is megváltás lenne.

Ez az a pillanat, amikor kifordul a lélek. Itt „az ember halálra-szánt. Ön- és közveszélyes. Még az Isten sincs tőle biztonságban.”

Az élet tele van sérelmekkel (és „van, ami nem évül el”). És mindenki csak a saját sérelmeit tartja számon. Az okozott sebek nem neki fájnak. Néha csak minimális részvét kellene, némi együttérzés. De az időszükében élő ember már nem ér rá arra, hogy mások problémáival foglalkozzon: nem telik arra, hogy másokat sajnáljon.

Képes Géza a következőképpen írta le ezt a jelenséget: „más-más / irányban / loholunk pedig / mehetnénk / lassan / kézen fogva / együtt / bomlásnak / indult / az emberiség: / a sort mi kezdjük / s talán / be is / mi / fejezzük – / barátodnak / telefonálj / még / ma: / lehet / hogy / a vonal / holnap / már néma”.

Nincs halogatni való időnk. Ez motiválja Atyit is, aki tudja, érzi a vég közeledtét, és küldetését teljesíteni akarja. Rendet, békét szeretne hagyni maga után. Egymást szerető, egymásért kiálló családot.

Ehhez persze meg kell küzdeni a kísértésekkel és a félelmekkel. „Az emberi lélek legnagyobb kísértése, hogy azt gondoljuk, kicsik vagyunk, úgysem tudunk tenni semmit (...) Ne feledjék, ha gödörbe kerülnek, és úgy érzik, nincs tovább, mindig jön Isten mentőkötele. De nekünk kell megfognunk azt és felkapaszkodnunk.” Ezért is fontos, hogy a felismerést elhatározás, az elhatározást tett kövesse. Ahogy az *Éhes élet* szereplői is megélik ezt. A felismerés számukra sem nyilvánvaló. Míg csak önös szempontjait dédelgetik, nem válhatnak látóvá.

„Ha az ember benn áll egy völgyben, akkor a völgyet nem látja felülről, de ha elindul, akkor, felfelé haladva már más a rálátása arra a völgyre, amit elhagyott. Nem mást lát, csak másként lát. Olyat is meglát, amit a völgyből nem vehetett észre. A kaptatón felfelé már fontosabbnak látszik a csúcs, az ég, ami nem azt jelenti, hogy az ember cserbenhagyná a völgyet, hanem csupán azt, hogy jelentősen kitágul számára a láthatár...”

Az ember gyakran csak az elmúlás, a vég közelségét érezve tudja felmérni a maga teljességében a lét-horizontot, meg ami azon túl van. Akkor rakódnak-illeszkednek össze egészé a sorsképek. S gyakran sok mindent másként lát, másként gondol, mint tette azt a hétköznapok szűrkeségében.

Az *Éhes élet*ben is a halál hoz megoldást. Egyrészt Atyi halála – másrészt a vegetáló emberi masszánál nem több nyomorék gyermeké, Ádámé. Mintha egyszerre gát omlana le.

Miért kell Atyinak meghalnia ahhoz, hogy odafigyeljenek rá? Talán ugyanazért, amiért Jézusnak is. Hogy nyomatékot, súlyt adjon annak, amire addig csak legyintettek a többiek. Mert lássuk be, Atyit – míg élt – nemigen vették komolyan. Az öregedés velejárójaként értékelték oktatgató retorikáját. Sajnálkozó iróniával ecseteli a helyzetet a hozzá legközelebb álló Zsizse is: „...Egyre rosszabb. Ahogy hanyatlik, egyre kenetteljesebb. Prédikál. Oktatgat. Már-már kényszeres. De nem a kezét mossa óránként harmincszor, nem a kilincset törölgeti, nem a szőnyegrojtokat kefélgeti, hanem a lelkét csiszolja, dörzsöli rongyos-tisztára...”

Mert az ember – miként az egyik novella bibliai nevet viselő hőse, Lázár is kezdetben – túl könnyen megnyugszik abban, hogy „ember tervez, Isten végez”, s ezzel nem csupán kiengedi kezéből a döntés lehetőségét, hanem szabadulni is szeretne a döntés felelősségétől. Elfeledkezni látszik arról, hogy a *nem döntés* is döntés.

Ezért izgalmas az *Éhes élet* Rózsájának elhatározása is, amikor a társ, a férj helyett a sérült gyermek gondozását választotta. Tudta, hogy ezzel kapukat zár be maga körül. Ezért is érezhette joggal, hogy „egy élet kevés” ahhoz, hogy a maguk teljes mélységében élje meg és fogja fel a dolgokat. Ádám önkínzó nevelésének választása sokkal inkább vezeklés a részéről, mint szeretet. („Két bűn között választhatam” – magyarázta utóbb a döntést.)

Van-e visszaút, folytatható-e a szerelmük, amikor már semmi sem ugyanaz? Ők maguk sem ugyan-

azok. De egy másik minőségben, egy belátóbb szinten – a spirituális üzenet fogadására kész állapotban – rátalálnak a folytatásra (vagy újrakezdésre).

A kulcsszó a (be)látás, a felismerés.

Ha ez nem így történne, az ember valóban Isten egyetlen tévedése lenne.

„Embert a maga hasonlóságára?!” – töpreng *Az utolsó gyermek* című elbeszélésben az Atya. És mégis. Újra. Míg ki nem mondhatja: „Igen. Ez már hasonlít.”

Így a remény továbbél. Ahogy az *Éhes élet* Atyija is továbbél a fiában.

A fiú, Áron, akinek magatartása, viselkedése látszólag az átlagost testesíti meg, született tagadó. Szeretteiben (a nőkben) mélységesen csalódott. (Anyja elhagyta, felesége nem áll szóba vele.) S hiába ért el átmeneti sikereket ott, ahová menekült (az elanyagiasodott világban), körötte összeborulni látszik minden. „Nekem holmi igazságos Istenről ne pofázzanak...” – fortyog indulatosan a regény elején. Hite megingott. Talán nincs is. Legalábbis ezt közvetítik a szavai. Miért szerethető mégis a magát ateistának valló Áron? Mert a keserűség azt mondatja vele, hogy nincs Isten, de valójában minden cselekedete ennek ellenkezőjét bizonyítja. Mindenkin segít, mindenkit támogat. Csak hát mintha önmagát is győzködni akarná... Mindaddig elutasítani látszik Istent, míg a szeretet kapui meg nem nyílnak előtte.

Vele szemben Zsizse, Atyi felesége – aki az „egyszer élünk” álláspontból kiindulva például egészséges önzésnek tekinti Áron döntését – terveket sző még akkor is, amikor nyilvánvaló, hogy ebben Atyi már nem tud társa lenni. A szerelem is bizonyos fokú önzést jelentett számára: nem akart például közös gyereket Atyival, mert attól tartott, hogy közójük áll, s már nem ő lesz a legfontosabb a férje számára, hanem a gyerek. Zsizse még élni szeretne, s kerül mindent, ami az élet végességére emlékezteti: „A halál után is lesz valami. Tudjuk, hisszük. De én ezt szeretném birtokolni.”

Micsoda különbség van kettejük viselkedése között! Zsizse az Atyi utáni életre készül (talán még önmaga előtt is szégyellve, amikor ilyen gondolatok ötlenek fel benne). Atyi viszont épp Zsizse miatt aggodízik: „mi lesz vele nélkülem?”

A „kapni vagy adni” dilemmája jelenik meg kettejük történetében. Bizonyítva, hogy amíg a kapni vágyás erősebb, amíg elnyomja a szeretet hullámain, amíg az ember az egymásra figyelés helyett önmagá-

val van elfoglalva, a lélek elsivárosodása felé halad. A semmi irányába.

Mi lesz? Mi várható?

Jókai Anna jövőképet vázol: ha minden változatlan marad, ha a figyelmeztető jelek nem érnek célt, ha az ember továbbra is vak és süket és érzéketlen lesz, akkor a „Büntanyában” megfogalmazott abszurd következik be. Míg Isten újra nem kezdi a teremtést. Szerencsére az ő ideje, türelme végtelen.

A szeretet mellé tehát fel kell nőnie a *tűrelemnek* is. Jókai Anna azonos című elbeszélése filozofikus magasságokat kezel a köznapi egyszerűségével. Hogy ki a „Mester” és ki a „Tanítvány”, talán nem is fontos. Az emberség a fontos. A várakozásban erősödő szeretet. A megmaradás. Mert nincs helyünk másutt.

Ehhez azonban előbb le kell győzni a kétségeket. A „*Miről beszéltünk?*” professzora – az *Éhes élet* Atyijához hasonlatosan – a jelentős élettapasztalás birtokában is kétségekkel küzd. Szemben a tanítvánnyal – aki este, elalvás előtt is a másnapra gondol már, jövőt épít, tervez –, az öreg az utolsó pillanatig a múlton emészti magát. Nem tudja a tökéletes választ, mi több: azt látja, hogy minél többet ismer meg a világból, annál több ismeretlen kapu nyílik meg előtte. Csakúgy, mint ahogy a Jókai Anna által is megidézett Török Sándor is fogalmazott: „Istenem, mindent, amit tudok, odaadnám azért, amit nem tudok”.

Ajdonu sámán (Néprajzi Múzeum Ltsz. 15785 – részlet)

*

Jókai Anna hősei – miként a mai kor embere – a *hiánytól* szenvednek. Míg föl nem ismerik ezt a hiányt, míg a „mi lesz velem?” önzése áll gondolkodásuk középpontjában, nem lehet beteljesülés.

Kérdés azonban, hogy az ember – aki a XX. század végére száműzte – engedi-e visszatérni hajlékába Istent? Ehhez meg kellene értenie: Istent közel engedni nem szolgálalkúság, s hogy Isten nem uralkodni akar felette.

Csak hogy a mai kor embere az első csalódással gyakran Istent is eltemeti.

Pedig minden emberi élet egy lehetőség. A Gondviselés egy parányi próbája. És minden nap, minden pillanat esély e lehetőség beteljesítésére. Az ember útjára bocsáttatik, és a világ láthatatlan KRESZ-táblái között igyekszik tájékozódni, megtalálni a helyes utat (vagy csak lavírozni, sodródni). Olykor szabályt szeg, néha karambolozik is. Sokuknak célja csupán a túlélés – vagyis az élet maga. Szerény cél. Talán nem is cél. Mert élet van.

Adatik. Az ember feladata annak kiszínesítése, kiteljesítése lenne. Ehhez kap a Teremtőtől impulzusokat. S ha nem vak, ha nem süket, akkor esélye van a megvalósításra. A felelős ő maga. „Nincs *kire* mutogatnia.”

„Vak, aki Isten szikráját nem érti” – mondja Ádám *Az ember tragédiája* X. színében. Isten megtette, ami tőle elvárható. Jókai Anna is – hisz szikrát csiholt, lámpást gyűjtött. Most már rajtunk, embereken a sor, hogy látóvá válunk-e.

Látogasson el a Magyar Napló webáruházába, ahol kedvezményes áron vásárolhatja meg kiadványainkat:

Vers • Próza • Dráma • A Magyar Irodalom Zsebkönyvtára • Nyitott Műhely albumsorozat • Mesekönyvek
Németh László irodalomtörténete • Ismeretterjesztő könyvek • Műfordítások • Művészeti albumok
Szociográfia • Irodalomtörténet, tanulmány, esszé • Antológiák ► www.magyarnaplo.hu

PÓSA ZOLTÁN

Az élet álom

(á Calderon: La vida es sueno)

*Áloméletemnek
Volnék hordozója
Vagy egyik léteimből
Másikba evezek
Mikor fölébrednek
És van e VALÓSÁG
Csupa nagy betűvel
Vagy csak halálomnak
Percét követően
Ébrednek életre?*

Kárhozat

*Földi létünk végén
Pokolmélyi izzó
Lávagőzbe szállunk
Kiég a lelkünk ből
Minden agyag, víz, sár
Csak a tiszta szellem
Maradhat belőlünk
Aki összetörte
Magában Krisztusunk
Evilági mását
Végleg szertefoszlik*

Esti zápor

*A világosság mindennapi forradalmában
feketére égeti arcát
hegeivel sértődötten tűnik el napnyugaton
erőt gyűjtve az „azértis” feltámadáshoz
Te most csukod rá szemed a fáradó
szürkületté öregedett harcosra
s nyári vihar-duzzogását mosolyogva megbocsátod*

Alkony

*Sötét csend, csak belső fantomok cikáznak
Az egyedüllettől bizony ők is fáznak
Egybemasszált évek, fiatalkori kép
Vetül a mostani arcodra. Öreg ész
Darabokra törik benne a nagy egész
Tegnapot felejtő, holnapot kicsinylő
Amitől rettegtél az egyszer csak eljő
Nincsen földi múltad, jövőd, vagy jelened
Melledre nyomul az éji tündérsereg
Barát vagy ellenség lesz belőle, dönts el
Mielőtt rád tör a mammutszürke reggel*

CSONTOS JÁNOS

Gyógyult páciens, hererákos ország

Pósa Zoltán kórház-megaregénye
mint történelmi metafora

Pósa Zoltán nem csupán feltűnően termékeny szerző, de alapjában véve szerencsés írói alkat is: olyan életperiódusokban is képes kitartó aprómunkára, amikor tudván tudja, hogy az asztalfióknak – vagy az ő esetében: a kéziratárul és a kitüntetések tárhelyéül szolgáló ágyneműtartónak – dolgozik. A titkos prózaírói tevékenység főként persze a létező szocializmus évtizedeire volt jellemző, amikor a diktatórikus hatalom által politikailag problematikusnak ítélt alkotó csak elvétve reménykedhetett elkészült könyvei (állami) megjelenésében. A kényszerűen elcsúsztatott „hivatalos” pályakezdés aztán – rendszerváltozás ide vagy oda – szükségképpen megkésett elismertséggel járt együtt: már túl az ötvenen, az ezredfordulón ítélték neki oda a József Attila-díjat. Ezt követően egyéb ordókat is jócskán kiérdemelt, de a recepciónak az ő esetében vajmi kevés köze van az életmű kiteljesítéséhez: nem holmi külső impulzusok, hanem belső indíttatások serkentik regényeinek és kisregényeinek – sőt megmegújulóan verseinek – a megszületését. A huszonnégy önálló kötet mellett épp huszonnégy elismerést tudhat magáénak, ráadásul a szépirodalmi tevékenységet hosszú éveken át a napilapos „robot” mellett űzte – a mennyiségi mutatók azonban nem visznek közelebb egy olyan monstre mű megértéséhez, mint a Széphalom Könyvműhely által két kötetben kiadott, 830 oldalas „gyógyulási regény”, amely a *Seminoma, avagy Kórház a város közepén* címet viseli.

A pósaí prózauniverzum kitapinthatóan két technikával építkezik: egy avantgárd–posztmodern, illetve egy hagyományosabb írástechnikát követve. A két „albirodalmat” összekötni látszik az önéletrajziség, amely hol áttételesebb, hol direktebb, de mindig kitapinthatóan jelen van. Amikor az olvasó már úgy vélhette, hogy minden lényeges életmozzanat beépült e roppant prózafolyamba, s hogy Pósa már mindent megírt, amire koránál fogva rendeltetett, jön ez a kórházregény, amely a szemérmes konvenció szerint „tabutémát” választ tárgyául: a rákbetegségét a legkitárukkozóbb szerző sem szokta „irodalmásítani”, pláne

nem ekkora mélységben és terjedelemben. Hirtelen csupán Dobozi Eszter *Túl a rákbarakkon* című műve ötlük az eszembe az újabb honi irodalomból – de ott merőben más a hangvétel, az attitűd. Valószínűleg rekonstruálhatatlan is egy ilyen – egyszerre frivol és zavarbaejtő – „krónika”, ha nincs hevenyészett, szinte a történésekkel egyidejű kézirat, regénymag, amelyet aztán az immár lehiggadt, megbölcst, de mindenképpen „túlélő” író évtizedekkel később mint talált szöveget, korrajznak és történelmi metaforának is szolgáló alapanyagot használhat fel.

Komplementer mű, afféle önéletrajzi „ráadás”-e a *Seminoma*? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához nem haszontalan felidézni a regénypoétikai előzményeket. A Pósa-oeuvre központi eleme bevallottan az „avantgárd” regénytrilógia, amelynek „vezérhajója” az *Aranykori tekercesek* címet viseli (Széphalom Könyvműhely, 2003). Igen bonyolult, egyszerre tradicionalista és szürreális, klasszicizálóan modernista szerkezetű komplex mű ez. Konzervatív és lázadó, keresztény, őshagyomány-tisztelő és egzisztencialista. Miközben például a steinerizmus ellen tiltakozik, akár steineristának is nevezhetnénk. Mindenesetre felöleli a Rákosi-érát és a Kádár-korszak 1973-ig terjedő szakaszát. A *Menekülés négy sávon* (Stádium, 1994) a költői látomást és a naturális valóságot elegyítő regény; intenzív és barbár erejű negatív szintézis. Eszmei és közérzeti krónikája a hetvenes évek kádári dagonyájának, látomásosan rekonstruálja a belső romlás korát, amely még az ellenzékét is cselekvésképtelenséggel fertőzi meg. A *Mediterrán tintabúra* (Kairosz, 1999) horrorisztikus stílusban, cselekményesen mondja el, hogy a hetvenes években csak a transzcendenciába és a képzeletbe menekülhet a hitelesen gondolkodó értelmiségi.

A „hagyományos” vonulaton belül Pósa realista, filmszerű kisregényekben és több mint ötven elbeszélésben is rögzíti a korszakot. Az *Ama török* (Magvető, 1985) a hatvanas–hetvenes évek fordulóján megesett (debreceni) diákszínpados lázadásokról; az *Irodalmi dandy avagy koranyári üdvözlet* (Széphalom Könyvműhely, 2005) egy hetvenes évekbeli falusi olvasótáborról; a *Különleges szakasz* (Széphalom Könyvműhely, 2004) a hetvenes évekbeli kisvárosi katonaéletről; a *Pünkösdi királyfi* (Literátor Könyvek, 1995) a nyolcvanas évekbeli fővárosi értelmiségi peremlétről; az *Akkor mindenki velem törődött* (Literátor Könyvek, 1995) a nyolcvanas évekbeli nyögvenyelősen szamizdatos, izsgató korszakról ad lát- és kórképet. A rendszer-

változáson „átbakkanva” a *Meneküléstöredék* (Coldwell, 2009), a *Jekyll* (Coldwell, 2011), valamint a bolgár nyelven is megjelent *Az ifjúság maradéka* (Magyar Napló, 2009) máig érő jelenkorunkat felskiccelve beszél arról, hogy a világ még bonyolultabb lett: szabadok lettünk, de mintha ugyanazokkal a démonokkal küzdenénk.

A kilencvenes évekig Pósa regényei az *Ama török* kivételével az „ágyneműtartó foglyai” voltak; kiszorítottság-érzetében előbb különféle megújulási mozgalmak tagja, majd magányos anarchista lázadó lett. Szekértáborokon és esztétikai iskolákon kívül alkotott, pingpongozott vele modern és posztmodern, s jellemző volt rá egyfajta műfaji kétkulacsosság: versben és kisprózában a konzervatív, nagyprózában a szürrealista formanyelv. A *Seminoma* azonban mint ha megteremtette volna az átjárást a két „agyfélteke” között.

*

A „megaregény” címadója, a „seminoma” mindközönségesen hererákot jelent: annak nem a legveszélyesebb, de nem is a legszelidebb, a nyolcvanas években azért még igen kellemetlen variánsát, amely akár halálos kimenetelű is lehetett a beteg számára. Az életveszély mellett a férfiaság részleges vagy teljes csődjét is jelenthette, nem beszélve arról, hogy 1986-ban, amikor a regény játszódik, a szemérmes hatvanas és a mindent agyonhallgató hetvenes évekhez képest ugyan már átszakadoztak a prudéria gátjai, de még korántsem dívott a mai gátlástalan szókimondás. A regény annyiban mindenképp úttörő, hogy felmondja az e területen uralkodó „fordított emancipációt”, miszerint bár a női bajokról nyíltan beszélhetünk, a férfiak hasonló betegségeiről hallgatni illik.

A regény ezúttal is valós élményeken alapul: az író egy belvárosi kórházba került be heretumor gyanújával, azzal áztatva magát, hogy influenzaszövődményként kapott gyulladást kell egy-két nap alatt kikezelni. Ehelyett harminchét kemény napot töltött a kórházban, két súlyos műtéten esett át, s tíz hónapos lábadozás után térhetett csak vissza a „való világba”. Talán irodalmi önterápiaként is felfogható, hogy a kórházi tartózkodást végigjegyzetelte. A végső formába öntés nemcsak azért váratott évtizedekig magára, mert az egyszerre komor és pikáns téma miatt nem kecsgetett a megjelenés reményével (hiszen ennek pár év múlva már nem lett volna különlegesebb akadály), hanem a lélektani ok is közrejátszott benne: az újra átéléstől érzett ösztönös félelem.

A katabázisba taszító és katartikusan felemelő élménnyel járó történet bő negyedszázad múltán tudta csak ledönteni e gátakat.

A megaregény a klasszikus nagyepikai építkezést követi: még előhangja és epilógusa is van. Az előhang a regény fikciója szerint a főszereplő, Barna Zoltán *Visszatérés és újrakezdés* című novellája, melyet a súlyos betegség ihletett, s mintegy perszifált esszenciáját adja a regénynek. Eközben persze visszapillantás az író-főhős egyetemi éveire, egy detoxikáló intézetben eltöltött ápolói félévre, majd a kórházi műtetre s a báglyadt, lábadozó távozásra az újjászületés reményében. Az epilógusból megtudható, hogy a főhős nemcsak túlélte a két műtétet és felgyógyult, de meg is találta helyét az életben, noha megvallja: ő felgyógyult ugyan, de az ország még mindig beteg, hererákos – impotenssé tette a kommunizmus.

A regény főszövege is két részre tagolódik, így a kétkötetes megoldást nemcsak a monstre terjedelem indokolhatta. Az első kötet a „begubbadásról” (a kórházi bevonulásról), a könnyű betegségbe vetett hiú remények korszakáról, a zord valóságra való ráébredésről, a halálfélelemről, a két veszélyes rákműtétről, az áttétektől való rettegésről, majd a felgyógyulás reményének bizonyosságáról szól. A második, valamivel hosszabb rész a főhős lassú gyógyulásának, átmeneti visszaeséseinek, kórházi elbocsátásának története. A főhős és felesége mögé mellékalakok sora szolgáltatja a gazdag hátteret. Tárgyszerűen pontos a kórházi életnek, az egészségügy nagy romlásának leírása is, miközben a betegtársak kételyei és kasszandrai prognózisai előrevetítik a rendszerváltozás bekövetkező gellereit. A fikciós ént a rendszerváltozás legjobb forgatókönyvét remélő, naiv forradalmárként ábrázolja – Pósa nem retusál, holott a történelem a szkeptikus feleségét és a szarkasztikus betegtársakat igazolja. A főhős azért érzi kiváltképpen drámainak a villámgyorsan rázúduló történéseket, mert éppen akkor jelentkeznek, amikor életének minden területén – férjként, apaként, íróként, s még állampolgárként is – reményteljes, már-már lelkesítő fordulatok következnek be. Az önáltatás lélektanát megidézve próbál mindent a szőnyeg alá söpörni. Neki egészségesnek kell lennie, hiszen nagy fontosságú feladatai vannak: bizonyára képzelt beteg, mint minden író – véli sokáig. Ám a seminoma-diagnózis azt is jelenti, hogy a daganat eltávolítása után terméketlen marad. Sőt, nemcsak sterillé, hanem impotenssé

is válhat, s még azzal is szembesülnie kell, hogy akár meg is halhat. Egycsapásra zárójelbe kerülnek a szemében a művészvilág megszokott kínjai, az alternatív politizálással járó konspirációk. Világa látszólag beszűkül a belvárosi kórház mindennapjainak horizontjára, de valójában új távlatok nyílnak előtte. Ráébred a szerelmi házasság kegyére csakúgy, mint ahogy a közösségélmény ethoszára is. Betegtársai, az elesett öreg tanár, a piknikus életművészből mind depresszióssabbá váló fővilágosító, a kilenc súlyos műtétet túlélő művezető, a Kárpátaljáról áttelepült cigányzenésznő, a nagyváradi tanító és a többiek mindmind valódi sorstársaivá válnak. Feltárul az ápolók világának meg az orvostársadalomnak megannyi remek és rettenetes figurája is. A hős megnemesedik a szenvedésektől: a halálközeli élmények empatikussá teszik betegtársai, ápolói, orvosai iránt is. A regény első kötetének katarzisa a *Gloria in Excelsis Deo* című fejezet, amikor kiderül: a beavatkozással sikerült blokkolni az ártétek keletkezését.

A műtét utáni hosszú gyógyulási folyamatban a főhős szembesül azzal, milyen az, ha az ember kiszolgáltatottjává válik saját tehetetlen testének, de annak is, hogy a lét transzcendens értelme elviselhetővé teszi a legnehezebb megpróbáltatásokat is. Paradox módon olykor szinte boldog a szenvedések közben: sokkal értelmesebbnek, szebbnek tartja az életet, mint egészséges korában. Látjuk, miként vesztíti el a szemérmes ifjú korábbi szégyenlősségét, válik szinte gyerekké a kamaszos-erotikus helyzetek örömteli megélésekor, amelyek a gyógyulás folyamatával egy ütemben erősödnek: sírás és harsány nevetés minden napja. A regény a szabadulás ígéretével zárul, amely egyfajta megváltás-párhuzamként is felfogható.

*

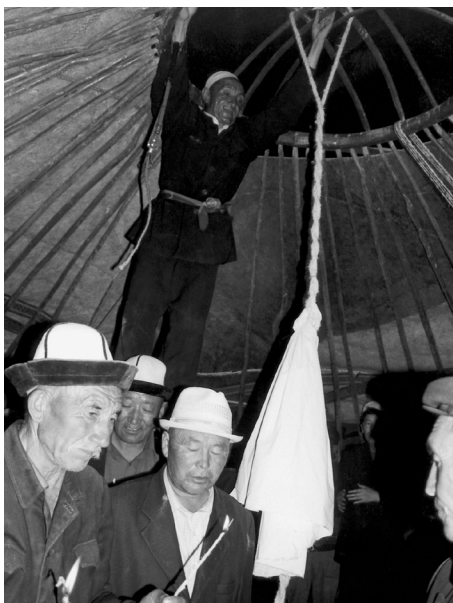
Néhány évtizedes távolság a primer élményektől a jelek szerint már elegendő ahhoz, hogy Pósa íróként is szembenézzen e nehéz korszakával. Érezhetően arra törekedett, hogy minden betegségfázis leírása hiteles legyen. Sikerült olyan figurákat megjelenítenie, akik átfogó panoptikumát adják a nyolcvanas évek társa-

dalmi rétegeinek – ennyiben még szociografikus is a mű. Egyfajta realista szintéziskíséretnek vagyunk a tanúi, ahol egyén és ország egyaránt a reménytelen gyógyulás útjára léphet. Ugyanakkor a „bölcs” író – úgy is, mint saját utókora – nem hagyja hősét a rózsaszín ködben elveszni: nyilvánvalóvá teszi, hogy minden mai nyomorúságunk abban a hamis nosztalgiaival túlszínezett világban gyökerezik. Pósa rendre a mellékalakok szájába adja a regényben még jövőidejű rendszerváltozás kritikáját, s mivel a regény horizontja az epilógusnak köszönhetően mindmáig ível, él azzal a lehetőséggel, hogy a később megtörtént eseményeket is beleszővi művébe a kétkedő mellékalakok véleményeként. Azaz nem a saját alakmását, hanem a mellékszereplőket teszi előrelátóan bölcsé.

Ez a naturalista hatású, feltűnően szókimondó regény ugyanakkor a tradicionális keresztény filozófiát tartja Ariadné-fonalának. „Az én nagy-nagy betegségem már nem csupán bilincs, hanem labirintus volt, ahol az ember egyre homályosabb tudattal bolyong. Rajta is múlik, meg egyáltalán nem is csak rajta múlik: kitalál-e valaha a labirintusból? A hitetlen a szerencséről

beszél a megváltás helyett. Én, a hívő fokozatosan ráébredtem arra, amit az eszemmel korábban is tudtam: ahhoz, hogy kitaláljunk a poklok pokla betegség labirintusából, erkölcsi erő, hit, remény, szeretet szükségeltetik.”

A *Seminoma* a legtragikusabb pillanatban is egyszerre ingerel sírásra és harsány nevetésre: kamaszos, illetlenül gyermeteg stílusban vall meg minden testi-lelki gyengeséget. A hős így tudja csak elviselni a testi kínokat: a kiszolgáltatottságot szókimondással ellensúlyozza. Pósa megtartja ugyanakkor régi szokását is, hogy a regénytestbe versbetéteket illeszt. (Vannak ennek előképei: a középkori francia chateaufable-tól Paszternak *Doktor Zsivágójáig*.) Az „énekelve mesélés” pedig olykor himnikus régióig hatol, mint a regényzáró tedeumban. Mert az ember mégis csak az Isten hasonlatosságára teremtett, még ha esendő – s olykor rákosodásra hajlamos – porhüvelybe is van bezárva.

Kirgiz sámán (bakši) a jurta tetején a szellemekkel készül találkozni (2004)

FRIEDLER MAGDOLNA

Labirintus

Lihegve állt meg két tölgyfa között. Merre tovább? Most cserbenhagyta híres logikája, amellyel minden helyzetben könnyen elboldogult. Fizika disszertációját játszva megírta, megvédte, itt pedig elbukik egy buta játékban. Mit szól majd Marci? Maga elé képzelte férje jellegzetes nevetését. Szerette a két kis gödröcskét a szája szegletében. Talán ezekbe bolondult bele először a műegyetem gólyabálján. Micsoda éjszaka volt! Az egymásba feledkezett tánc után reggelig sétáltak a Duna-parton. Látták, amint napfelkelte után kialszanak a Lánchíd fényei. A másodperc törtérsze alatt hullt a vízbe a sok száz sárga égő csipkefüzére. Ennek már tíz éve. Nem volt kérdés a házasság, annyira érezték egymás gondolatait. Ugyanazt a könyvet vették meg, ugyanabba a metrókocsiba szálltak be, vagy egyszerre mondták ki ugyanazt a mondatot. Tudták, mikor kell hevíteni a másik érzelmi kémcsövét, de arra is figyeltek, hogy egy strapás nap után időben eloltsák a spirituszlángot a napi rutin üvegcséje alatt.

Pesten kaptak állást. Kata egy gimnáziumban, Marci a földtani intézetben. Harmadik emeleti panellakásuk ablakai ugyan egy kisebb parkra néztek, mégis sóvárogva vágytak a zöldbe, igazi fák és bokrok közé. A nyári szünethez közeledve Marci szabadságának jelentős részét kivette, hogy június végén végre néhány hetet a hegyekben töltsenek.

Jó mókának ígérkezett. Az erdei kalandparkba minden nyáron ellátogattak. Bobon leszáguldvá teljes torokból kurjongattak, végigsétáltak a régi kőbánya feletti függőhídon, élvezték a kilátást, a végtelen teret és a gondtalanságot. Ezen alkalommal újdonságot is kipróbáltak, egy labirintust.

Lelkesen vágtak neki a felfedezőútnak, bár Kata ódzkodott kicsit. Gyerekesnek találta. Eleinte a legkacskaringósabb ösvényeken indultak el, hogy némi megjátszott izgalmat vigyenek az útvesztőbe. Úgy lépkedtek egymás után a szűk helyen, mint azok a fura, fekete rajzolatú piros bogarak, a verőköltő bodobácsok gyerekkorukban, a kertben. Összeakaszkodott fűrge menetben. Marci javasolta, váljanak külön, úgy talán érdekesebb kaland lesz.

Az útvonal kitalálói igen kreatívan alkották meg a terepet. Az eredeti turista-csapásokat meghagyva

újakat is kialakítottak. Összefont gallyakkal zárták le a zsákutcák végét, és szellemes feliratú táblákat helyeztek ki ide-oda. Néhol félre kellett a bokrokat hajtani, hogy karcolás nélkül átjusson mellettük a kiút-kereső. Különféle zajok szűrődtek be a mesterségesen zárt világba: kiáltások, a bob suhanása, zene-szöveg-foszlányok a hangosbemondóból, autóduda és egy távoli bódéajtó nyikorgása. Elvileg mind segítséget a tájékozódáshoz.

Kata meg volt róla győződve, hogy pillanatok alatt kijut, semmiség az egész. Elindult hát – már egyedül – az üdvösnek gondolt ösvényen, de egy jókora gödör túlpártján megszegényítő feliratba botlott. „*Csúfosan felsültél! A barátaid jól szórakoznának most rajtad!*” Elmosolyodott. Hát, ha nem ez, akkor a következő kanyargós utacska bizonyára már a kijárat lesz. Érezte, hogy körbemegy, így nem csodálkozott, hogy egykettőre ugyanazon a mezsgyén találta magát. A dombtetőn, egy nádfonatú kerítés mentén próbált újra szerencsét. Hosszan, egyenesen vitt a csapáson az út. Csakhamar egy formás galagonyabokorhoz ért, amelyre ezt a feliratot erősítették: „*Ilyen közel még sosem voltál a kijárhoz! Kitartás!*” A szöveg alatt egy térképrajz mutatta a célhoz a megoldást. Igen ám, de hírük-hamvuk nem volt ott utaknak, ahol jelezték. Most már nagyon bosszantotta a labirintus. Nem lehet, hogy kifog rajta!

Dühödten vágott neki egy ismeretlen ösvénynek, ahol hamarosan egy fiatal pár jött vele szembe. Ekkor döbrent rá, hogy már vagy fél órája rója a köröket, és még senkivel nem találkozott közben. Megszaporázva a tempót harmadszor jutott vissza ugyanahhoz az elágazáshoz. A tábla magáért beszélt: „*Már megint erre jársz?*” Szíve hevesen vert a gyors léptek nyomán. Az erdő összefogott ellene. Felnézve a magasba úgy érezte, alig látszik az ég kékje, megfójtják a magasba törő, vaskos ág-karmok. Szédült ettől az ijedt izgalomtól.

Ekkor gallyakból kirakott, határozott irányt kijelölő nyílra lett figyelmes a göcsörtös fagyókerek között. Könnyek szöktek a szemébe. Bizonyára Marci hagyott neki jelzést, merre menjen. Mindig nagyon figyelmes volt vele. Lám, itt sem csalatkozott benne, a távolból is segít neki. Boldogan indult el a megadott irányban jobbra, aztán a csipkebokornál balra, le néhány földbe vájt falépcsőn. A fák mögött az a fehér kontúr már bizonyosan a kijárat lesz. Csalódottan torpant meg a már sokadszor előbukkanó hamis térkép táblája előtt. Sírás szorongatta a torkát.

Nem, nem adja fel. Az nem ő lenne. Eddig csak ment a maga feje után, de most taktikus lesz, és megfigyeli az útvonalat. A sarkon lévő fának különös alakú, horgas ágai nőttek. Ez használható támpont. Jobb kanyar, hármás elágazás, emelkedő, és sajnos máris elveszítette a tájékozódó képességét. Mert mi van, ha a fordulónál a másik ösvényt választotta volna? De az út azután is elágazott többfelé. Ez egy megoldhatatlan egyenlet. Valaki segíthetne már! Bezzeg otthon nem okozott gondot soha még a legbonyolultabb számítás és kísérlet sem. Kábultan, egyre inkább kétségbe esve vitte tovább a lába. Mi lesz, ha egy kígyó keresztezi útját? Vagy egy róka bukkan elő? Végtére is ez egy igazi erdő! Emlékezetébe ekkor villant be a jegyszédő fiú humoros megjegyzése, hogy valaki másfél óráig bolyong, mire az útvesztőből kitalál, de volt már rá példa, hogy zárás után mentettek ki egy idősebb hölgyet, hogy ne ott éjszakázzon. Szép kilátások! Nem beszélve arról, hogy Marcinak meg akarta mutatni, ő ér ki előbb. Most már mindegy. A fontos, hogy valahogy kijusson.

Mint egy thriller főszereplője, úgy szedte a lábát egyre gyorsabban. Jobbra, balra, lefelé a lejtőn, felfelé a dombon. Mindig újabb és újabb lépcsők és elágazások követték egymást. Mint egy rémálom, amelyben megakad egy szörnyűséges jelenet, és csak ismétlődik, ismétlődik. Újabb feliratok lendültek támadásba: „Te kis kíváncsi! Minden lyukba benézel?“, „Határátkelőhely“, „Megirtad már a végrendeleted? Ha nem, most még megteheted!” – és hasonlók. Izzadtan zihált, arcára félelem ült ki. Fától fáig vonszolta a fáradtság. Legyen vége már! Poros edzőcipője ritmustalanul dobogott a száraz ösvényen. Ezt nem hiszi el. Ilyen vele nem történhet. Felnőtt fejjel már nem!

Úgy öt éves lehetett, amikor elveszett a gyulai strandon. Csupán egy pillanatra állt meg a vattacukros pultja előtt, hogy kiválassza, milyen színű legyen a pálcika. Mire elkiáltotta magát, hogy „Apuuu, rózsaszínűt kérek!“, addigra szülei a két bátyjával együtt már továbbmentek. Pánikba esett. Mivel minden csupasz láb és strandpapucs egyformának tűnt, arrafelé szaladt, amerre sejtette, hogy mehettek. Akkor ijedt meg igazán, és kezdett el kétségbeesetten sírni, amikor már az árus kocsjához sem talált vissza. Sok idegen állta körül, összevissza kérdezgették, majd egy kövér hölgy erélyesen kézen fogva elcibálta a strand bejáratához. A hangosbmondó elmosódó szavaiból semmit nem értett.

Néhány év múlva egy kóbor kutya kergette egészen a házukig. Attól kezdve sötétedés után mindig

valakinek elé kellett menni az utcasarokig, mert a gyér világítású kis utcában a kerítések mögött csaholó ebektől nem mert hazamenni. Gimnazistaként sokszor merengett a jövőről, de megrémítette az ismeretlen. Úgy érezte, magára fog maradni, és nem lesz elég ereje az élethez. Amikor Marci megismerte, minden kisimult. Eltűnt a bizonytalanság, a félelem. Ott folytathatta az életet, ahol öt évesen a strandos vattacukorárusnál elszakadt. Újra nyugodtan aludta át az éjszakákat, és szüleihez hazautazva megsimogatta az utca összes kutyáját. Marcival önmagát kapta vissza.

Egy szarka hangos cserregése szakította el a rémes krimi filmszalagját, és újra higgadtan szembesült valós helyzetével. Olyan széles csapáson járt, ahol eddig még biztosan nem. Az újdonság erejével ható mókás várostábla fogadta. Rajta a felirat: „Losonc”. Micsoda?! Másfél hónapja éppen ott tartott előadást a helyi általános iskolában. *Öveges professzor nyomában*. Végül is, annyit zarándokolt már ebben az elátkozott erdei labirintusban, hogy akár odáig is elérhetett volna. Mindegy, akármi is következik, csak előre és előre! Érezte, hogy kezd feléledni benne a rég nem érzett pánik.

Ekkor egy derékszögű kanyarulathoz ért, ahol az út élesen balra fordult. Ütemes lépteket hallott, valaki közeledett. A sűrű növényzettől nem láthatta a körvonalait. Próbálta ijedtségtől meglódukt képzeletét kordában tartani. Csak nem gondolni semmire! Itt nem élnek medvék, kisebb állat meg nem tehet benne nagy kárt. Különb is, emberek sokasága veszi körül, csak éppen néhány fa választja el őket. És ez az egész csak egy ártatlan játék. De a legfontosabb: Marci itt van valahol a közelben! Csak látná már, ki közelít... Őrjítő ez a bizonytalanság.

Néhány pillanat múlva végre előtűnt a titokzatos idegen. Görcsös sírással ugrott Marci nyakába, amikor a fák között megjelent. A fiú már régen kiért, a fiatal pár is. Többször szölongatta nevén Katát, jó hangosan. A család titkos, bevett dallamjelét is sokszor befűtölte a labirintus fái közé. De nem jött válasz. Rossz érzése támadt. Egy idő után komolyan aggódni kezdett, ezért indult el a kijárattól befelé. Csak úgy találomra. Bízott abban, hogy előbb-utóbb szembetalálkoznak.

Egymást átkarolva tették meg a kapuig az utat. Kata remegő lábbal támaszkodott megmentőjére. Egy-két nap biztosan kell, mire kiheveri ezt a túl izgalmasra sikeredett kalandot. A kijáratnál Marci még megkérdezte:

– Nem eszünk egy vattacukrot?

GACSÁLYI JÓZSEF

Augusztusi elégia

*Nem jön el az esti álom,
folt a Hold a láthatáron,
fellegekben imbolyog,
le se néz a görbe völgyre,
elveszett a Föld előle,
belakták a horhosok.*

*Öntözetlen, száraz ágon
ül egy árny, az ifjúságom.
A fa lombja elfogyott,
alig áll a könnyű löszben,
gyökereit összetörten
zörgetik a zord napok.*

*Ahogy töppednek a sejtek,
mennyi mindent elfelejtek!
Egyre többet hallgatok.
Elégett a nyár fölöttem,
hangot keresek a csöndben,
kinyitom az ablakot.*

*Szótalanság dallamától
szemem lassan összezárul,
és én mégsem alhatok,
mert a képek összecsúsznak,
s előbújnak új meg újabb
eltemetett farkasok.*

*Szárnyukon a denevérek
elsuhannak, visszatérnek:
sovány, sötét angyalok.
Ők a maguk vándorútját
bejárják, de azt se tudják,
vagyok-e vagy nem vagyok.*

*Jönnek évek, összeérnek,
akik itten egykor éltek,
porra por a sok halott.
Mik a romlást visszavernék,
nem születhet annyi emlék.
Lassan én is elfogyok.*

*Az az Éden, ami látszik
alfától az ómegáig,
az a létem, az vagyok,
az utána s az előtte
rámarad a teremtőre,
és e csönd, e csönd ragyog.*

Gemenc

*Az ólomégen vonulnak a darvak,
locsog lenn a víz, és libeg a sajka.
Míg fönny repül a díszszemlealakzat,
kievezel a dérutótte partra.*

*Kiszállsz, meghajlanak a buzogányok.
Mély iszapba lépsz, lesüpped a lábad,
a hideg terít rád nedves kabátot,
északi szél teker nyakadba sálat.*

*Tudod, nincs talán, s mennyit ér a hogyha,
pillád leejted, nincs alatta álom,
a parton ösvény, csálén kitaposva,
soha nem vitt át semmilyen határon.*

*A színeknek már fonákját se látod,
beárnyékolod a földet magaddal,
s mint a hajat, mit a fodrász levágott,
összesöpör majd szárnyával az angyal.*

DORIS KAREVA

A csatorna partján

*A csatorna partján
kacér és kihívó mellek oszlopa halad.
Álmomban megszámlálhatatlanul
úsznak, szállnak a madarak.*

*A bulvárt kacaj népesíti be,
a sétány zöld lombot ereszt.
Gyere haza,
kérek.*

Amilyen gyorsan csak lehet.

Az óra jár

*Az óra körbejárja
a házat, s időnként megáll
egyik-másik alvó ágya fölött.*

*Behunyom a szemem,
visszafojtom lélegzetemet.
Eleink arcából következtetve*

könnyen lehet, hogy a mutatók élesek.

Apám zongoráján...

*Apám zongoráján
jól megfér egymás mellett
metronóm és szike,
szótlatlanul nézték egymást,
amikor gyerek voltam.*

*Csak most, egy ideje
kezdem meghallani,
megérteni
furcsa történeteiket.*

Penge-vékonyra csiszolják az időt.

Doris Kareva 1958-ban született Tallinnban zenész családban. Az észt irodalomkritika őt tartja a mai észt költészet egyik legjelentősebb, nemzetközileg legismertebb alakjának. Lírája én-központú, elsősorban az érzelmekre ható költészet, amelynek középpontjában a szerelem áll. Kevés olyan költőt lehet felsorolni, aki több szerelmes verset írt, illetve akinek a költészetét ennyire meghatározza a két nem szellemi és fizikai viszonya, később pedig a metafizikai jelenségek lelki világunkra gyakorolt hatása. Legutóbb *DEKA* (2008) című válogatott kötetével, majd ezt követően *Olematuse aiad* (*A nemlét kertjei*, 2012) című kötetével lepte meg kritikussait és olvasóit. Jelentős műfordító, észtre fordította többek közt E. Dickinson, Ahmatova verseit és Shakespeare szonettjeit. Összeállításunk ízelítő a költőnő rövidesen kiadónknál megjelenő kötetéből.

Nem hordom a képed...

*Nem hordom a képed a ridikulómben,
de ott izzik most is a szemhéjam alatt.
Akaratlanul is megőriztem minden
arcvonásodat és mozdulatodat –*

*legélénkebben a hátad vonalát,
amint elmentél azon a furcsa májusi napon,
azon az irgalmatlan télen,
amikor búcsút intettem a sötétben –*

magasba emelve tétova bal karom.

Nap, Nap, még ne...

Nap, Nap, még ne ejts rabul!

Hagyd, hadd siklom ki a kezed közül.

*Szemem még az álmok
tábortüzeiben ég.*

*Láttam szépséged, Nap,
kedvességed és szigorod.
De most éjszaka van.*

*Hadd oldom meg
Tejútból font övem
Isten színe előtt.*

Öregség

*Iszony tör rád. Éjjel jégeső kopog.
Egy cikázó villám utat mutat.
Korábban észre se vetted, milyen hosszú az út.
Megöregedtél. Ma már nem teszel meg ekkora távolságokat.*

*A szoba üres, kiürültek a gondolataid.
Fagytól lázas a föld. Le kéne hűteni.
Fekszel és nézed a plafont. És nincs senki sem,
aki arcod ráncait el tudja simítani.*

Jávorszky Béla fordításai

LUKA LÁSZLÓ

Ecce homo (orvosi ügyeletben)

Egy napos, kora nyári délelőtt felhívott a rendelőmben a rendőrség, miután az ügyeletes pszichiáter szerepét kellett aznap betöltenem. Valaki panaszt emelt, hogy a város közismert parkjában egy fiatalember valószínűleg fajtalankodik a homokban játszó gyerekekkel. Pontosabb leírást nem kaptam, de nyilván a helyszínre kellett hajtanom, hogy az esetleges pedofiliát személyesen megállapíthassam. És persze, hogy ott helyben valamilyen megoldást találjak, amennyiben a feljelentett fajtalankodó „közveszélyes”.

Valószínűnek tartottam, hogy a fajtalankodás az exhibicionizmus népi megnevezése. Azaz, mint a legtöbb esetben, egy ballonkabátban sétáló emberfia hirtelen szétnyitja a kabátját, kitérve alatta a teljes meztelenségét mint meglepetést. Ezzel a mit sem sejtő sétálóknak ijedelmet, felháborodást, ritkább esetben még eszméletvesztést is okozhat. Ez az egyáltalán nem ritka, de megengedhetetlen ténykedés kimeríti a „közrend zavarása” paragrafusát, s emiatt a legtöbb helyen hivatalosan, azaz rendőrileg üldözik. Az illetékest bekísérik a rendőrőrszobára, s vádat emelnek ellene. Legtöbbször még a kezelését is elrendelik, hogy ebből a lelki igényéből kigyógyítsák. Nem örömteli pszichiáter-feladat az ilyen esettel foglalkozni, de kétségtelenül elkerülhetetlen, ha már megtörtént. Persze, vaklármá is lehet egy feljelentés, vagy esetleg valami szokatlanságon akadt meg a feljelentő szeme. Mindenesetre választásom nem volt, mennem kellett.

A park szélén hagytam a kocsimat. Orvosi táská nélkül, egyedül a kórházi beutalóval a zsebemben keresni kezdtem a homokozót. Nem volt nehéz megtalálni. A homokozókat általában a parkok közepén rendezik be. Gond nélkül megtaláltam az inkriminált helyet.

A feltűnést kerülve, figyelmesen körülnéztem. Semmi különösét vagy említésre méltót nem láttam. Sem a homokozóban, sem a környező padokon, sem a padok közt. A felvigyázók beszélgettek, félszemmel a homokozóban munkálkodó apróságokat figyelték. Sehol semmi rendzavaró. Már azt hittem, bolondították a rendőrséget, a rendőrség meg engem, amikor is észrevettem, hogy az egyik padon egy hosszú hajú,

szőke fiatalember üldögél, világos pulóverben, világos hosszúnadrágban. Gyereklánynak néztem, mert a haja egészen a válláig ért. Nagy nyugalommal figyelte a gyerekeket.

Leültem a szomszéd padra. Rágyújtottam. Akkor még nem volt égbekiáltó bűn, ha egy orvos cigarettára gyújtott. Gondolkodtam, megszólítsam-e a fiatalembert, vagy várjak, amíg valami említésre méltó dolog alkalmat ad a beszélgetésre. De nem történt semmi.

A homokozóban épültek a tornyok. A gyerekek itt-ott vitatkoztak a vödör meg a lapát tulajdonjogáról. A felvigyázóknak nem kellett azonban beavatkoznium, a vita nem ment verekedésig, sem karmolásig, harapásig.

A fiatalember egy fűszálat rágszált, nézte a gyerekeket. Egyszerre csak odaszaladt hozzá egy már-már iskolás korú fiúcska, és rászólt, hogy nem szabad füvet rágni, mert megbetegedhet tőle az ember. A fiatalember igazat adott a gyerekeknek, és eldobta a fűszálat. És elkezdtek beszélgetni. Erre odajött még néhány apróbb homokozó is, és kíváncsian kérdezték, hogy ő is vigyáz-e valakire, és ha nem, akkor mit csinál, miért üldögél a parkban. Hogy a fiatalember mit mondott, nem lehetett hallani, mert nagyon halkán beszélt. De a gyerekek nagy figyelemmel hallgatták. Kérdőzködtek, ő meg felelgetett. A nagyobbacska, aki a fűvel kapcsolatban kioktatta, hirtelen lehajolt, és meghúzta az üldögélő fiatalember nadrágszárát. Majd pedig kacarászva elszaladt. A többi gyerek is nevetett. Volt, aki a nagyobbacska követte, és ijedten elfutott. De mivel a hosszú hajú fiatalember nem mérgeződött, újból visszajöttek mind. Folytatták a kérdőzködést. Ez jó alkalomnak tetszett, hogy közelebb menjek, s bekapcsolódjam a beszélgetésbe.

– Huncutkodnak ezek a gyerekek – mondtam barátságosan a fiatalembernek.

– Aranyoskák – felelte egyszerűen. – Olyanok, mint a kis angyalok.

– De a nadrágszárát azért mégiscsak bosszantásból húzta meg az a nagyobbacska – jegyeztem meg kicsit provokálva, hogy szót válthassunk. Kíváncsi voltam a fiatalemberre, mert rajta kívül nem láttam senkit, aki a homokozó körül számításba jöhetett volna mint gyanús és veszélyes „fajtalankodó”. Nyilván ezt az embert kellett közelebről szemügyre vennem.

Miközben ismerkedtünk, a nagyobbacska fiú egyszerre csak újból meghúzta a fiatalember nadrágját. A csíny ezúttal is maradéktalanul tetszett a többi

gyereknek. Kórusban nevettek, s talán egy kicsit szemtelenül is, mert a fiatalember mosolyogva és megjegyzés nélkül hagyta, hogy froclizzák. Ha az én nadrágomat húzogatták volna, biztosan nem hagyom szó nélkül. Emellett hangon mondtam volna valami szigorút, hogy ez a tiszteletlen játék ne ismétlődjék. De az én nadrágom húzogatása nem jutott eszébe egyik gyereknek sem. Mintha érezték volna, hogy én valószínűleg nem mosolyognék olyan barátságosan, mint a fiatalember.

– Nem zavarja, hogy ezek a gyerekek szemtelenkednek magával? – kérdeztem ártatlanul, mert a fiatalember sztoikus nyugalma szokatlannak tetszett. Kíváncsi voltam, mi rejtőzik e mögött a nagy tolerancia mögött.

– Nem. Egy csöppet sem – fordult felém. – Szeretem a gyerekeket. Mind ártatlanok, mint a galambok. Mint a ma született bárány – felelete nagy nyugalommal, mintha természetes lenne, hogy vadidegen férfi nadrágszárát húzogatták apró gyerekek, még akkor is, ha a játék ártatlan.

– De azért ezeknek az ártatlanoknak is meg kellene tanulniuk a tiszteletadást az öregebbeknek – bártorkodtam újból a provokációmmal.

– Csak játszanak, a maguk módján. Örülnek, hogy akad egy felnőtt, aki játékos, és nemcsak parancsokat osztogat, mint egy tanító.

– Ebben igaza van – hagytam rá, némi rossz lelkiismerettel, mint egy olyan felnőtt, aki többnyire csak parancsokat osztogat.

– Van abból valakinek kára, ha a nadrágszárát húzogatták? Ráadásul csupa pajkosságból? – És mosolygott, mint egy nagy gyerek. – Szeretnek játszani. Szeretnék játszani felnőttekkel is, de persze ez nem könnyű.

– Ez is igaz, de mégiscsak az a fontos, hogy a gyerekek egymással tudjanak jól játszani – feleltem védekező hangon.

– A gyerekek érzik, hogy kivel lehet játszani. Nem mennek oda akárkihez. – A hangjában volt valami magabiztosan öntudatos. Mély meggyőződés ebben a gyerekvilág-közelségben. Valami felsőbbrendűség-féle. Mintha azt mondta volna: „én tudom, hogy mi van rendjén, ne próbáljon engem az öszülő fejével oktatgatni.”

Nem szóltam semmit. Hagytam, hogy jobban tudja, mi fontos a gyerekeknek. De azért folytattam a kérdezősködést:

– Gyakran jön ki ide a parkba a gyerekekkel játszani?

– Gyakran? Mit ért azon, hogy „gyakran”? Amikor kedvem van, leülök ide. A gyerekek meg mindig felfedezik, hogy velem lehet játszani. Ezt én nagyon szeretem. Szeretem a gyerekeket.

Hát, ez még nem égbekiáltó bűn, még akkor sem, ha egy kicsit szokatlan. De nézzük csak meg a dolgot közelebbről, gondoltam, és tovább kérdezősködtem.

– Van magának is gyereke?

– Nincsen. Nem vagyok nős. De minden gyereket a magaménak érzek.

Ez a nagy gyerekszimpátia egy kissé gyanúsnak tetszett. Meg is kérdeztem rögvést:

– Máshol is keresi a gyerekek társaságát?

– Nem. Különben nem szoktam gyerekekkel játszani, csak itt, a parkban.

Csak itt, a parkban – akkor miért éppen most tetek bejelentést? Ha gyakran játszik itt a gyerekekkel, miért éppen most? Tovább próbálkoztam:

– Előfordult már, hogy a játék rosszul sült el?

– Hogyhogy?! Mit jelent az, hogy „rosszul sült el”?

– Például, hogy egy felvigyázó dáma megalégeli, hogy a rábízott gyerek felnőttel rosszkodik.

– Maga ezt rosszkodásnak nevezi?!

– Egy kicsit szokatlannak, hogy bosszantani akarnak így, együttesen egy magányos felnőttet...

– Ugyan. Mindez csak játék. Eddig még senkinek sem jutott eszébe, hogy beavatkozzék. Pedig tavasz óta gyakran üldögélek itt, ha szép az idő. A gyerekek is csak akkor jönnek ki játszani, ha süt a Nap.

– Persze, persze... – bólogattam, és teljesen koherensnek találtam az érvelését. Megkérdeztem valakit a körben ücsörgő dámák közül? Ha már ideráncigáltak, talán kibogozható, hogy ki tette a bejelentést. Mindenesetre nekem nem úgy tetszett, mintha egy fajtalanokóval beszélgetnék. De valakinek csak feltűnhetett ez a szokatlannal toleráns fiatalember. Valaki gyanút foghatott, még akkor is, ha az egész homokozó körüli felnőtt és felelős társaság teljes nyugalommal asszisztál ehhez a gyerek-felnőtt incselkedéshez. Nem mehetek el úgy, hogy legalább két-három mamával, esetleg nagymamával ne váltanék szót, gondoltam. Meg kell kérdeznem, hogy észrevettek-e a parkban valami rendrontó eseményt, valami idegesítőt, esetleg valami megengedhetlent? Miközben gondolkodtam, hogy kit szólítsak meg, megszólalt a fiatalember:

– És maga miért jött ki a parkba?

Mit mondjak, hogy ne hazudjak? Nem mondhatom, hogy keresek egy fajtalanokóval gyanúsított,

felnőtt férfit. Azt sem szeretném mondani, hogy a rendőrség küldött mint ügyeletes orvost.

– Én is szeretem látni a gyerekeket. Nekem is öröm, ha hallom, ahogy ricsajoznak.

– Akkor nem vagyok egyedül – jegyezte meg mosolyogva. Láthatóan tetszett neki egy hasonlóan gyerekszerető felnőtt. Gondoltam, nem vesztegetem vele tovább az időt, elsétálok, és beszélek az arrébb üldögélők egyikével-másikával néhány szót, s megyek vissza a rendelőmbé.

– Nekem lassan mennem kell – álltam fel. Minden eredetisége ellenére úgy gondoltam, hogy ez a furcsa fiatalember nem fajtalanzkodó, nem közveszélyes, és nem rendbontó.

Ekkor odajött az egyik padon felvigyázó leány, s harsányan rászólt a nadrághúzókató gyerekekre:

– Dániel, ne bosszantsd a bácsit! Kaphatsz egyet a fenekedre.

– Ugyan, dehogy. Engedje csak nyugodtan hozzám Dánielt, nem fogunk egymásra haragudni – felelte kedvesen. – Engedje nyugodtan hozzám.

A felelős felvigyázó nem ellenkezett. Hagyta a nadrághúzókató Dánielt a társaságunkban. És ekkor, egy hirtelen mozdulattal Dániel ráöntötte a fiatalember lábára a homokot, amit a vödörben vitt.

– Dániel! Az Isten szerelmére, ne bosszantsd a bácsit! – mondtam reflexszerűen, egy kicsit emelt hangon. Dániel villámgyorsan elszaladt.

– Isten nevét a szádra hiába ne vedd! – mondta félhangosan, s lerázta a homokot a cipőjéről.

Kicsit meglepett ez a rendreutasítás. Védekeztem:

– Ez a nyelvünk egy jól ismert fordulata, egyáltalán nem káromlás.

– Akkor sem. Isten nevét a szádra hiába ne vedd. – Egy pillanatig mind a ketten hallgattunk. Ez egy kissé feszültté tette a levegőt köztünk. Ő törte meg a csendet: – Azt akartam még mondani – jegyezte meg halkán –, hogy erre nekem jobban kell vigyáznom, mint akárkinek.

– Miért? – kérdeztem meglepve.

– Mert én Isten fia vagyok.

– Gondolom, mindannyian Isten fiai vagyunk. – De ebben a tompított hangú megjegyzésében éreztem azonban valami nyugtalanítót.

– Nem. Nem erről van szó. Nem mindnyájunkról. Rólam, rólam egyedül.

– Azt akarja mondani, bocsásson meg, hogy maga egyedül Isten fia?! Inkább az, mint akárki más?

– Ezt akarom mondani. Pontosan ezt.

– Maga hát más, mint mindenki itt körülöttünk. – Igyekeztem arcrándulás nélkül leplezni a meglepetésemet. Hümmögtem, mintha nem is tett volna ez a vallomás rám különösebb benyomást. – Maga köztünk itt egyedül az Isten fia.

– Te magad mondod ezt! – felelte megváltozott hangon, és a végtelenbe nézett, mint aki nincs is egészen a földön. Mintha velem ebben az új, a vallomása által kiváltott váratlan kapcsolatban más hangot kellene használnia. Valami felsőbbrendűt.

Meglepett az is, hogy váratlanul letegezett. Csak úgy, minden átmenet nélkül. Hát erről lenne szó. Isten egyetlen fiának tartja magát. Egyedül ő Isten fia. Nyilván tovább kell mennünk ezen az ösvényen. Megkockáztattam a kérdést:

– Van magának kezelőorvosa, akihez rendszere-sen jár? – kérdeztem a lehető legkedvesebb és legártatlanabb hangon.

– Ugyan minek?! Mi jutott az eszébe! – felelte kissé felháborodva.

– Manapság minden második ember megbeszéli a gondjait az orvosával – banalizáltam a kérdésemet.

– Nekem erre nincs szükségem. Az én gondjaimat nem kell orvosokkal megbeszélnem.

– Soha nem is volt ilyesmire szüksége? – kockáztattam meg ezt az anamnézisést célzó kérdést.

– Soha. Nekem soha – mondta nagy nyugalommal. De a levegő újból elhidegült köztünk.

– Hát minden jót, nekem mennem kell – búcsúztam barátságosan. – Talán még látjuk egymást.

Visszasiettem a kocsimhoz. Elővettem a zsebemből a beutalót. A névhez nem tudtam mit beírni, de a megokolást rögtön kitöltöttem: „Harminc év körüli fiatalember, akinek orvosi felügyeletre lenne szüksége, de orvosa saját bevallása szerint nincs. Egyértelműen megalomániás gondolatai vannak, kezelésre szorul. Nem zárható ki, hogy megfelelő terápia hiányában a relatíve békés magatartását teljesen elveszítheti, s veszélyessé válik. Ezért pszichiátriai megfigyelésre és megfelelő kezelés beállítására van szüksége. Valószínű diagnózis: schizofrenia.”

Zsebre vágtam a félig kitöltött beutalót, s felhívtam a rendőrszobát, ahonnan a telefont kaptam. Visszajeleztem, hogy a homokozó körüli vizsgálat folytán találtam egy beteg fiatalembert, aki ugyan nem fajtalanzkodik, mégis elmeorvosintézetbe kell utalnom. Jöjjenek a homokozóhoz, de legalább ketten, mert előre nem látható, milyen hatást vált ki az előírt beutalás. Biztosítottam a rendőrszobát, hogy visz-

szamegyek a fiatalemberhez, s majd ott, a helyszínen átadom az elmegyógyintézeti beutalót. Mondtam, hogy a homokozó mellett könnyen megtalálnak bennünket, mert csak mi ketten vagyunk férfiak a gyerekek körül.

Rögvest és sietve visszatértem a gyerekbarát ismerősömhöz. Jóllehet, nem keltette azt a benyomást, hogy készül otthagyni a homokozót, azaz a gyerekeket, mégis úgy gondoltam, szóval kell tartanom, amíg megérkeznek a rendőrök.

– Visszajöttem. Néhány vallásfilozófiai gondolat jutott az eszembe – mondtam barátságosan. Valami elfogadható témát kerestem, amely megengedi, hogy az eredeti gondolathoz, az ő isteni rokonságához visszajuthassunk.

A fiatalember ugyanott ült a padon, s most is a messzi távolba nézett. Majd pedig meglepetten énrám. Nem mondott ellent, nem fordított hátat, úgy látszott: nincs ellenére a gondolatcsere.

– Szeretném megkérdezni, hogy mit gondol a názáreti Jézusról?

– tettem fel ártatlanul a kérdést.

– Miért pont a názáreti Jézus érdekli? – kérdezett vissza.

– Mert azt mondta magáról, hogy ő az Isten fia, ő a messiás – válaszoltam kissé halkabban, mondhatnám: szinte félénken, hogy a provokációmát kendőzzem.

– Nézze, a názáreti egy munkakerülő, élősködő parazita volt, aki a zsidó szektája híveiből tartotta fenn magát. Egész életében egy szöveget be nem vert, csak példabeszédekben ámitotta a környezetét. Szélhámoskodott három évig, amit azután a hívei mérhetetlenül kiszínezték. Családot nem alapított, gyereke nem volt, de még egy barátnője sem. Egy szerencsétlen marginális pasasnak tartom. Ennyit a názáretiről. – És kissé ingerülten elfordította a fejét.

– De, bocsásson meg, több százmillió lelkes híve van a világon, akik mind megváltónak tartják – próbálgattam egy ellenvetéssel.

– Ez nem érv. Hitlernek is volt százmillió lelkes híve. Azt kell nézni, hogy mit tett, nem azt, hogy mit mondott – jelentette ki ellentmondást nem tűrő hangon. – Megígérte például, hogy kis idő múlva visszajön a tanítványaihoz, de nem jött vissza. Becsapta a híveit. Egy ügyes szemfényvesztő volt, semmi más. Meg a feltámasztás... Ha valóban ekkora hatalma lett volna, nem azt az egy szerencsétlen tetszhalott Lázárt hozza vissza az életbe, hanem ezreket, akik ártatlanul, vagy mint gyerekek kerültek a temetőbe... Mennyi sírástól tudta volna a gyászoló szülőket megkímélni...

Az öreg Kular Mokur-ool a gyógyító jurttában egy családot tisztít (1996. július 4.)

– Ez kétségtelesen igaz – hümmögtem.

– És ne felejtse el azt a megdöbentő praktikumot se, hogy a híveinek az ő testét kell enniük, na, meg a vérét inniük... Ilyen egy messiás?! Ez egy kanibál, ha valóban ő találta ki ezt a rituális magatartást... Lehet éppésszel ilyen tanokat hirdetni?

Nem tudtam mit válaszolni. A csend, amely így közénk furakodott, egyre kínosabb lett. Reméltem, hogy megjelennek a rendőrök, s ennek a vallásfilozófiai diskurzusnak véget vetnek. De nem láttam senkit sem közeledni.

Megint ő törte meg a csendet:

– És ahhoz a történethez mit szól, biztosan ismeri, hogy Zeusz hattyúnak álcázva magát, nemzett két halhatatlan gyermeket Lédának. Ez a görögök, na meg a rómaiak közismert mítosza. Nemcsak Rómában, de minden római kolóniában jól ismerték ezt a szent történetet! Júdeában is, természetesen. És ezt egyszerűen lemásolták a názáreti apostolai galambra, meg egy tinédzser, szeplőtelen, szűz zsidó kislányra!

– Erre nem is gondoltam.

– Nézze, nekem a hang sohasem mondta, hogy a názáreti messiás lett volna...

– A hang?! Kinek a hangja? – kérdeztem nagy csodálkozással.

– Hát kié lehetne? Egyedül az övé! Tőle kaptam és kapom az utasításokat.

– Gyakran?

– Kiszámíthatatlan.

– És mikor hallotta utoljára?

– Talán tíz perce. Azt mondta, hogy magával nyugodtan és világosan beszélhetek, mert maga egy értelmes ember.

Nem mertem megköszönni ezt az elismerést, mert félttem, hogy elügyetlenkedem a válaszom, és esetleg gúnynak veszi, amit mondok. Azzal pedig az ellenkezőjét váltanám ki, mint amit szeretnék, hogy incidens nélkül várhassam ki a rendőrök érkezését. Ha megharagítom, kiszámíthatatlan emberrel állok szemben. A helyzet kétségkívül veszélyessé is válhatna, mert fél kézzel földhöz csaphat, ha akar, hiszen vagy harminc évvel fiatalabb nálam. Ezért hallgattam. Vártam, hogy szóljon magától, de hallgatott.

– Nagyon érdekes, amit mondott. Sok kérdést feltehetnék – bátorkodtam.

– Hát, tegye bátran.

– A messiás... – kezdtem, de félbeszakított:

– A messiás én vagyok. Ő engem bízott meg, hogy az emberiséget felvilágosítsam. De az én időm még nem érkezett el. – Ez a mondat nagyon ismerősen hangzott.

– És miről kell felvilágosítania az emberiséget? – kérdeztem valóban kíváncsian.

– Arról, hogy nincs eredendő bűnbeesés, és nincs utolsó ítélet!

– Hogyhogy?!

Lehalkította a hangját, felém hajolt, és oktató hangon feltett egy kérdést:

– Ha a szakács elrontja a rántást – és szigorúan a szemembe nézett –, a rántást kell megbüntetni, vagy a szakácsot?

– Hát, a szakács rontotta el...

– Na, látja. Nincs utolsó ítélet, hanem bocsánatkérés van. Ünnepestes bocsánatkérés. A Nagy Szakács bocsánatot fog kérni.

– Mindenkitől?

– Mindenkitől.

– A hétpróbás gonoszoktól is?

– Azoktól is. Mert a rántás nem felelős semmiért. A rántást elrontották.

– Nagyon elgondolkodtató, amit mond... Valóban elgondolkodtató.

Erre nem válaszolt semmit. Megint a végtelenbe nézett, s ezért nem vette észre a közeledő két egyenruhás rendőrt, meg a harmadikat, aki civilben követte őket. Megálltak előttünk. A két rendőr szalutált, a civil szintén udvariasan köszönt, igazolta magát a kártyájával, s nyomatékosan megjegyezte, hogy ő a rendőrség inspektora.

– Volna kedves megmutatni a személyi igazolványát? – fordult a fiatalemberhez az inspektor.

Tőlem nem kért semmit, amit hirtelen kellemetlenül és ügyetlenül egyoldalúnak éreztem a részéről.

– Nincsenek papírjaim – felelte a legnagyobb nyugalommal a fiatalember.

– Akkor velünk kell jönnie a rendőrszobára – mondta határozottan a rend őre.

Most történik valami váratlan, gondoltam. Nyilván ez az a pillanat, amikor túlcsoportul a pohár, elszabadulnak az indulatok. Elkezdődik a közelharc, a rugdalózás, a bilincselés, az ordítás, a rendőrök lefasisztázása. De nem történt semmi.

A fiatalember felállt, a két rendőr közrevette. Az inspektor kinyújtotta a kezét felém. A beutalót kérte. Odaadtam. De volt valami szomorú keserűség bennem ebben a pillanatban. Az inspektor megköszönte, és zsebre vágta.

Amikor a fiatalember elindult a két rendőr között, hátrafordult:

– Júdás – mondta halkán.

Szomorúan néztem utánuk. Be kellett utalnom a „messiást” az elmegyógyintézetbe. Tehettem volna valami mást? De a kocsimhoz visszagyalogolva feltettem magamnak a kérdést: vajon mi történt volna kétezer éve, ha akkor már működik hasonló sürgősségi ügyelet – a mai tudással? Kaifás, a főpap nem Pilátushoz fordult volna, hanem a sürgősségi szolgálathoz. És a kolléga is beírta volna a beutalóba a diagnózisát. És nem történt volna keresztre feszítés... S így kereszt sem lenne az emberiség történetében. Sem a templomokon, sem a temetőben. Sehol.

És kereszténység sem lenne.

OLÁH JÁNOS

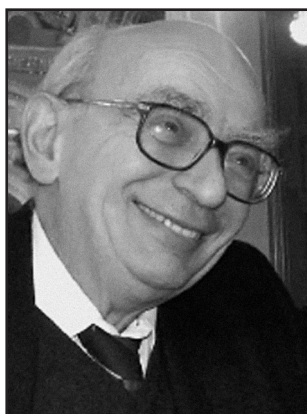
Ferenczi László búcsúztatása

Nemcsak a Magyar Írószövetség és a magam nevében veszek búcsút tőled, folyóiratunk szerzőjétől, hanem egy egész írógeneráció, a hetvenesek láthatatlan nemzedékének nevében is. Néhány hét alatt hárman is eltávoztatok közülünk. Először Csűrös Miklós, aztán Barabás Zoltán, a nagyváradi költő halálhírét hozta a világháló, és nemrég a tiédet. Tűzvonalban állunk. Ha mi, ideiglenes túlélők szeretnénk is megfélemlíteni róla, a halálhírek nem engedik: úgy kopognak körülöttünk, mint annak idején a véletlen utcát sorozó szovjet tankok golyói '56-ban.

Kevés embert ismertem, aki olyan otthonosan mozgott volna az irodalom – tágabb értelemben véve a szót, a szellem – világában, mint te. És nemcsak a magyar, a francia, de még jó néhány európai irodalom közegében. Nemcsak te fogadtad be a feléd áradó irodalmi impulzusokat, de ez az irodalmi közeg is befogadott téged. Olyan bennfentes, pontosabban szólva beavatott irodalmár voltál, amilyené csakis tudós ember válhat, de olyan tudós, aki a lelke mélyén költő. Aki egyszerre tud közel hajolni bármihez, ugyanakkor távolságot tartani is tőle.

A fölényes tudás, amely a szavak, a nyelv, a nyelvek által áthatott szellemi létezés világához kötött, sokakkal ellentétben nálad nem gögöt, hanem fölényes önmérsékletet szült. Miközben kritikáid, tanulmányaid – a legnevezetesebbek Voltaire-ről, Illyésről – sorra jelentek meg, költőként „nyugodtan” írtál az asztalfióknak, önmagadnak és az Istennek – ahogyan azt nemrég bevallottad. Nem volt, hogy a saját szavaidat idézzem, publikációs éhséged. „Bizonyos értelemben elefántcsonttoronyból nézem a világot – írtad *Egy barátság margójára* című vallomásodban –, vágyaim, ambícióim, terveim a magam számára nincsenek. Vannak, voltak – és bizonyára lesznek is – nagyon tevékeny és jól dolgozó hetvenesek, magam is többet ismertem közülük, barátaim is voltak. Én nem tartozom közéjük.” Mégis az említett vallomás egybekötve az *Egy betegség anatómiájával*, valamint a 74 című, az 1956 és 2010 közötti időszak versterméséből készült válogatás ekkor jelent meg. Mindkét könyv számvetés a múlttal, a betegséggel, és készülőd-

dés a halállal való találkozásra, amely talán, ahogyan ezt egy versben némi iróniával feltételeztél, lehet, hogy mégis elkerül: „Tudom, hogy eljön, mégsem hihetem, / annyit voltam köztetek idegen, emberek, / hogy talán a halál is elkerül.” Ahogy elkerült '56-ban – sokunkat igen, sokunkat nem. S akiket elkerült, azokban is sosem gyógyuló sebet hagyott. Ez maradt utána: „Agyonlőtt ifjak, elfojtott remény, / Megszakadt csók, széttört költemény.” És a következő: „Az évek rokkáján font fonál / nyakadon hurokká összeáll.”

Ferenczi László (1937–2015)

De nem akartad sajnáltatni magadat. „Mindenféle önsajnálát bosszant. A magamé – írtad – különösen. Matuzsálemi kort értem meg. (...) Gyönyörű dolgokban volt részem. (...) Túléltem Hitlert és Sztálint, láttam testet öltött csodákat.” A pillanat kifogyhatatlan csodáit annál kápráztatóbbnak láttad, minél jobban fogyatkoztak körülötted a még átélhető pillantok. Akartad „látva látni a nyereséget is, / nemcsak, mi örökre elveszett.” Megöregedtél, megöregedtünk, de ez téged nem keserűsre, panasra ingerelt. Némi önelégültséggel jegyezted meg: ez bizony „nem csekély csoda.” Közben azért „Ezt a félszeg, mogorva mindentudást” szívesen elcserélted volna „Valami derűsebb örületért.” Édesanyádra emlékezve abban reménykedtél, nyugodtabb világból tűnsz el, mint ahova ő megszült.

Miközben azért már lassan sokkal inkább az odaát, semmint az ittlét foglalkoztatott – az odaát, ahol „Valaki keres valakit, / Valaki elvesztett valamit, / Valaki valakit.” Észrevetted, a tükörből „inkább egy jól sikerült halotti maszk”, sem „mint egy élő ember arca” néz vissza rád. „Légy alázatos” – így figyelmeztetted magadat. – „Ne hidd, hogy Istenként kívül állsz / Téren, időn és emlékezeten.” Istenhez készülődve beláttad: „Nem Neked, nekem kell az ima, / ma és időtlen idők óta.” Ennek ellenére gondolom, te is, mint mindannyian, abban reménykedtél, hogy az ima, amelyre senki másnak, csakis önmagunknak van szükségünk, mégiscsak meghallgattatik valahol.

„Semmi kifogásom az ellen, hogy elfelejtsenek” – írtad, de ebben a könnyedségben ott lappang a remény, hogy az irodalom emlékezete talán mégiscsak megőriz valamit abból, amit, ha nem is a világi hiúság oltárán áldozva, de önmagadnak és Istennek szánva papírra vetettél.

HOPPÁL MIHÁLY

Kell-e nekünk magyar mitológia?

Néhány hónappal ezelőtt megjelent egy hosszú cikk a Magyar Nemzetben *Múltunk kacatjai* címmel (Vásáry 2015) – igaz, az alcíme az volt, hogy *Kell-e nekünk őstörténet?* Már a kérdésfeltevés is bántó – két barátom is felhívott és kérdőre vont, hogy ki ez a Vásáry?! Megnyugtattam őket, hogy akadémikus, és ő az egyik főszerkesztője az év elején (végre) megjelent *Magyar őstörténet – Tudomány és hagyományörzés* (Sudár et alii szerk. 2014) című kötetnek. Ez a több mint 400 nagyalakú oldalból álló kötet most a legfrissebb összefoglalása annak, amit a hivatalos vagy akadémiai tudományosság a magyar őstörténet kérdéseiről mond vagy mondani akar.

Egy másik tudós-kutató, Pócs Éva 2011-ben a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson előadást tartott *Ősvallásunk: magyar örökség vagy kutatói konstrukció?* címmel. A pécsi egyetem professzor-asszonya elküldte nekem az előadás szövegét. Dolgozatában megpróbálta Diószegi Vilmos elgondolásait és eredményeit cáfolgatni, de érvei nem eléggé meggyőzőek ahhoz, hogy mesterének (volt hivatali főnökének) több száz adatát semlegesítse. Ami viszont érezhető volt: Pócs Évának az a törekvése, hogy lehetőleg mindenkit eltántorítson egy új magyar mitológia megírásától. Ő mindenestre már évtizedek óta tervezi egy nagy összefoglaló megírását (én csak egy évtizede). Mindenesetre 716 oldalon megjelentetett egy *Hiedelemszövegek* című gyűjteményt, hogy ezekre a szövegekre hivatkozni tudjon a magyar „hiedelem-enciklopédia” megjelenésekor. Pócs Évával lényegében együtt kerültem az MTA Néprajzi Kutatócsoportjába (noha ő idősebb öt évvel), ott együtt dolgoztunk a Népi Gyógyászat Archívum, majd pedig a Magyar Néphit kérdőív kialakításán, anyagainak kézi rendezésén. Ennek egyik eredménye volt a munkák elején, négy évtizede a Palóc Néphit Kérdőív kiadása (Pócs – Hoppál 1970).

Közismert tény, hogy annyi más tudománnyal együtt az összehasonlító mitológiakutatás is a XIX. század szülötte. Egyszerűen azért, mert ez a század hozta el a filológiai tudományok, az összehasonlító nyelvtudomány és nagy eposzok (pl. a *Sahnáme* és

a *Kalevala*) szövegének megismerését. Feltétlenül meg kell említeni, hogy a század végére megfejtették az egyiptomi hieroglifákat, valamint a sumér és a babilóniai ékírásokat. Kiadták a *Zend Avestát*, az *Ed-dákat* és más szent szövegeket. A finnugor kutatókat tekintve Reguly Antal gyűjtései (1843–1844), A. Castrén és A. Ahlqvist útjai, valamint Munkácsi Bernát több tízezer soros szövegei hoztak teljesen új anyagot (1888–1889-ből) a vogul mitológiáról.

Itt kell egy módszertani megjegyzést tenni – nevezetesen azok a szövegek, amelyek korábban nem álltak a kutatás rendelkezésére, az összehasonlítás számára sem léteztek. És ez napjainkra is érvényes – a nehezen hozzáférhető orosz gyűjtések és publikációk nélkül nemigen lehet releváns eredményeket elérni. A másik megjegyzés az, hogy nemcsak a hasonlóságokat kell vizsgálni, hanem azt is, hogy mi hiányzik a két mitológiai rendszerből. A hasonló motívumok könnyen felismerhetőek, de a hiányokat nehezebb feltárni – vagyis a kontrasztív kutatásokra is nagy hangsúlyt kell helyezni.

A strukturalista (később szemiotikainak nevezett) szemléleten alapuló, egyszerűen csak duálisnak nevezett osztályozó rendszerek (Veres 1976) pontosan elrendezik a világot, mármint a mitológia világát, mégpedig úgy, hogy például a vogul mitológiában „a szentséges ellentéte a tisztátalan” (Munkácsi 1892–1902. I: CCLXVII.) vagy a bálvány állandó jelzője, hogy szárnyas, míg a torem/isten jelzője, hogy lábas (Munkácsi 1892–1902. I: XXCLVIII). Az indoeurópaiaknál hármas osztályozás figyelhető meg (vö. Hoppál 2014: 57–73. a Dumezilről szóló fejezetet), míg az altáji (török) népek mitológiájában tökéletes a duális szembenállások rendszere, amelyben a *NAP*-ot nőnek (Nap-anya), a *HOLD*-at férfinak szólítják, reggel a *NAP*-hoz, este pedig a *HOLD*-hoz imádkoznak (vö. Harva 1964: 422).

Kevesen tudják, legalábbis a magyar folklórkutatásban soha senki nem említi, hogy *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című monumentális monográfia-sorozat Magyarországról szóló első kötetében (1888) a magyar nép nyelvét, eredetét, „kedélyét és véralkatát” összefoglaló fejezetet, valamint benne a „vallásról, őshitről, babonákról” és a magyar népköltészetéről szóló részeket Jókai Mór írta. A magyar irodalom nagy alakja előljáróban felteszi a kérdést:

„Mi volt a magyarok ősvallása? Arról kő, írás nem beszél. Törvényeink csak kiirtásáról szólnak. Meg-

tiltják a kövek, a források mellett való áldozást, a vér-áldozatot, a hegedősöknek, a népénekeseknek haszontalan fecsegéseit, régi írást, zeneszerszámot, áldozat-üstöt összetöretnek, elégtetnek, még a nyomát is elpusztítják az ősi mythosnak.

Csak a későbbi krónikák, a szájhagyomány, a nép emlékében megöröklött rege, s a keresztény világnézetbe beletaláló babonák adnak némi vezérsugárt a képzeletnek, hogy a múltak képét visszavarázsolja.

Az 'Isten' maga ős szó [...]; azt mondják *édes Isten, boldog Isten, élő Isten, örök Isten, teremtő Isten*; a rendes köszöntésváltás: *adjon Isten, fogadj Isten*." (Jókai 1888: 306.)

A nagy író *A magyar nép babonái* című részben sorra veszi a tündérek, sárkányokról, a vasorrú bábáról, a 'lidérc'-ről, az óriásokról, a manókról, a táltozóról és a *garabonciászról* szóló hiedelmeket. Ez utóbbiról egy még gyermekkorában hallott 'eredeti' mesét idéz, majd a babonás történet bemutatása után a következőket írja:

„Az ősvallás emlékeit csak a népszokásokban és babonákban lehet még puhatolnunk. Ezekből nagy becsű tárházat találunk Ipolyi Arnold *'Magyar mythologia'* című művében. Általánosságban megjegyzendő, hogy a magyar fajnál a babona nem izmosodik vakhitté, inkább a kedélyes játék természetét ölti fel.” (Jókai 1888: 324–330.)

A folklórkutató-olvasó számára mindazonáltal talán a legérdekesebb az Attila-mondakör általa adott ismertetése és összefoglalása, valamint egy Jókai által készített rekonstrukció, egy fiatal levante temetési szertartásának leírása, melyet „régii hagyományokból, krónikások leírásaiból, székely népmondákból” állított össze. Nagy kár, hogy semmi közelebbit nem tudunk meg Jókai forrásairól, mégis elgondolkodtató a nagy mesélő részletes leírása arról, hogy a fiatal harcos arája egészen a sírig kísérte völegényét, vállalva, hogy azután a sírgödörben, az áldozati lovakkal együtt halálra nyilazzák (Jókai 1888: 310–314). Ez a motívum teljesen egybevág Attila fejedelem temetésének fő motívumával, nevezetesen a halottkísérő szolgálk lenyilazásával, párhuzamait e sorok írója megtalálta a Távols-Keleten mongol és kínai forrásokban (vö. Hoppál 2014: 16–18, valamint uo., 103–122).

A magam részéről az Arany János *Toldijában* szereplő bikaküzdelem motívumának találtam meg a távols-keleti párhuzamait (Hoppál 2014: 123–176.), egész pontosan Kínában az ott élő hui nemzetség körében, ahol máig élő népi sportjáték a bikafékezés, mégpe-

dig szabadkézzel (mert ez lehetséges, fotó van róla!). Mint ahogy a *fejben keresés*, a Molnár Anna ballada egyik motívuma, szintén kelet felé vezette a fiatalon elhunyt kiváló erdélyi folkloristát, Demény István Pált (2002, vö. még Hoppál 2002).

A magyar mitológia-kutatás mindig figyelembe vette a monda- és mesekutatás eredményeit. Gondoljunk csak Berze-Nagy János kétkötetes nagy munkájára, a *Magyar Népmesetípusokról* szólóra. A szerző e mű eredményeire építette később mitológiai tanulmányait (Berze-Nagy 1961²).

Ma már köztudott, hogy a népmesék egyes típusai, az úgynevezett hősmesék, lényegében mítoszokként értelmezhetőek, motívumszerkezetük megegyezik. Így például a híres *Fehérlófia* című mese és rokonai egészen a Távols-Keletig (a Kínában élő jugurok, mongolok, daurok és közép-ázsiai török népek körében is) nyomon követhetők. Ez az a mese, amelynek hőse egy griffmadár segítségével képes feljönni az alvilágból, ám közben etetnie is kell a madarat, méghozzá a saját húsvával (vö. Hoppál szerk. 2007; Horváth Izabella 1995).

Érdeemes néhány szót ejteni egy másik kiemelkedően fontos mondánkról, a *Csodaszarvasról* is, amellyel tudósok sokasága foglalkozott az elmúlt évszázadban. Kutatásaik során mindig újabb és újabb adatok, variánsok kerültek elő, mégpedig olyan népek köréből, amelyeknek a folklórt korábban nem vizsgálták. Nemrégiben például a karacsáj-balkároknál gyűjtöttek ilyen szövegeket (Somfai Kara Dávid és Agócs Gergely szíves közlése).

Van a magyar néphit- és mitológiakutatásnak egy méltatlanul elfeledett alakja: Róheim Géza (1891–1956), aki írt egy kitűnő kis ismeretterjesztő kötetet *Magyar néphit és népszokások* címmel még a múlt század első negyedében (Róheim 1925). Később pedig, amikor már Amerikában élt, *Hungarian and Vogul Mythology* címmel monográfiát jelentetett meg az American Ethnological Society közreműködésével (Róheim 1954). A magyar néphitről szóló áttekintésében sorra vette a magyar mitológia (vagyis a néphit) fontosabb alakjait, mint a kísértet, a házi kígyó, a lidérc, a sárkány, a tündérek és a tálto. Különösen az utóbbiról írt részletesen. Gazdag összehasonlító adatanyag alapján azt állította, hogy a sámánok emlékéit idéző tálto alakja sok tekintetben a délszláv népi hiedelmek hatását mutatja (Róheim 1984: 284–325).

Róheim életének utolsó éveiben végezte el a vogul és a magyar mitológiák összehasonlító elemzését. Az

igazat megvallva: nem sok összevethető motívumot talált a két nép mitológiájában. Az viszont igaz, hogy a vogul mitológia fő alakjának, a Világ-ügyelő-férfinek az alakjához igen érdekes észak-amerikai indián párhuzamokat hoz, illetve kapcsol be az összehasonlító vizsgálatokba – megerősítve azt a feltételezést, hogy az obi-ugor (és a ket) mitológia néhány motívuma megtalálható az indiánok mitológiai történeteiben (Hoppál 2010: 48–49, valamint Róheim 1954: 32). Van viszont egy máig sokat vitatott tétele Róheim Gézának (legalábbis az ő nevéhez kötik a megállapítást) – nevezetesen, hogy „a magyar néphit szláv néphit” (ezt nem találtam meg művében, de így tanultuk az egyetemen).

Érdekes tipológiai jellemzőnek tartjuk, hogy a szláv népekkel ellentétben a magyarban nincsenek meg a *POGODA* típusú *időjárás*-istenek vagy mitológiai lények, amelyek viszont nagyon gyakran szerepelnek a Volga mentén élő finnségi népek hitvilágában.

Még az elmúlt évszázad utolsó éveiben kitűnő eredményeket publikált a fiatalon elhunyt erdélyi folklorista, Demény István Pál (1949–2000). Különösen életének utolsó éveiben mintha tudatosan vállalta volna Vargyas Lajos kutatásainak folytatását, hiszen „a magyar szóbeli hősi epika” szibériai, sőt eurázsiai motívum-párhuzamait kutatta, méghozzá kiváló eredménnyel (Demény 2002, 199). Demény azon kevesekhez csatlakozott, akik szerint nemcsak hogy volt középkori magyar hősepika, de annak nyomai is fellelhetők. Ezeket a nyomokat, töredékeket rendre újraz vizsgálta és újra is értelmezte. Egyúttal igen kritikus volt az adatok hitelességének megítélésakor, annyit mégis biztosnak látott, hogy a XV. és a XVI. században még voltak énekmondók a magyar urak udvari mulatságain.

Demény sorra vette azokat a mondákat és folklór-motívumokat, amelyeket évszázadokon keresztül megőrzött a magyar szóbeli hagyomány – ezek a keletkezés feltehető időrendjében: a csodaszarvas-monda, Emese álma, a vérszerződés, az Álmos-monda, a fehér ló mondája, Lehel kürtje, Botond hőstette és a Szent Lászlóhoz kapcsolódó mondai motívumok (a lovas üldözés, a párba, a „fejbenezés”). Majd az Anjou-kori, a törökellenes harcokat megéneklő hősi epika folklórban fennmaradt emlékei következnek, végül néhány értékes fejezet és eszmefuttatás a magyar szóbeli epika hőseiről, sztereotip formuláiról és az egész hagyomány fejlődéstörténetéről (Demény 2002).

Minden egyes monda elemzése során egész sor új adatot sorakoztat fel, és természetesen a korábbi elgondolásokat is ismerteti. Ezekből a párhuzamokból a legtöbb esetben az derül ki, hogy a magyar szöveg-hagyományhoz legjobban hasonlító adatok Keleten találhatóak. Így a csodaszarvas-mondához a perzsa és az obi-ugor változatok, valamint a kaukázusiak állnak legközelebb. Az Emese álma, más szóval a *turul-sas általi megtermékenyítés* motívuma (vagyis az Árpád-ház eredetmondája) szintén Kelet felé mutat, és legközelebbi párhuzama a burjátoktól gyűjtött eredetmondában található, amely szerint az első sámán egy burját asszony és egy álmában reá szálló sas nászárból született. Magam a mandzsuk körében találtam meg e mítosz megfelelőjét, sőt tárgyi ábrázolását, ami egy kis szobrocska: egy sasfejű asszony, „Isen-mama” szoptatja az első sámánt (Hoppál 1996: 70). Nem tartjuk kizártnak, hogy az Árpádok eredetmondája a sámán-királyok égi eredetét elbeszélő, a mitikus őst megörökítő mondák típusához sorolható, és Belső-Ázsiából hozott hagyomány lehet. Hiszen az állatostól való származ(tat)ás ott igen gyakori motívum volt, ahogy azt Julian Baldick kitűnő könyvében oly sok példával bizonyította (Baldick 2000).

Az angol kutató könyvét természetesen az erdélyi szerző már nem olvashatta, pedig nagy örömmel tette volna, hiszen ebben a könyvben egész sor olyan adat található, amelyek Demény sejtéseit támasztják alá. Megerősítették volna őt feltevéseinek igazát illetően.

A mitológiai rekonstrukció ma is időszerű tudományos problematika – és ezt nemcsak doktori disszertációk, de egy nagyjelentőségű könyvsorozat is bizonyítja. Az *Uráli Népek Mitológiai Enciklopédiájának* (*Encyclopaedia of Uralic Mythologies*) kötetei azt célozzák, hogy pontos leírások alapján jó összehasonlító anyag álljon rendelkezésre a velünk rokon (közeli és távoli) népek mitológiai rendszereiről, amelyet aztán a magyar ősvalláskutatásban is hasznosíthatunk.

Jan Assmann *A kulturális emlékezet* című munkájában, amely 1999-ben végre magyarul is megjelent, a következőket írja:

„A kultúra konnektív struktúrája egyúttal a tegnapot hozzákapcsolja a mához, mégpedig olyanformán, hogy meghatározó élményeket és emlékeket formál és őriz meg, a tovahaladó jelen horizontján egy másik idő képeit és történeteit is magába zárja... A kultúrának ez az aspektusa a mitikus és a történeti elbeszélések alapja... Ami az egyes individuumokat 'mi'-vé

kovácsolja, nem más, mint a közös tudás és önelképzelés konnektív struktúrája, amely egyfelől közös szabályokra és értékekre, másfelől a közösen lakott múlt emlékeire támaszkodik.” (Assmann 1999: 16.)

A nagyhatású kultúrfilozófus a mitikus történetek, illetve a népi hiedelemvilág tanulmányozása során rávilágít arra, hogy az elbeszélések szövegében összekapcsolódó elemekből olyan struktúrák jönnek létre, amelyek akár évezredekken keresztül is időtállóknak bizonyulnak (Ivanov 1984). Ezt a tényt evidenciaként kezelik az orosz és a finn mitológia-kutatók – itthon a magyar kutatók között csak félve lehet kimondani, noha a magyar néphit, a népdalok és a népművészet szimbolizmusa, a népmesék és a mondák motívumai, a szólások, a helynevek ugyanúgy használható (és megfejthető) információkat tartalmaznak, mint a szláv, lett, litván, észt és finn kultúrában. A finn mitológiakutató Anna-Leena Siikala erről így ír:

„Mind a mítosz, mind a történet-írás olyan szimbolikus formák, amelyek összekötik a múltat és a jelent... Azáltal, hogy kodifikálják a világkép szerkezetét, a mítoszok a múlt mentális modelljei, s mint ilyenek a kultúra hosszú távú emlékezetének tekinthetők... A mitológia az egyik legidőtállóbb mentális reprezentáció, amely képes ellenállni a legradikálisabb történelmi változásoknak... A mitikus hagyományok életét az jellemzi, hogy alapvetően konzervatív az alkotóelemek szerkezetét és azok témáit tekintve” (Siikala 2002: 109–110.).

Láthatjuk tehát, hogy a hazai és a nemzetközi kutatások egy irányba mutatnak; a magyar kutatók helyes úton járnak, amikor ki akarják terjeszteni az

összehasonlítások horizontját. A magyar mitológia (és ősvallás) nem állt társtalanul az eurázsiai sztyeppén – még formálódásának idején sem.

Anna-Leena Siikala egy újabb írásában, ha lehet, akkor még világosabban fogalmaz, amikor azt írja, hogy „az etnikus vallások és a hagyományos hitvilág mélyen beágyazódik az adott kultúra mélyszerkezetébe... és időről időre újraélednek, mégpedig azért, hogy a helyi közösségek identitását megerősítsék” (Siikala 2008: 12.). Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt tíz-húsz évben szerte Szibériában megfigyelhető volt a helyi kis népek körében a helyi hagyományok – mitológiák, népi ünnepek, sámán rítusok – feléléde, sőt újjászületése (Hoppál 2013). Ez nem más, mint egyfajta ideológiai reneszánsz – akár spirituális újjászületést is mondhatnánk. Annyi bizonyos, hogy a régi mítoszok újra-elmondása, újrajátszása (színházban, filmen, fesztiválon, ünnepeken) a kis népek körében mindenekelőtt arra szolgál, hogy megerősítse az adott közösség etnikus identitását, vagyis, hogy egyesítse a közösség tagjait a közös tudásban és a közös rituális élményben, az emlékezés élményében. Nyilvánvaló az is, hogy nemcsak a mítosz újra-elmondásának, hanem az összehasonlító mitológiának, illetve az ősvallás-kutatásnak is ehhez hasonló, világos társadalomépítő célja van. Jól érzékelhető tehát, hogy a tudomány halad, de a *nép* marad, elméletek jönnek-mennek, de az etnikus tudat marad. Lehet, hogy a népek, népcsoportok vándorolnak, de a gének maradnak (legalábbis ma úgy látjuk), és maradnak a mítoszok is az emlékezetben. Vagyis a *gének* és a *mémek* maradnak, mint vízben a kövek!

Irodalom

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Kiadó.

BALDICK, Julian

2000 *Animal and Shaman. Ancient Religions of Central Asia*. London – New York: Tauris.

BERZE-NAGY János

1961² *Égigérő fa – Magyar mitológiai tanulmányok*.

Pécs: Tudományos Ismeretterjesztő Társulat

DEMÉNY István Pál

2002 *Hősi epika*. Budapest: Európai Folklor Intézet.

HARVA, Uno

1964 *The Mythology of All Races: Finno-Ugric Siberian*. New York: Cooper Square.

HOPPÁL Mihály

1996 A magyar samanizmus és a honfoglalók hitvilága. In: Pócs Éva – Voigt Vilmos (szerk.): *Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórából*. 67–76. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet.

2002 Hősi epika és kulturális emlékezet. In: DEMÉNY István Pál: *Hősi epika*. 7–10. Budapest: Európai Folklor Intézet.

2007 *Fehérlófia*. (Szerkesztette: Hoppál Mihály) Budapest: Európai Folklor Intézet.

2010 *Uralic Mythologies and Shamans*. Budapest: Institute of Ethnology, Hungarian Academy of Sciences.

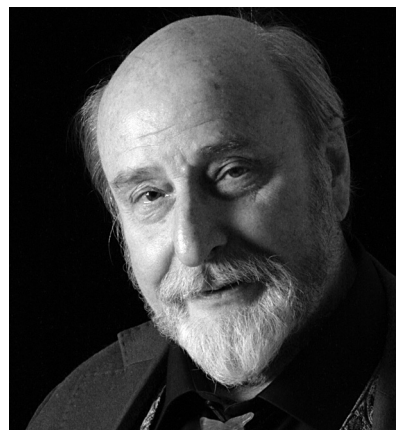
- 2013 *A sámánság újjászületése*. Budapest: Balassi Kiadó.
- 2014 *Mítosz és emlékezet*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó. (Vallástudományi Könyvtár XII.)
- HORVÁTH Izabella
- 1995 A Comparative Study of the Shamanic Motifs in Hungarian and Turkic Folk Tales. In: KIM, Taegon – HOPPÁL, Mihály (eds.) *Shamanism in Performing Arts*. 159–170. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- IVANOV, V. V.
- 1984 *Nyelv – mítosz – kultúra*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- JÓKAI Mór
- 1888 Vallás, őshit, babonák. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen – Magyarország I. kötete*. 306–332. (Első hasonmás kiadás 2012) Debrecen, Méry Ratio Kiadó.
- MUNKÁCSI Bernát
- 1892–1902 *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. Budapest.
- PÓCS Éva – HOPPÁL Mihály
- 1970 *Kérdőív a palóc néphit és népi gyógyászat gyűjtéséhez*. (Lektorálta: Diószegi Vilmos) Eger (Sokszorosított kézirat).
- PÓCS Éva
- 2011 *Ősvallásunk: magyar örökség vagy kutatói konstrukció* (kézirat)
- RÓHEIM Géza
- 1925 *Magyar néphit és népszokások*. Budapest: Athenaeum.
- 1954 *Hungarian and Vogul Mythology*. Locust Valley, N. Y.: J. J. Augustin Publ.
- 1984 *A bűvös tükör*. Válogatás Róheim Géza tanulmányaiból. (Válogatta, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket készítette Verebélyi Kincső) Budapest: Magvető Könyvkiadó.
- SIKKALA, Anna-Leena
- 2002 The Kalevalaic Tradition as Finnish Mythology. In: Anttonen, V. – Bartha E. (eds.) *Ethnologica et Folkloristica Carpathica* 12–13. 107–121. Debrecen – Turku: Department of Ethnography, University of Debrecen.
- 2008 *Mythic Discourses? Finno-Ugric Studies on Mythology*. FF Network 34. (June) 3–16.
- SUDÁR Balázs et alii (szerk.)
- 2014 *Magyar őstörténet – Tudomány és hagyományörzés*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Központ.
- VÁSÁRY István
- 2015 Kell-e nekünk magyar őstörténet, s ha igen, miért? Múltunk kacatjai. *Magyar Nemzet* (febr. 28.) 25.
- VERES Péter
- 1976 Duális osztályozó rendszerek. *Ethnographia* LXXXVII: 3: 348–357.

Sámánszertartás az Inwang-hegyen – Szöul városában (1991)

Sámánok nyomában

Beszélgetés Hoppál Mihály néprajzkutatóval

Hoppál Mihály nevére a legtöbb embernek a sámánok és a sámán-ság kutatása jut eszébe, holott pályája kezdetén szemiotikával, a jelkép- és hiedelemrendszer vizsgálatával, a társadalmi kommunikációval és a népi gyógyítással foglalkozott. Doktori dolgozatát Visontán végzett kutatásai alapján *Egy falu kommunikációs rendszere* címmel írta meg 1970-ben. A szemiotikát mint nyelvészeti módszert elsőként alkalmazta a néprajztudományban, amely azóta etnoszemiotika néven vált ismertté. A sámánok kutatója, Diószegi Vilmos hatására fordult a sámánizmus felé, s vált annak neves szakértőjévé. Több mint két tucat önálló kötetet publikált néprajzi témában, és számos kötet szerkesztésében közreműködött. Egyik alapítója volt 1973-ban az MTA Néprajzi Kutatócsoport Sámán Archivumának, majd később a *Vallástudományi Tanulmányoknak*. Az Európai Folklor Intézet vezetőjeként féltucatnyi könyvsorozatot szerkesztett. Kezdetektől jelen volt az MTA Néprajzi Intézetében, előbb tudományos segédmunkatársként, a későbbiekben tudományos titkárként, főmunkatársként, osztályvezetőként, 2003 és 2009 között igazgatóként, végül tanácsadóként és emeritus professzorként. A sámánokat kutatva az elmúlt negyven évben járt a jakutok, burjátok, kirgizek és nanajok között, az Amur mellékén, de eljutott a dél-koreai, mandzsu, japán és mongol sámánokhoz is. Jelenleg is elnöki tisztséget tölt be az International Society for Shamanistic Research elnevezésű szervezetben, a Magyar Vallástudományi Társaságban, a Magyar Orvostörténeti Társaság Népi Gyógyászati Szakosztályában; azonkívül a Nemzetközi Hungarológiai Társaság alelnöke. Az évszázados sámánhagyományok mellett egy ideje elsősorban a sámán-ság újjászületését és továbbélését kutatja. Mindezeket túl mégis talán a baráti társaságából az ő bábáskodásával létrejött civil kezdeményezésre, a több mint harminc esztendeje megalakult Március 15-e Bizottságra a legbüszkébb.

– *Kassán születél, majd Sárospatakon töltötted a serdülőkorodat. Milyen hatások, meghatározó olvasmányélmények értek gyermekkorodban, amelyek felkeltették az érdeklődésedet a mitológia és a jelrendszerek iránt?*

– Pataki diák voltam, a várral szemben laktunk, ami bizonyos fokig meghatározza az ember világlátását. Édesapám – aki orvos volt – jóban volt a vár múzeum-igazgatójával, a néprajzos Balassa Ivánnal, aki megmutatott egy keveset nekem a néprajzi gyűjtés rejtelmeiből. Azt hiszem, eredendően volt bennem érdeklődés a történelem iránt. Számos pályázati kiírás volt akkoriban, amelyekben híres pataki diákok életét kellett feldolgozni: én a pataki diákok szerepé-

ről írtam egy dolgozatot az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban. Bejárhattam a híres pataki könyvtárba, nyikorgott alattam a falépcső, belélegeztem a régi könyvek különleges, poros illatát, és megéreztem valamit a tudományos kutatás szépségéből. Mindennap eljártam Erdélyi Jánosnak, a magyar folklórkutatás egyik első jeles alakjának az emléktáblája előtt; abban a házban lakott Urbán Barna bácsi, a kedvenc fizikatanárom. Megjegyzem, édesapám éppen az emléktábla avatásán találkozott a fantasztikus néprajzi és politikai karriert befutó Ortutay Gyulával, és mint régi szegedi egyetemisták üdvözölték egymást. Ez a találkozás tulajdonképpen eldöntötte a sorsomat. Természetesen –

mint értelmiségi származékot – nem vettek fel az egyetemre. Elmentem hát segédmunkásnak egy évre krampácsolni: a sínek alá vertük a köveket. Ez plusz pontokat jelentett a következő egyetemi felvételin, kiegyenlítve a származásom miatti hátrányt. Rendesen felkészültem néprajzból, fel is vettek Debrecenbe. Gunda Béla volt a professzor, mellette Ujváry Zoltán a folklorista. Összetartó közösség működött ott: Gunda Béla a szó legneme-sebb értelmében vett „pedagogosz” volt, aki kivitte a kertbe, a szabad ég alá a tanítványait, és sétálva tanított. A családiasságot jelezte az is, hogy volt a tanszéknek egy külön „kástuja”, ahol közösen tároltuk az ételeket. A mi évfolyamunkban hatan voltunk. A Debrecenben

végzett évfolyamokról elmondható, hogy a nagy többségük megmaradt néprajzosnak: elsősorban vidéki múzeumok muzeológusai lettek, néhányan akadémikusok is. Negyed- vagy ötödéves voltam, amikor először eljutottam Erdélybe gyűjteni. A hatvanas években járunk; ekkor kezdődött a táncházmozgalom. Visszatekintve látom csak, mennyi véletlennek tűnő találkozás határozza meg az ember életét. Tanulság az utánunk jövőknek, hogy nagyon becsüljék meg a sorsdöntő találkozásokat, különösen fiatal korban. Számomra döntő volt, hogy Péterfy László szobrászművész áttelepülve elvette Jékely Zoltán és Jancsó Adrienne lányát, majd hoztak Korondról valami ajándékot, és életre szóló barátságot kötöttünk. A széki aszszonyokhoz is sűrű tartó barátság fűz, a feleségem találkozott velük. Utódaik is jönnek hozzánk, mi is megyünk hozzájuk. Visszaemlékezünk az első szívmengető találkozásokra, amikor cipeltem az akkor legmodernebbnek számító, szörnyen nehéz, négysebes, orsós Uher magnót. Csak a rádióknak volt ilyen akkoriban, és Ortutay Gyula elintézte, hogy az akkor megalakuló Akadémiai Néprajzi Intézet kapjon néhányat belőlük. De nemcsak én cipeltem, hanem például a népi imák jeles kutatója, a nemrég elhunyt Erdélyi Zsuzsanna is. Kiváló minőségű felvételeket tudtunk készíteni ezzel a szerkezettel: a felvételek ma is megvannak, egy részük még átjatszásra vár.

– *Milyen témákat gyűjtöttetek az erdélyi körutakon? Mindenevők voltak, vagy már akkor valamilyen speciális terület érdekelt?*

– Már akkor elköteleztem magam a néphit és a népi gyógyítás

mellett. Akkor még éltek a népi gyógyítók, értettek a mesterségükhöz, és viszonylag könnyű is volt gyűjteni tőlük. A szakdolgozatomat is ebből a témából írtam. Mivel nem volt összefoglalója a népi gyógyításnak, érdemes volt feltérképezni ezt a területet. Pócs Éva is ezzel a témával foglalkozott, gyűlt a cédulaanyag, szépen haladtunk. Közben megalakult az MTA Néprajzi Kutatócsoportja, idekerültem én is, Pócs Éva is, és Diószegi Vilmos lett a Folklór Osztály vezetője.

– *Hogyan alakult meg a Néprajzi Intézet?*

– 1967-ben jött létre az Intézet, mindig is a Várban székelt, csak kezdetben a jelenlegi Országház utcai épület másik oldalán kapott helyet. Az első pillanattól fogva a tagja voltam fiatal tudományos segédmunkatársként. Én voltam a „Nemecsek”, akit ugráltatni lehetett; igaz, külön szobám volt, ahol rakosgattam az adatokat meg a néphit-kérdőíveket. 2007-ben, amikor éppen igazgatója voltam az intézetnek, megünnepeltük az intézet fennállásának negyvenedik évfordulóját. És milyen jól tettük! Az ötvenediket már nem ünnepelhetjük, mert összevonták az intézeteket. Egész életemben azt gondoltam, hogy volt néhány jó dolog, amit átvettünk a szovjet rendszerből. Például, hogy az akadémiai intézetek függetlenek voltak, és nem volt más feladatunk, csak kutatni, a nemzetközi kapcsolatokat ápolni és tanulni. Biztosítva volt, hogy időnként egy-két hónapra kimehessünk a Szovjetunióba vagy más baráti országokba. Ezek a kapcsolatok mára teljesen felszámolódtak: ma a kutatóknak saját maguknak kell gondoskodni arról, hogy ösztöndíjat találjanak. Nagyon kevés olyan kutató van, aki

menedzser is egyben. Nem a mi dolgunk lenne minden csip-csup dologgal foglalkozni. A kutató dolga az, hogy kitalálja azokat a témákat, amelyeket közösen lehet kutatni az oroszokkal, finnekkel, észtekkel vagy másokkal...

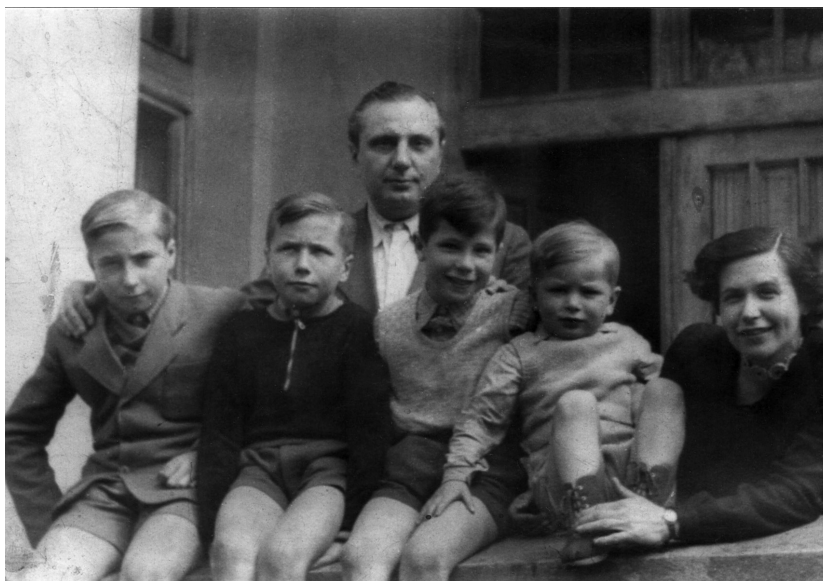
– *A Magyar Rádióban a hetvenes években Ortutay Gyula javaslatára vették fel a Kis magyar néprajz című sorozatot, amelyben a kortárs néprajzkutató társadalom tagjai tartottak kiselőadást különböző néprajzi témákról. Több száz felvétel született.*

– Páratlan lehetőség volt ez a néprajzos társadalom számára. Rá voltunk szorítva, hogy havonta, kéthavonta mindannyian összeállítsunk néhány kisdolgozatot, mintegy sűrítményét annak, amivel éppen foglalkoztunk. Én például egy sor népi gyógyászati témát dolgoztam fel. Sokat jártunk gyűjteni: akkoriban még szívesen látták a vendéget; beengedték, megkínálták. Kihívást jelentett az is, hogy magunknak kellett felolvasni az előadást. Wacha Imre nyelvész tanított minket beszédtechnikára: hogyan kell szépen beszélni, intonálni. Személyre szóló eligazításokat tartott nekünk. Ennek sok hozadéka lett a későbbiekben, amikor máshol kellett előadást tartani. Másrészt a rádiós munka a fiatal kutatóknak fizetés-kiegészítést is jelentett a nagyon alacsony javadalmazások mellé. A későbbiekben is gyakran voltam szakértő a Rádióban; főleg Filippinyi Évával dolgoztam sokat együtt. Szép emlékeim fűződnek a Rádióhoz. A nyolcvanas években, amikor Felső Zoltánnal együtt elsőként kutattuk az identitás megőrzését az amerikai, később pedig az ausztráliai magyar közösségekben, lehetőséget kaptam arra, hogy a fel-

vételekből rádióadás is készüljön. Sajnos, soha nem került adásba. Talán nincs is már meg...

– *A másik szakod az egyetemen a magyar irodalom és nyelvészet volt, kutatási területed pedig a szemiotika. Lényegében te vezetted be a szemiotikát a néprajztudományba, és sokat tettél az etnoszemiotikai kutatások megindulásáért.*

– A hatvanas évek vége és a hetvenes évek eleje a filológiai tudományokban a nagy nyitás időszaka volt. Petőfi Sándor János, Szépe György, Kiefer Ferenc – hogy csak néhány nevet említsek. A mi háromszobányi Néprajzi Intézetünk folyosóján „laktak” a matematikai nyelvészet kutatói. Volt egy nagy Ural számítógépük, az automatikus fordításon dolgoztak éppen, strukturalista és matematikai nyelvészeti alapon. Mint fiatal néprajzos, azt gondoltam, hogy a mi szakmánk is profitálhatna ebből. A néphit- és népi gyógyászati adatokat elkezdtuk lyukkártyára vinni. Az archívumomban ma is őrzöm az első, kinyomtatott, hosszú slejfniket. Ekkoriban jelent meg egy nagy könyv *Computers and Humanities* címmel, amelyet én ismertettem a Valóság folyóiratban. Talán ezen a vonalon kellett volna továbbhaladnom akkor, ám egy kicsit száraznak éreztem. Ekkoriban jutottam ki a Szovjetunióba, és első utam a nyelvészekhez vezetett. Ebben az időszakban jelentek meg az első szemiotikai munkák a jelelméletről. Kapcsolatba kerültem az orosz szemiotikusok első nemzedékével, V. V. Ivanovval, J. M. Lotmannel és V. Ny. Toporovval. Tőlük tanultam meg, hogyan lehet a jelelméleti módszertant érvényesíteni a néprajzi szövegekben, illetve felhasználni az értelmezés-

Szüleivel és testvéreivel (Hoppál Mihály a kép bal szélén, 1955)

ben. A későbbiekben ez nagyon jót tett a szakmai „karrieremnek”, mert én voltam a közvetítő Kelet és Nyugat között. A nyugati konferenciákon el tudtam mondani, hol tartanak, mit csinálnak a szovjet kutatók, akiket nem engedtek el ezekre az alkalmakra. Az általam publikált anyagokat ismerhették a nyugati világ szakemberei, viszont ők nem ismerhették meg a nyugatiak publikációit. A szovjetek egyébként semmiben sem voltak lemaradva. Inkább a nyugatiak tanultak Lotmanéktól, mint fordítva. „Jó sámánként” tehát közvetítettem a világok között, hiszen kevesen voltak, akik oroszul és angolul is olvastak. Amikor hazajöttem, Voigt Vilmossal együtt elkezdtünk szemiotikai szemináriumokat tartani a budapesti Néprajzi Tanszéken. A szemiotikai kutatásokból később leágazott az etnoszemiotika; ebből írtam egyébként a kandidátusi értekezésemet. Az etnoszemiotikát ma is kevesen művelik. A legutóbbi szemiotikai világkongresszusra összeállítottam az angol nyelvű anyagaimból egy kötetet, amelyet nagy érdeklődés kísért, különösen a kínaiak részé-

ről. A kínaiak a maguk útját járják: náluk az etnográfia, az egyes népekre koncentrááló kulturális antropológia, ha úgy tetszik, most kezd fellendülni. Ennek persze megvannak a történelmi okai. Más-hol viszont az etnográfia mint idejélmúlt néprajzot kvázi kezdik elfelejteni. A kínaiak példája is mutatja, hogy nem szabad megfélekednünk a régi módszerekről és eredményekről: minden újra-hasznosítható valamilyen módon.

– *Említetted, hogy a Néprajzi Intézetben Diószegi Vilmos volt a Folklór Osztály vezetője, akit a sámánizmus máig ható, legendás kutatójaként ismerünk. Mikor fordultál a szemiotikai és népi gyógyászati vizsgálatok után a sámánizmus kutatása felé?*

– Antall József, az Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár igazgatója 1974-ben meghívott a múzeumba, hogy alakítsunk ott egy Népi Gyógyászati Archívumot. Később kiállítást is rendeztünk a meglévő – népi gyógyításhoz kapcsolódó – tárgyakkól, köztük egy bábut is felállítottunk, amelyet a Néprajzi Múzeumból kölcsönvett sámánruhába öltöztettünk. Igazá-

A doktori diploma átvétele Debrecenben (1972)

ból azonban akkor fordultam a sámánizmus felé, amikor Diószegi hirtelen meghalt. Még nem is volt ötvenéves – egyik napról a másikra rosszul lett, és nagyon hamar el is ment. Ortutay Gyula igazgató behívatott, odaadott a hagyaték-ból egy körülbelül ötszáz oldalas gépelt, angol nyelvű kéziratot, és azt mondta, hogy ezt meg kell szerkeszteni, mert várja az Akadémiai Kiadó. A fátum adta a kezembe akkor azt a hatalmas kéziratköteget. Előtte nem sokkal egy angliai konferencián találkoztam Sárközi Mátyással és Czigány Lóránttal, akik azzal segítettek a kilátogató magyar értelmiséget, hogy egy ismerős könyvesboltban mindenki választhatott a maga számára ingyen valamilyen könyvet. Így került a birtokomba Mircea Eliade sámánizmussal foglalkozó kötete angolul, amelynek mutatóját, bibliográfiáját felhasználtam a Diószegi-kötet szerkesztésekor. A *Shamanism in Siberia* hatalmas siker lett, mert hosszú évtizedek után akkor jelent meg a témában először könyv angolul. A könyv mérföldkő a sámánizmus kutatásának

történetében, pontosan amiatt, hogy az oroszok olyan anyagokat adtak oda Diószeginek, amelyek korábban nem voltak ismertek. Eliade – saját sámánizmus-kötete közreadása előtt – olvasta ugyan az oroszokat, de csak azokat, akiket angolul is publikáltak. Azonkívül szépíró volt elsősorban. Eliade – rengeteg adat alapján – egy olyan modelljét vázolta fel a sámánizmusnak, amely sehol sem létezik. Túl általános, mert minden belefér. Én mindig azt javasoltam, hogy ne az általánost kutassuk, az istenekről és a szellemhitről ne általában beszéljünk, hanem a helyi sajátosságokra figyelve. A sámán-ságot kutassuk, a helyi variációkat, mert az részletgazdag. Ma már nem is a sámánizmus kifejezést használjuk, hanem a sámánságot.

– *Számos szibériai és kaukázusi népnél voltál kutatni. Jártál a jakutoknál, az Amur mellékén a nanajoknál, aztán Tuvában, valamint a burjátok, jakutok és kirgizek között. Mikor jutottál el először a terepre?*

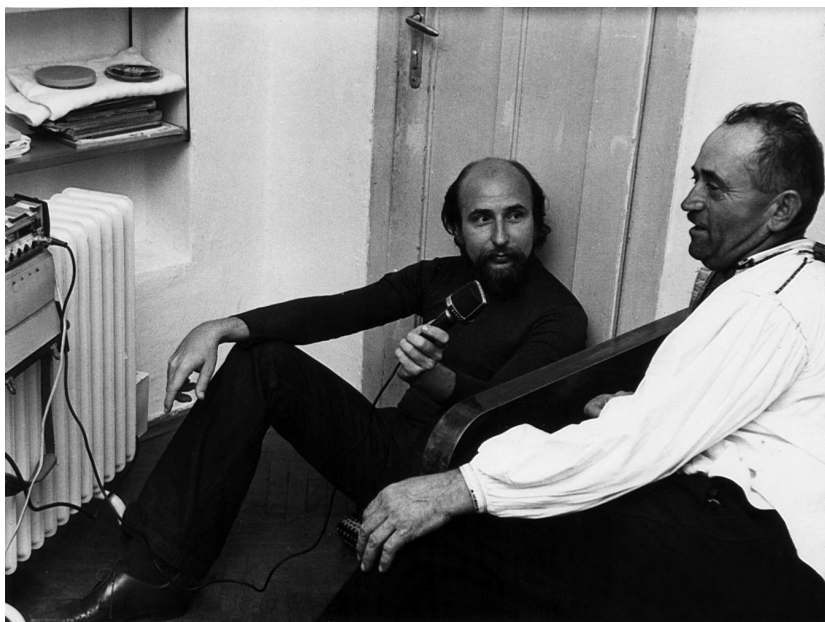
– 1975-ben mentem ki először fél évre: eljutottam Kirgíziába, va-

lamint a Kaukázusba a grúzokhoz és az örményekhez. Kirgíziában még Csingiz Ajtmatovval is találkoztam. Mindenhol mondtak valamit, amiért rokonok vagyunk. A kirgizek azt mondták, hogy „Ja, mindkettőnknek van rovásírása”. Az örmények azt mondták, hogy „Titeket is a törökök, minket is a törökök!” A grúzoknál azt mondták, hogy „Titeket is az oroszok, minket is az oroszok!” Valahogy mindig megvolt a velünk való rokonszenv alapja – erre kellene épülnie a népek közötti diplomáciának. A kínaiak szintén rokonnak tartanak, de a mongolok, a dél-koreaiak, sőt még a japánok is... Kínába a kilencvenes évek elejétől járok rendszeresen. Erre azért is került sor, mert megnehezedett a Szibériába való utazás, és nem nagyon lehetett gyűjteni. Beindultak viszont a kínai kapcsolatok. Náluk ugyanaz zajlott le, mint a szibériai sámánok körében: eleinte szinte ki sem lehetett mondani a „sámán” szót, később aztán puhult a rendszer. Az oroszoknál például kiderült, hogy a múzeumokban, az archívumok mélyén ott lapulnak az eredeti szokásokat megörökítő filmek – ráadásul vágatlanul; illetve a begyűjtött tárgyi hagyaték. Azzal, hogy begyűjtötték az anyagokat, és titkos raktárakban eldugták, tulajdonképpen meg is megmentették. A többit ugyanis elégették. Egy-egy értelmesebb muzeológusnak köszönhető mindez, akik szibériai száműzetésük idejét azzal töltötték, hogy összegyűjtötték például a jakutok sámánhagyományait. Lehet tehát valamit üldözni és majdnem kiirtani, de ha csak egy-két sámán-le származott vagy költő (mint a vogul Juvan Sesztalov) megmarad, a hagyomány már átöröklődik. Ha

elnyomnak, tiltanak valamit, majd nem biztosan továbbél valamilyen módon. Fantasztikus a kultúra belső ereje, belső mozgása, ahogy létrehozza azokat a szövegeket, amelyek relevánsak lesznek a nemzeti identitás fenntartása szempontjából. Amikor 1975-ben kimentem a Szovjetunióba, az ottani tudományos titkárról, akivel hivatalosan fel kellett vennem a kapcsolatot, kiderült, hogy maga is sámánkutató. Így játszott a kezemre újra a véletlen. Olyan dolgokat tudtam vele megbeszélni, amiket mással nem, és levitt a zárt archívumba, ahol a sámán-anyagokat – filmeket, tárgyi kellékeket – őrizték. Nem sokkal azelőtt tehát még működtek a sámánok, mert filmen is megörökítették őket. Azóta sok év eltelt; manapság már egy újjászületett sámánságot kutat az etnológus. 2005-ben ebből a témából írtam az akadémiai doktori értekezésemet is. A Szovjetunióban a kilencvenes években egyszer csak elkezdtek sámánfesztiválokat szervezni, és úgy mutatták be őket, mint a helyi folklór jellegzetes „termékét”. Azt mondták: „Milyen érdekes a sámán ruhája, dobolni is tud, szép a fejdíszese...” A sámánok a nép képviselőiként jelentek meg a fesztiválokon és a televízió képernyőjén. Először csak megkonstruált, később eredeti szertartásokat is elkezdtek felvenni és közzétenni.

– *Lehetett egyáltalán terepre menni a korai időszakban? Vagy csak az archívumokban kutathattál?*

– Nem nagyon lehetett terepre menni. A sámánokat, mint a régi ideológia reprezentánsait nem szerették. Nem is engedtek volna a finnugor rokonokhoz akkoriban. Jóban voltam a külügyi osztályon

Népdalfelvétel egy széki énekestől (1973)

néhány emberrel, és ők azt javasolták, hogy ne oda menjek. Így elmentem Kirgíziába, meg a Kaukázusba az örményekhez és a grúzokhoz. Az örmény kultúra hihetlenül régi és kiterjedt, az örmény kereszténység bizonyos szempontból ősi, mert ortodox, tehát volt mit kutatni. Látni lehetett, hogy ezeknek a népeknek nem vesztett ki az etnikus öntudatuk. Ugyanakkor a nagy kommunista ünnepeken a televízióban a szovjet tagköztársaságok népeinek sosemvolt táncait és népviseletét mutatták be mindig, amelyek csak a koreográfusok fejében léteztek.

– *Kínába a kilencvenes évek óta jársz gyűjteni – de mi volt ott korábban? A szibériai sámánsághoz hasonlóan ott is elnyomták a helyi tradíciókat?*

– Csend, hó és halál – ha rövid akarok lenni. Semmi. A maoizmus mindent kiirtott. Pekingben még a kilencvenes években sem volt nemzeti történeti múzeum. Volt egy hatalmas múzeum, amely a kínai kommunista párt történetével foglalkozott – de ennyi. Csupán a legutóbbi időkben építették meg

az első, európai értelemben vett nemzeti múzeumukat, ahol óriási régészeti leletegyüttest mutatnak be i. e. 10 000-tól kezdve. Kevés helyen nyúlhatnak vissza ilyen régre a történelemben, ráadásul hihetetlen minőségű anyagok kerültek elő. Gondoljunk csak az agyaghadzsereg! Az új épület akkora, hogy a legnagyobb londoni vagy párizsi múzeumokat simán bele lehetne tolni. Vagyis az országnak megfelelő nagyságrendű múzeumot hoztak létre, gyakorlatilag a semmiből... Megmaradtak olyan városok, amelyek szerepelnek Marco Polo leírásaiban, ahol az utcák a X. századtól ki vannak kövezve, három különböző vízcsatornával felszerelve... Nem is tudom hirtelen, Európa mikor jutott el erre szintre! Tajvanban egy alkalommal láttam egy kiállítást a kínai reneszánszról, a X–XI. századból, ahol elképesztő minőségű selymeket, tájképeket, írásokat, fém- és kerámiatárgyakat állítottak ki. El nem tudtam képzelni, honnan vannak nekik a X. századból ilyen anyaguk. Kiderült, hogy Csang Kaj-Sek elvitte a császári palota anyagát

Az UNESCO ülésén Párizsban (1997)

Tajvanra. A régi kínai császárok ugyanis – akik rengeteg ajándékot kaptak – mindent dobozban, selembe csomagolva őriztek, feliratozva és rendszerezve. Mindenről született írásos dokumentum is, így könnyű volt azonosítani őket.

– Amikor eljutottál a *Távol-Keletre*, rögtön az újjászületett sámánságot tudtad kutatni?

– Nem feltétlenül. Dél-Koreában abszolút töretlenül működik a sámánizmus; nem volt semmiféle kényszerszünet. A nagyvárosok kellős közepén, a felhőkarcolók árnyékában működnek a sámánasszonyok, ott tartják a szeánszokat. Máshol a csúcsmódn épületekkel szembeni domboldalon szentélyeket állítanak fel, és állatokat áldoznak. Japánban kicsit más típusú sámánság van, mint a többi helyen, de ott is folyamatos. Bizonyos mértékben Kínában is folyamatos a sámánság. Egy ekkora országban nem lehetett minden faluba rendőrt állítani, ahogy a távoli Szibériában sem. Amikor a helyi rendőrnek vagy párttitkárnak megbetegedett a gyereke vagy az édesanyja, és közel-távol nem volt kórház, ők is a sámánokhoz for-

dultak. Sok esetben így maradtak meg a sámánok: a tudás nem veszett el. A sámánizmusban épp az az érdekes és a szép, hogy nem könyvekbe foglalt törvénytörzsetnek kell megfelelni, hanem az improvizáció szabadsága mindig is érvényesülhet benne. A gyógyításnál a sámán a teljes emberre koncentrál: a pillanatnyi szituáció határozza meg, hogyan cselekszik. Koreában barokkosan kidolgozott, színes rituálérendszerben dolgoznak a sámánok, időről időre szünetet tartanak, esznek-isznak, cigarettáznak, lazítanak, majd folytatják a munkát. Az egész egy színjáték, amelyben felvonások vannak, különböző jelmezekkel, a közönség bevonásával, pénzgyűjtéssel. A sámánságot ott nők űzik, mert soha nem volt magas presztízsű „szakma”. Manapság a leghíresebb sámánasszonyok nagy házat visznek, és szépen megélnék a tudásukból. Mára az Unesco is eljutott addig, hogy e szellemi-kulturális javakat védelembe veszi. A koreaiak rögtön „levédették” a sámánság intézményét, így a leghíresebb koreai sámánasszony, Kim Kum-Hwa és társai rendes fizetést, tanítványaik után pedig tisztességes javadalmaszt kapnak. A hagyományörzés abszolút biztosított. Mi, kutatók egy koreai kollégával közösen megalapítottuk a sámánkutatók nemzetközi társaságát is International Society for Shamanistic Research néven.

– A filmezés kezdettől fogva jelen van a karrieredben. Nagyjából a hetvenes években indult meg a profi néprajzi filmezés...

– Ortutay jóban volt a filmgyárral, ahol abban az időben volt egy tudományos ismeretterjesztő stúdió: itt dolgozott Lakatos Vince és Vitéz Gábor rendező – velük

készítettük el az *Örökség* című filmsorozatot. Én hoztam az egyes részek szakanyagát, illetve írtam meg a forgatókönyvet, ők pedig leforgatták. Kitűnő film készült például a vásárokról, a boldogi lakodalomról, a népi építészetéről vagy a Bukovinából idemenekült székelylek betlehemeséről. Évtizedekig ez volt az egyetlen néprajzi film, amit le lehetett vetíteni karácsonykor, mert nagyfilm-eszközökkel, minőségi felvételeken mutatta be a hagyományos szokásokat. A filmeket lemásolva, sokszorosítva elküldték a külföldi magyar intézetekbe, ahol rendszeresen vetítették azokat. Sajnos, mára eltűntek, kidozták őket.

– Beszéljünk kicsit a *Sámán Archivumról*, amely egyedülálló kezdeményezés Európában...

– Amikor Diószegi Vilmos meghalt, beküldtem a fotósunkat a szobájába, hogy fotografálja végig a dolgozószobát úgy, ahogy találja. Aztán a hagyaték javát elvitték a Néprajzi Múzeumba (onnan hozta át annak idején Diószegi), ahol hónapokig állt a folyosón. Egy része azonban az intézetben maradt – ez képezi a Sámán Archivum alapját. Azóta bekerült ide az én gyűjtésem, majd Somfai Kara Dávid hatalmas gyűjtése is. Ő volt az első, akit hivatalosan felvettem az intézetbe, hogy gondozza a Diószegi-hagyatékot. Egy sor török nyelven tud, amin Diószegi nem tudott, így értelmezni képes azt az anyagot, amelyet Diószeginek a terepen az orosz kolléganők leírtak. Anyagi és emberi okok miatt azonban sok a hiányosság: máig nem készült el egy rendes számítógépes leltár. Remélem, lesz még annyi időm, hogy legalább a saját anyagomat áttekintsem és rendszerezem. A filmek legalább meg-

vannak, a könyveket publikáltam. Diószegi viszont már nem tudta a saját anyagát, gyűjtéseit publikálni. Talán Dávid elkezdte – de a saját dolgaival is haladnia kell, ami szintén nem kevés. Bár meglehetősen sok néprajzkutató van Magyarországon, a fiatalok nem lelkesednek a témáért. A régi szövegekre és tárgyakra egyre kevesebben kíváncsiak. A sámánkutatók egyre elvontabb témákat kutatnak. Többen a sámánság újjászületésével foglalkoznak, amely szintén fontos téma. Ott van Schmidt Éva öröksége, amelyet a végrendelete szerint ötven évre zároltak. Hatalmas gyűjtést végzett a hantiknál. Olyan öregasszonyoktól gyűjtött, akik azóta meghaltak, és olyan dialektusban beszéltek, amelyet még ő tudott, de oroszul iskolázott hanti kutatók már nem beszélnek. Ki fogja tudni ötven év múlva értelmezni ezt az anyagot? Éva megmentett valamit, amely így lehet, hogy örökre elvesz. A kirgizeknél és a jakutoknál megtanítják a fiatalokat a hősepiikai költemények éneklésére, így biztosított az örökség továbbadása. Ahol ezt nem tették meg, a folklórtudás kihal. A mesterségek átadása könnyebben ment: a hímezésből vagy a koreai lószőrkalap-készítésből például meg lehet élni, így fennmaradt. Nálunk az Ortutay által elindított Népművészet Mestere cím is jó kezdeményezésnek bizonyult, mert segítette a hagyományok továbbadásában. Amikor elmondtam egy Unesco-kongresszuson, hogy nálunk az ötvenes évektől kezdve létezik ez a cím, csak néztek...

– *Beszélgünk egy civil kezdeményezésről is, amely a szívügyed és a büszkeséged. A nyolcvanas évek elején – amikor még nem lehetett szabadon és méltón megünnepelni*

Kínában egy idős handzsun sámánnal (2000)

március tizenötödikét – a barátaiddal létrehozhatok egy társaságot, amely minden évben díjat adott „a hazának tett szolgálatért”.

– A Március 15-e Emlékbizottság azzal a céllal jött létre annak idején, hogy megünnepeljük az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot. Az alapítók: Kovács István költő, Péterfy László szobrászművész, Csete György építész, Jankovics Marcell rajzfilmrendező, Szemadám György festőművész, Kelemen András pszichiáter, Szakály Ferenc történész, Pethő Bertalan filozófus és pszichiáter, Molnár Imre bőrműves, Fodor Pál turkológus és jómagam. Minden év március 15-én a díjazott – a magyar kultúráért tett munkásságáért, életművéért vagy a nemzet gazdagításáért – kap egy szép érmet (Péterfy László szobrászművész alkotását) és egy latin nyelvű, pergamenre írt oklevelet (Molnár Imre munkáját). Abszolút civil kezdeményezésről van szó, amelynek az évek során kialakult a szokásrendje. Az ünnepség mindig nálunk volt (a vendéglátásban feleségemnek, Haider Editnek vannak elvülhetetlen érdemei), s általában este nyolc felé kezdődött. Mindig

volt egy felkért szónok, aki méltatta a kitüntetett személyt, majd terített asztal várta a vendégeket, amelyet általában a széki asszonyok készítettek el, akikkel több évtizedes barátság köt össze minket. Az est legtöbbször jó hangulatú éneklésbe torkollott: a korai évtizedekben mindig jelen voltak néhányan a Muzsikásból Sebestyén Mártával, aztán Kobzos Kiss Tamás, később Lovász Irén; s a Misztál együttes tagjai, Hoppál Bulcsú és Mihály is részt vettek az esteken. A díjazottak közül csak véletlenszerűen emelnék ki néhány nevet: Katona Tamás, a Muzsikás együttes, Makovecz Imre, Sára Sándor, Kallós Zoltán, Glatz Ferenc, a Gulyás testvérek, Erdélyi Zsuzsanna, Hermann Róbert, Melocco Miklós... Ez a baráti társaság a rendszerváltás óta is összejön. Nem veszünk össze, nem távolodtunk el egymástól, nem számít, hogy ki melyik oldalon áll. A díjazottainkat ma is vállaljuk. Határozott nemzeti értékrend mentén sikerült valami olyasmit létrehozni, amely talán időtálló. Nagyon büszke vagyok erre a tettemre. Játék volt, de halálosan komolyan vettük.

Szénási Zsófia

Körülkerített létezés Ircsik Vilmos:
Kertek és kerítések,
 Magyar Napló – Írott Szó
 Alapítvány, Budapest, 2014.

Saját életéről mindenkinek van több-kevesebb emléke. De, hogy ki mennyire emlékszik, az már egy más kérdés. Az írók hatványozottan többre emlékeznek. Ettől írók, többek között. Ennek a – mondhatni – emlék-milliomosságnak a gazdag reprezentációja Ircsik Vilmos *Kertek és kerítések* című legújabb elbeszélés-kötete. A nem éppen zsebkönyvméretű kötet (423 oldal) tizenegy hosszabb-rövidebb darabból áll, melyek az utóbbi tíz-egynéhány esztendő munkái. Miután elolvastuk a könyvet, és kezünkben végigpörgetjük a lapokat, mintha évtizedek pörögnének tova – egy egész élet.

Olyan élet(ek), sors(ok), amely(ek) a gyermekkortól kezdve napjainkig végig a történelemmel van(nak) megfertőződve. Sosem volt még – és ne is legyen többé – olyan század, mint a huszadik. Rendszerek adják át egymásnak a stafétát (egyik rosszabb, mint a másik), jönnek-mennek, sarjadnak-kihunynak.

Írói beleérző képessége révén Ircsik annyi alakba képes „beleköltözni”, ahányba csak akar. A szöveg, szinte bármelyik darab, „magába rántja” az olvasót, viszi, sodorja. Mindezt fegyelmezett és áttetsző – majdnem azt írtam: észrevétlen – stílussal éri el.

Az idősíkok fufangos keverésének, avagy egybejátsztatásának lehetünk a tanúi mindjárt az első darabban (*A múlt árnyai*). Az ismerős erdőt gombáért járó író – notórius visszaesőként a múltba, a gyermekkorába – mintha ismét hallaná belül tisztán édesanyja hajdani noszogatását: „Keress, te kis haszontalan!”; és szinte lehetetlen is nem hallania, hiszen: „A múlt hangjai betöltötték az egész erdőt”. És nyilván nemcsak az erdőt, hanem őt magát, a szerzőt is. Mintha a gombakeresés közben – szorosan az eltűnt idő nyomában – a gombáknál hatványozottabban fontosabb-értékesebb dolgokra, élményekre lelt volna.

A kötet olvasása közben érdekes időutazás(ok)ban lehet részünk. A következő történet (*Nagypénteki lélekharang*) egyenesen a második világháborúba sodor bennünket. Igazság szerint a történetek időben

mind közelebb sodródna a jelen valóságához, akár regényként is olvashatjuk a kötetet. Csupán az utolsó két elbeszélés – a *Jegyzőkönyvön kívül* és a *Bonyodalmak a 208. levél körül* – jelent kivételt, ezeket akár függeléként is elképzelhetjük: az elsőben Balassi Bálint zürös korának egy bonyodalmas eseményébe röpit vissza minket a szerző, a másodikban egy kvázi-Mikes levélbe nyerhetünk betekintést.

A dolgok ördögi gépezetének kitűnő ábrázolását csodálhatjuk az *Ezerkétszáz* című darabban. Egyszerű, majdnem közhelyes, mindenki által meg tapasztalt élménysorban állunk, itt éppen a postán. Őrület... Kafkaian horrorisztikus (le)írás, a sajátos, megfajthetetlen logikájú szenved(tet)ésről. Egyszerre értelmetlen és érthetetlen. Infernális, agyonbonyolított semmi: „A sor pedig egy parányit előremozdult, szabad szemmel alig láthatóan, mint az óra nagymutatója”.

Az egyenletesen jó színvonalú írások közül is kiemelkedő *Az ég madarai* című elbeszélés. Szinte faljuk a mondatait, oldalról oldalra. Peszmege érdekes alakja erősen emlékeztet Hermann Hesse *Knulp*-jára. Mondhatjuk úgy is, hogy Peszmege a mai, posztmodern, magyar Knulp. Ha nem is édestestvérek, de mindenesetre rokonságban vannak: „De hát Peszmege végül is művész, legalábbis életművész, aki időnként eltűnik, aztán hivatlanul újra előbukkan, mint az ég madarai”.

Ircsik Vilmos elbeszélő művészetét nem lehet „izmusokba” szorítani. Ha innen nézzük: impresszionista, ha onnan: realista. És még sorolhatnánk. Kisiklik izmusokba belepaszírozó kezeink közül. Ám végtére is: a stílus maga az igazság. Ezek az elbeszélések pedig, mondjuk úgy, önmagukért beszélnek, és nem igényelnek semmiféle belemagyarázást. És gondoljuk meg: amikor valaki (mert mindig akad ilyen valaki, és nem is kevés) a fülünkbe károgja vészjóslóan, hogy: barátaim, vége az irodalomnak, vége a művészetnek, csak idézzük neki bátran Peszmeget: „...valahogy azért mindig csak lesz...” Már csak emiatt is bízhatunk Ircsik további munkakedvében, alkotóerejében.

Jahoda Sándor

**„bontani kell,
ami felesleges”**

Lezsák Sándor: *Társai
elementek MEGVÁLTÓT
nézni*, Kairosz Kiadó,
2015.

Úgy tudom, Lezsák Sándor nem olvassa el a róla, verseiről, drámáiról, nyilatkozatairól megjelent írásokat. A saját könyveit sem böngészi ronggyá. Ami nyilván nem mindig sikerül neki, de az igazságot, a lényegét nem profanizálja. Maradjunk abban, hogy nem olvassa el a hozzá írt tirádákat, böleszködő kifogásokat, intelmekbe bújtatott dorongolásokat.

Ha nem, hát nem. Akkor jó.

Akkor kezdek messzebről, és nem is vele.

Volt idő, a hatvanas évek, amikor – Juhász és Nagy László verseinek világító, tűzforró lángjánál – láthatam meg, miféle tékozló országban élek, mégis rajongással tudtam olvasni Ladányi Mihály verseit. Nem is (csak) baloldalisága miatt, inkább a lélek vájvégein bányászódó, majd onnan szénmarta arccal felbukkanó tekintetért. Aztán összeakadtam Gyurkovics Tibor költővel, volt szerencsém vele egy házban lakni, néha szobájában beszélgettünk, máskor meg a Városmajorban sétáltunk. Balog módon regéltem Neki a Ladányi-rajongásomról, Ő meg csak annyit dörögött vissza, hogy „ezek”, a balról jobbítani akaró költők: dugópuskások. Majd felerősödő hangon magyarázta: kilövik a játépkusából a játékgolyót, de az sose ér célba, mert egy erős madzag mindig visszarántja, mindegyre visszatér az egyébként jó irányérzékkel bíró célba lődözőhöz.

Lezsák Sándor kispesti születésüként talán emlékszik efféle játékszerre, ám felnőtté igyekeve során soha nem használta ezt az ártalmatlan jószágot. Ha ő célzott, lövése talált. S azért talált, mert valódi fegyver volt a kezében: a minden irányba, minden irányból tájékozódni képes szellem hatalma. Egészen fiatalon tudta, nemcsak azt, hogy mit veszítettünk Trianonban, de azt is, hogy nemcsak Erdélyben élnek, írnak, dolgoznak magyarok. Táguló szellemi világegyetemében otthon érezhette magát az emigráció népes és európaias, nagyvilágian korszerű tábora Tollas Tibortól Borbándi Gyuláig. Évtizedekkel előttünk járt ebben, mindenről, mindenkiről tudott, akinek szívbeli köze volt e Honhoz, anyanyelvünk vigasztaló, őrző, szüleinktől látott, kétségeink közt is reménysugaras mosolyához.

Most, hogy a Kairosz Kiadó Bíró Zoltán szerkesztésében összegyűjtötte verseit – a kötet címe: *Társai elementek MEGVÁLTÓT nézni* –, sok embert zavarba hozott. Lezsák Sándort évtizedek óta ismerhetik, de egyetlen működő, szelídebben: működni képes politikusról, közéleti méltóságról sem tudok, aki ilyesforma telítettségű, érvényes könyvet volna képes felmutatni. (Gonoszabbul: elolvasni.) Sorsörző szinte minden sora, saját munkáját, életét mutatja fel múltját őrző játékosága és szigora, még a Szőrényi Leventével együtt szerzett „vers/dal/vers” szövegei is visszautalnak ihleteli önmagára.

E személyesség vállalás is, hitvallás is, hiszen – a már fölemlegetett Gyurkovics Tibor könyvcímét ideorozva – Isten nem szerencsejátékos. Ő a tudója, ismerője kedves-kedvetlen mindnyájunknak, ezért tudja és meri vállalni döntésének következményeit, azt, hogy kinek ad jóknak illő talantumot, erőt, képességet, emberi léptékű hatalmat. Lezsák Sándor bebizonyította, hogy élete minden perce ajándék, s egyben alkalom arra, hogy a jót tehesse. És ő tette is a dolgát, jól és méltósággal, ha kellett, okos ravasszággal legyintett a tetteire vigyorgó méltánytalanságokra.

Előbb néptanító volt, de később se lett nemzetki-oktató. Eldalolta ugyan saját fájdalmát és örömét is, de népe fájdalmát és örömét a sajátjáévé téve hiteles maradhatott, ekként igazítva önmagára Petőfi Sándor zord parancsá lett intelmét a „szent fáról”, amelyet bizony sokaknak és sokszor kellene mostanság félretenni. Nem utal rá, de ott él benne József Attila költővé tevő gyötrelmes rezignációja is: „amikor verset ír az ember, nem írni volna jó”.

S hogy szögletesebbé legyen e kerek világ, költőként nem igazán volt képes befogadni őt a bélyegző és eligazításra kész kortársi irodalmi kánon. Versei sokfélék, vigalmas paródiává nem oldhatók, hiszen hol rövid rapszodiát, hol mai korunkban épphogy elviselhető himnuszokat ír. Szerelmes versei közt szemérmesebbeket aligha találni a kortársi magyar irodalomban. De van úgy, hogy csak mesél, vidoran említi föl, mit élt át ifjan az immár szemfényvesztően véglegesnek látszó román–magyar határon. Megfigyelték, besúgták, jelentettek róla számosan, nem érdekelte. Tette a dolgát, ereje hol az égtiszta patakok

zörgéséből áradt, hol meg a nagy folyamok – a Tisza – méltóságával hömpölygött.

Akinek ilyen sugallatai támadnak, s le is meri írnia *Körkapcsolás* című versében, hogy „a Jóisten / most engem néz // élő, / egyenes adásban, // felirat nélkül”, annak megadatott az a képesség, hogy akár az elmúlással, akár magával az Idővel is nyugodtan szembenézzen. Bevallhat mindent, mosolyoghat más-son, önmagán, miközben összeszorított szájjal végzi napi-éji munkáját, gyógyulásának reménysége alatt. Tudja, országépítés, házépítés idején, hogy „bontani kell, / ami felesleges, de maradjon, ami használható, // és félretesszük mindazt / ami majd valamire jó.” Válogatott kötetének címadó verse hosszú elemzést érdemelne, e nagy vers egyetlen versszakát idézem ide: „Ilyen vala életem is / mindig a maradék lettem, / elmém végső reménye, / hogy üdvözültek Betlehemenben.”

Sokunk, legtöbbünk elméjének reménye ma a pénzhez, a pályához, a vakszerencse csupasz, az ábrándokat bármikor lerúgni kész lábához csimpaszkodik, de az olyan személy sem kevés, akinek elméjét a bosszúállás, a leszámolás reménye alakítja át. Mind kevesebb, de még mindig reményt adó olyan elme van, aki másoknak remél üdvözülést. Üdvözülés? Idáig hallom: a „legszebb a tél, / annak, ki tűzhelyet, családot / már végképp másoknak remél” (József Attila).

Szerepversei közül a legtisztábban szólók azok, amelyekben régi nénik, bácsik osztják meg velünk életük el nem ért óhajait. A mondhatóságért, a leírhatóságért meg kellett tanulni a költőnek azt a magyar nyelvet – csángókét, székelykét, felhoniakét –, amelyet itt, az öregasszonnyá töppedt Anyaországban már csak kevesen értenek. Pedig a valódi költőktől tudhatnánk: aki nyelvet őriz, az éljen akárhol, hazát őriz. Ám a nyelv kényes jószág, s a magyar különösen az, elárul rólunk mindent, ítéletet tesz rajtunk, sem palástot, sem darócruhát nem ölt csupasz testünkre, nyelvünkben vagyunk azok, amik. Sokfélék. Régiek, újak, hívők és hittelenek, jóra hajlók és buba szomrodottak, de bármifélék is, legalább: önazonosak.

Egyetlen munkanapját sem irigylem azoknak, akik Lezsák Sándor emberi-költői-politikusi pályáját megpróbálják utódaikra átörökíteni. Tevékenységének, életének helyszínei, családjában és közvetlen környezetében elfoglalt helye és szolgálata szinte követhetetlen. Információözön zúdul majd rájuk, de hogy csekély segítséget adjak nekik, ajánlom szíves figyél-

mükbe a Kairosz Kiadó beszélgető és beszélgető könyvecskéjét: alig néhány éve jelent meg, és Spangel Péter empátiáját, szorgalmát dicséri. Egyelőre itt lelhetők fel azok a tényadatok, amelyekből Lezsák Sándor „hittérítő” munkássága újra bemutatható (lenne). Túlzóan és egyszerűsítve még az is kiderülhet, hogy korunk Zrínyi Miklósaként egyszerre volt költő, politikus és hadvezér, de Tiborc panaszának őrizője is. Ha túlzásainktól eltekintünk, és tényleg Lezsák Sándorhoz közelítünk, akkor beláthatjuk: olyan emberről van szó, akivé akár magunk is lehetünk volna, ha egyfolytában ellentmondunk az incselkedő gonosznak, a kellemedő kísértéseknek, miközben azokról sem feledkezünk meg, akiket a jóra törekvés hiábavalósága miatt érzett, végletessé növesztett keserűség tett tehetetlenné, azokról, akiket ledöntött hol a bánat, hol meg a hevítő ital.

Lezsák Sándor életgyakorlata során a Vörösmartytól ismert „de mégse”, illetve „és mégis” ellentétpárból végképp az utóbbit vállalta. De közben ismerőinek, barátainak még mindig hiányzik a sok-sok megírt, de félbe-szerbe maradt és a még számos megíratlan dráma, magyarabb szóval: színjáték. A *Nyolcvan vödör levegő* (Bucz Hunor amatőr társulata adta elő) bemutatója után színházak sorának kellett volna Lezsák Sándorért kapkodnia, követelvén az új és még újabb darabokat. Nem tették, legalábbis nem tudok róla. Nemeskürty Istvántól és Szörényi Leventétől kapott ugyan egy szép esélyt, élt is vele, de mintha pusztába üvöltöttek volna a hangfalak, az *Atilla* nem túl sűrűn adatott újra elő. Lezsák Sándor kibontatlan tehetsége a dráma, az ütközések irodalommal emelő fürgetege és megvilágító villámcsapása, de ezt mintha (eddig) elvette volna tőle az élet, a munka, a politikusi lét, no, meg a kánonalkotók legendás méretűvé növelt cinizmusa. Neki talán nem fáj (már) ez, holott talán ebben a műnemben alkothatta volna még teljesebbé önmagát, szerezhette volna meg azt a „dicsőségadagot”, amelyet csak a nyilvánosság tapsa adhat a szépség koldusainak. Ámbár ki lát bele egy költő íróasztalának fiókjába? Tudjuk, elmúltak azok az idők.

Kispesten, „szülőfalunkból” jelentem, június elsején tizenegy órakor eredményes próbariasztás volt, sikerrel bömbölt fel a sziréna, ami siker a karbantartóknak, a működtetőknak. Csak a kontár, öntevékeny jövőjóslóknak okoz profán rémületet. Nincs bennem hajlam a rémüldözgetésre, de ha Lezsák Sándor valóban nem olvassa a róla szóló „jegyzéseket”, szemérmességem határait messze kitolva,

egyenesen „a világ legszebb munkahelyére” küldöm saját soraim, amelyek ugyan még az aczéli években „születtek”, de olykor ma is – felelőtlenül? – fel-felötlenek bennem:

„Mert minden a munka, a karcsú, szép fegyelem. / Furcsa kegyelem: / minden megépül itt, de semmi sem terem.”

Apáti Miklós

„Kisajátító olvasatok ellen”

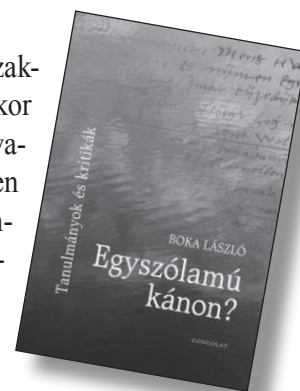
Boka László:
Egyszólamú kánon.
Tanulmányok és kritikák,
Gondolat Kiadó,
Budapest, 2012.

Vannak-e örök, minden korokon túlmutató értékek, vagy csak korok vannak, amelyek más-más értéket találnak ugyanegy szövegben? Bebizonyosodott, hogy az új olvasógenerációk számára a korabeli olvasat, élmény, „katarzis” továbbadhatatlan, hasznosíthatatlan, elveszett. Ezt az a köztes generáció tudhatja a legpontosabban, amelyiknek a tagjai a hetvenes-nyolcvanas évek irodalmi produktumait azok megjelenése idején olvasták még – s érzékelik már, hogy kedves szerzőik neve ma üresen kong az éjben, a politikai fordulat után felnőtt generáció tagjai még csak nem is hallottak róluk. Aki számon tartja, hogy mára mi minden esett ki a köztudatból az 1989 előtti másfél évtizedből – s hogy mi nem kanonizálódott már akkor sem, változatos, de jórészt éppen esztétikumon kívüli okokból (például azért, mert az úgynevezett irodalmi életet össze szokás keverni magával az irodalommal) –, csak méltányolhatja azokat a kezdeményezéseket, amelyek az újraolvasásra biztatnak vagy készítetnek, esetleg más szempontok alapján, mint amelyek nekünk voltak fontosak egykor. Az irodalomtörténeti polémiák résztvevői rendszerint egymást okolják a hibás szelekciós módszerek bevezetéséért és népszerűsítéséért – bár nyilván az olvasókon múlik minden. Más helyett olvasni nem lehet – bár az igaz, hogy bizonyos történelmi periódusokban az irodalompolitikának ezt sikerült elhítennie magával, átmenetileg a tömegekkel is.

Írtak már, s bizonyára írnak is még az *Egyszólamú kánon?*-ről azzal a szakterminológiával, amelyen maga a könyv is szól; számomra, aki egy másik szakmához tartozom, fontosabb, hogy Boka tézisei nem

pusztán az irodalomelméleti szakembereknek címeztettek. Ez akkor is igaz, ha például a transzszilvanizmusról szóló s a maga nemében alapos és gazdagon dokumentált tanulmánya szűken értelmezi a terminust, amennyiben csak a tárgykör irodalomtörténeti-közírástörténeti vonatkozásait vizsgálja, noha tudjuk már (például K. Lengyel Zsolt kutatásaiból), hogy az egésznek megvolt a maga politikai, sőt pártpolitikai vetülete – ráadásul eredete is a politikumba nyúlik vissza. A tanulmány- és kritikagyűjteményben a hagyományértelmezés lehetséges pontossága, szakszerűsége, sőt, a hagyományközvetítés esélye a tét.

Boka László könyvét olvasva még a kánonkutatók olvasóborzasztó mechanizmusairól is kiderül, hogy nem pusztán a hagyomány elporlasztása érdekében találták ki őket – ahogy sokan gondolják. Az irodalomtudósnak az irodalmi – illetve a kulturális – kánon szerteágazó és szembeeszlő irányzatainak angolszász szakirodalmával kapcsolatos stúdiuimai – lásd a kötet első két tanulmányát (*Párhuzamos kánonelvek, Irodalmiság és kulturalitás*) éppen a romániai, illetve erdélyi magyar irodalom regionális értékeinek újra-fölfedezéséhez adtak támpontokat. S a kánonba besorolt erdélyi produktumokkal kapcsolatos kételyei – vagy csak termékeny kérdései, hiszen több helyütt kiderül, hogy ő is fontosabbnak tartja a jó kérdést a rossz válasznál – adott esetben az irodalomtörténeti értékelésben való rendteremtést szolgálhatják. Boka elméleti szinten a szépirodalom öntörvényűségében hisz, leginkább a „tisza esztétikumhoz” ragaszkodik, tehát a csak „képviselési” értékeknek pusztán az időleges szerepét ismeri el, másrészt viszont az 1970-es, 1980-as évek teljesítményei kapcsán tökéletesen tisztában van az „ellenállás” irodalmának akkori jelentőségével, korabeli üzenetértékével, és érzelmileg nem kíván, nem is

tudna elszakadni az akkori értelmezésektől. Bevezető tanulmányában a kánonköziség szempontjainak hasznosíthatósága mellett teszi le a voksát – az erdélyi művek elemzéseiben pedig sajátos nemzedéki tapasztalataira épít. Különösen a történelmi drámáról és Sütő András színpadi műveiről szóló tanulmányából vélem kiolvasni, hogy bár aligha tartja elképzelhetőnek a referenciáktól független olvasatot, meggyőződése szerint nem mondhatunk le az újabb jelentésrétegek föl kutatásáról.

A magam részéről módszeres *értékmentési* kísérleteknek tekintem Boka László tanulmányait, még ha kanonizált művek értékeinek viszonylagosságaira mutat is rá. Fontos vonása a könyvnek, hogy nem a XXI. század elejéről és szemszögéből néz vissza a romániai magyar irodalom kezdeteire. Szerzője úgy nyilatkozik meg (ahogy egy interjúban állította) a ki-sajátító olvasatok ellen, hogy a majdnem száz évvel

ezelőtti alapoktól mutat rá a recepció gyakran átideologizált voltára. Az elméleti következtetéseket Boka ebben a könyvében csak néhány 1989 után megjelent mű értelmezésében, értékelésében alkalmazza. Igaz viszont, hogy a vizsgált munkák több műfajt reprezentálnak, s így egyrészt az alkalmazott módszerek használható voltára elég tág körben derül fény, másrészt az is látszik, mit tekint nagyjából megkérdőjelezhetetlen értéknek ma a szerző. Önálló írás szerepel a kötetben Kovács András Ferenc költészetéről, Papp Sándor Zsigmond regényéről, Szilágyi Júlia esszéköteteiről, Kántor Lajos egyik műfajközi értekező prózájáról és Miklós Ágnes Kata irodalomtörténeti monográfiájáról. Ez utóbbi a nemzedéki nyelv-váltás egyik sajátos esetét vizsgálja, az úgynevezett harmadik Forrás-nemzedékéét, amelyhez az 1989 utáni erdélyi irányzatok közvetlenül kapcsolódnak.

Filep Tamás Gusztáv

Szicsingua, daur sámánasszony és a fiatal beteg

**Lépések
a másik felé** Oláh András:
Idegen test,
Hungarovox, 2013.

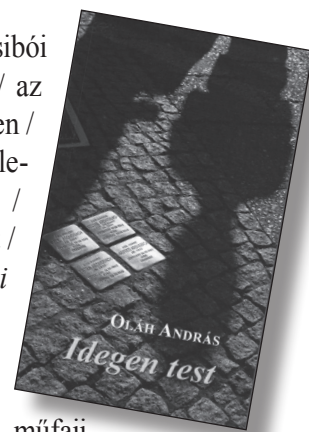
Miután a saját reflexió tárgyává válik, előbb-utóbb lépéseket kell tenni a másik, az idegen felé. Nem feltétlenül csak azért, hogy – harci metaforával élve – legyőzzük a másik idegenségét, és ezzel az elsajátított kitüntetett pozícióba kerüljön. Sokkal inkább azért, hogy egyáltalán nyelvet találjunk a másik felé vezető úthoz. Oláh András új verseskötetének, az *Idegen test*nek talán ez az egyik legfontosabb tapasztalata.

A kötet merengő hangulatát már a borító megélőlejezi, amely metaforaként nehezül a szövegekre. Bócsi Krisztián *Emlékeztető macskakövek* című fotója, melyen két jól kivehető emberalakú árnyék vetül az emléktáblákat magukba fogadó macskakövekre, az emlékezés dilemmáira tereli az olvasó figyelmét.

A nyitó vers egy a XX. század nagy történelmi traumáiból rendre kimaradó nemzedék tapasztalatát közvetíti ironikusan: „eleve rossz évjárat vagyunk: / az ötvenkilencesek mindenből kimaradtak / – nekünk nem jutott háború sem forradalom / sem terror sem kényszerű emigráció” (*rossz évjárat*). Az első ciklus, a *Szemlesütve* további darabjaiban igen erőteljesen van jelen a közéleti tematika, még ha az események rendszerint általános mivoltuk miatt nem is igazán azonosíthatók konkrét reáliákkal. Ami közös ezekben a versekben, hogy végig alig meghatározható hiányként jelenik meg a nagybetűs Történelem, amely a nagy elbeszélések hagyománya által alakíthatná az embert. Az Izabella királyné gyalui kastélyánál tett látogatás élményében ez kimondottan is közvetítődik: „*van és volt között fényévnyi a távolság [...] / kutyákat uszít ránk a felbőszült idő: / a történelem magántulajdon – nem látogatható – / a kastéllyal a múltat is ellopták*” (*merénylet*). A megszólaló lírai én mindig időbeli távolságból tekint vissza az egyszer megtörténtre, nem a tárgyilagosság elvárásainak eleget tevő szigorral, hanem inkább kiigazító és értékelő megközelítésmóddal. Így válik egy törvénytelen ünnep hangulata, mely során a kokárdák rejtekében ünneplőket egykor a rend őreinek cinikus sorfala korlátozta, kimondott ítéletté e nemzedék számára: „jó tempóban haladtunk rossz irányba” (*törvénytelen ünnep*). De az idő mellett ott a tér problémája is, amely sokszor éppen idegenségével, egzotikumával hívja

fel magára a figyelmet: „a zsidói kastélyparkban bolyongva [...] / az édenkerti szépségű – ám tájidegen / növények – látványa kezdetben lenyűgöz / már-már feledteti az / omladozó falak közül kilúgozott / történelem hiányát” (*valami hiányzik*).

A második ciklus már címeivel (*Partszélre vetve*) bibliai kontextust és a példázatoság műfaji kódjai felől olvasható horizontot tár elénk. Nem véletlen, hogy ezekben a versekben megnő a társadalmiság felé irányuló érzékenység, illetve új, modern környezetbe, így újraértelmezésre kerülnek a *Szentírásból* ismert történetek, általában a lírai én által valamelyik bibliai szereplő felöltött maszkjának monológ-típusú elmélkedésében. Mindent átható életérzés elkövetői perspektívában a tolvajlás: „loptam a nőt az ágyat és a kéjt / s lopom az áramot is mely életben tart” (*tolvajballada*). Ez a vers egyébként Király Zoltán *Tolvajballadájára* íródott, felelve annak záró kérdésére („mindent összeharácsoltam. / magamtól mit lophatnék?”): már a vér, a szív, az idegpályák, a csontok, a hús is másé, sőt az emlékek sem ismerősek többé a tolvaj számára. Áldozati szerepben azonban a kifosztottság, a szegénység megélése jelenik meg, amely a cikluscímbe emelt létmetafora továbbgondolásával éri el végső határát: „*partszélre vetve pusztult magányosan / valami eszement önkorlátozásba zárva*” (*gyász*). Az emlékezés és a felejtés határán egyensúlyoz a lírai én, amikor kedves emlékeit sorra veszi az egykori menhelyes cigánylánnyról, aki a kölcsönös odafigyelés során a lázadó kiskamaszt felelősségteljes apaszerepbe helyezte. Ma viszont nem tudni, mi lehet vele, de felismerve sorsának lehetőségeit, marad a sejtés: „*segélyből él a férje olykor megeri / idegen testként utazik ezen a földi járaton*” (*idegen test*). Megjelennek a ciklus verseiben a szociolírára jellemző témabeli sajátosságok, amelyek etikai jellegű kérdésfeltevésekkel párosulnak. E keveredés fontos alapelemét a hit keresése jelenti: egy rokkant fiatalembert öngyilkosságba kerget a „goromba” pillanat (*pazarlás*), míg Isten mégiscsak jelen van valahol, és a keresés aktusa által talán fel is lelhető (*az őrizetes, kevés*). De a keresés tapasztalata után ott a felismerés: hiába jár ismerős környéken, mert a „kettőslelkűek vadonában” végül is idegennek érzi magát a lírai én. Most például éppen Boldizsár bibliai

ihletettségu szerepében: „nem ismerem ezt a várost / idegen vagyok – betolakodó... / [...] – vajh művének Isten mondd örül-e még” (*Boldizsár monológja*). A lírai én eljut egészen a testi örömök tudatos elfojtásáig és a megtérés öröméig, az egyszerűség és alázat útjára lépve ezzel (*Giovanni di Bernardone megtérése*). A hit megtalálása azonban még nem némitja el teljesen a kétely hangjait (még akkor sem, ha a szituáció szerint a versben megszólaló én maga Isten fia): „amikor kellene nem vagy sehol / néha hallom még ahogy Barabást kiált a tömeg / – mintha mikrofonpróba volna csak – / de spongyát rá: hisz mióta világ a világ / mégiscsak egyetlen túlélő vagyok” (*ingerküszöb*).

A következő ciklusban (*Fogolycsere*) már megjelenik a szerelem tematikája, illetve a két idegen test közeledésének és távolodásának dinamikája. A fő kérdésfeltevés: hogyan találjon ismét önmagára két ember, akiknek egykor közük volt egymáshoz? E kérdés köré szerveződik a kapcsolat kezdetének, a szakításnak, az emlékezésnek és az újbóli egymásra találásnak a folyamata. A szerelem és a testi közellét áttételes módon, a természeti jelenségek megszemélyesítése révén válik érzéki kölcsönhatássá: „letéptem rólad az éjszakát / a hajnal veritékétől átnevedesedve / vadul kóstolgattalak” (*kikoptak*). Majd ez a kölcsönhatás a szakítás után megmarad két régi tett, illetve két idegen test oda-vissza ható cserefolyamatának: „– elengedtelek hát s elengedtél te is: / nem volt ez más mint szimpla fogolycsere” (*fogolycsere*). A zárójelbe tett kapcsolat újraértékeli az együtt eltöltött időt. Ami egykor hosszabbnak és állandóbbnak tetszett, ma már bizonyítottan csak egy állomás volt a lírai én életében: „ideiglenes lakód voltam / – átszállóvendég” (*zárójelben*). Mikor már végleg eltűnik a másik testi közelsége, akkor válik igazán nyilvánvalóvá a tapasztalat: akit eddig ismerősnek, némiképp sajátak is hihettünk, valójában idegen, és ami eddig közelségnek számított, valójában áthidalhatatlan távolság volt. Egy ilyen tapasztalat horizontjából szólal meg a *magamtól féltetek* kötet címmé emelt tapasztalata: „idegen test voltál – keresztfa s nem oltár.” A kapcsolat alapját jelentő „mi” végül is egy leleplezett illúzió bizonyult: „semmi kéttség: a többes / szám első személy hamis” (*a végzet*). Az emlékezés azonban mégis vádat ébreszt a lírai énben: ki a hibás a mellékvágányra tévedt kapcsolat miatt? A másíknál eltöltött vendéglét soha nem válik otthonossággá, mégis az újbóli egymásra találás felül

tudja írni a racionális érveket, és a testi közelségtől feléledő vágy elsöprő erővel közelíti egymáshoz a két idegen testet: „»ne itt« – suttogod vakon / mégis engedelmesen hanyatlasz / a konyhaasztalra s hagyod / hogy elkóborolt utasod legyenek” (*hajnali kávé*).

A *Menedék* ciklus versei általánosabb létkérdésekre, illetve létdilemmákra keresnek válaszokat. A halál, a magány, a pusztulás hatja át a szövegeket. Megjelenik a megbontott anyag képe, mint a test metaforája, amely merészebb képzettársításokat enged meg, mint az eddigi versek test-képei. Mégis – tematikai sokfélesége ellenére – azt kell mondanom, ez a kötet leginkább egyenetlen színvonalú ciklusa. Ígéretét – érvényes válaszokat kínálni a léttel kapcsolatos dilemmákra – aligha képes beváltani. A versekben megjelenő létmetaforák többsége ugyanis egyszerűen üres, illetve banális marad: „rongyos kifestőkönyv az élet / s benne kitört hegyű ceruza vagy” (*tested megbontott anyag*) vagy: „de lejárt bankkártya maradsz csupán / amit elnyel az éhes automata” (*menetrend szerint*). Hasonlóan üresek és hiteltelenek az itt olvasható zárt formákban megírt versek. Oláh András sokkal jobban érzi a szabadvers ütemét, gondolati ritmusát, összességében teherbírását, mint az ütemhangsúlyos, rimes-asszonáncos versekét. Ez utóbbiak inkább tűnnek a ciklusban stílusimitációnak, mint önálló műalkotásnak (*végállomás; határviták*). Az erőltetett alliterációk sem működnek igazán: „a romokon szerelmet szerelnek / reménytelen szeretők” (*belenőve a csöndbe*). Összességében csupán egy-két vers képes felemelkedni a kötet általános színvonalához. Ilyen a környezet pusztulását finom megszemélyesítésekkel érzékeltető *pusztulóban*: „a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol tanya állt most romok: / ami használható volt széthordták rég”. Valamint a tartós jelenlétre, megőrzésre biztosított formalinban áztatott test képét középpontba állító *menedék*: „tested szemérmetlen egykedvűséggel / ázik a formalinban valahol / egy kutatólaboratóriumban”.

Az utolsó ciklusban (*A nagyapák csöndje*) ismét a történelem kerül előtérbe, de ezúttal nem egyéni vagy nemzedéki megtapasztalásként, hanem elsősorban a családi legendáriumra való emlékezés közvetítésével. A kisgyerek, aki a padláson kutat a régi kacatok között mindenféle kincsek után, még nem tudja felfogni, csupán a felnőtt távlatából válik világossá számára, mekkora értéket hagy veszni „a spárgával gondosan összekötözött / levelek és képeslapok” sokaságával szemben tanúsított érdektelenséggel, amely

a könnyed, átgondolatlan szelektálás során okoz mérhetetlen és helyrehozhatatlan károkat (*az elvesztett titkok*). De a történelmi igazságtalanságok sem tudnak feledésbe merülni az egyéni sorsra való emlékezésben. A diktatúrák félelmetes hatalma, a tudatlansággal párosuló rosszakarat, az ellenségképzés és a rendszer belső logikájának önellentmondásai vezettek nem egyszer a jóvátehetetlen sorstörésekhez: „s néhány emelet magasból földet érve / kijózanodtál: szánakozó mosollyal / figyelted az egy töről fakadó örömet / amikor a párnád alatt találtak rózsafüzért / hisz még arra sem figyeltek hogy református vagy” (*a nagyapák csöndje*). Úgy tűnik, áthidalhatatlan távolság van az én és a te, illetve a saját és a másik között mind időben, mind pedig térben. Olyan távolinak tetsző a másik világa, hogy a múltra való emlékezés és a saját elfogultságokkal való perlekedés sem tudja mindig megszólítani az idegent: bár hatással bír a másik a jelenre, végül mégiscsak hozzáidegenedik a hall-

gatáshoz, a csöndhöz (*távolságok*). Így válik a múlt feldolgozása egy közel sem egyszerű és egyértelmű családtörténet részévé.

Oláh András verseskötete végig érvényes nyelvet keres ahhoz, hogy megragadhassa az én és a másik, a saját és az idegen (test) között folyamatosan újraképződő, horizontálisan és vertikálisan szélesedő tapasztalatokat. Így jut el a nemzedéki gondoktól a (bibliai) hagyomány megszólításán át a szerelemig, a testi vágyig, az általánosabb létdilemmáig és az emlékezés problémájáig. A verseket olvasva úgy érezhetjük néha – még ha a ciklusok szigorúan megszerkesztettek is –: ez a keresés nem biztos, hogy mindig elég tudatos és kellően reflektált. Ahogyan az sem lehet kétséges előttünk: nem mindig éri el a célját. De már maga a megtett út is azt jelzi, az idegenség párbeszédbe vonása fontos része lesz ennek a lírának.

Csordás László

„**Hazakerül a lélek**” Gacsályi József:
Mindenem,
Fekete Sas Kiadó, 2014.

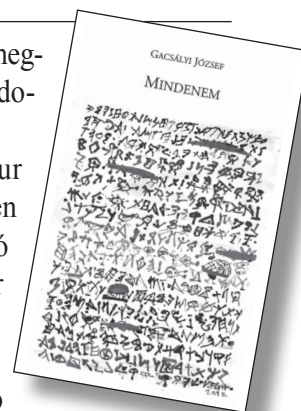
A Szekszárdon élő hetvenéves Gacsályi Józsefnek eddig négy, nem akármilyen önálló verseskötete jelent meg: *A völgyeken át* (1982), *Kövek, virágok* (1995), *Angyalok alvó szárnya* (2006), *Ballada Ninivében* (2011). A friss kötet, amely az összegyűjtött verseket tartalmazza, mindezek summája. A tanárként, könyvtárosként dolgozó, közben nagy műgonddal csupán a „válogatott verseit” megíró költőről – aki Kis Pál Istvánnal együtt több portréfilmet is jegyez (Szakály Ferenc, Illyés Gyula, Mészöly Miklós, Lázár Ervin, Baka István, Tamás Menyhért, Csengey Dénes stb.) – a hely, Szekszárd és környéke kultúrára fogékony érdeklődőin kívül hallott-e egyáltalán valaki is?

A fővárostól való elszigeteltség tenné, vagy a magyar líra (pontosabban, a magyar irodalom) jobbra Budapest-centrikussága, hogy ilyen kitűnő költők rejtve maradnak? Ehhez az ismeretlenséghez természetesen hozzájárult a költő csendes személyisége is: szerénysége, a különféle szereplésektől való visszahúzódása, az írással szembeni alázata. A ritkán megszólaló költő csak a teremtést („csak a teremtés érvényes csak a / teremtés” – *Krakkói szép Máriácska*):

a verset, a Babits Mihállyal megszentelt égből ereszkedőt, Isten adományát tartja fontosnak.

Azt a helyi színnel, a couleur locale-lal gazdagodó, ám minden ízében az egyetemes felé táguló lírát, amely az égi és a földi oltár között kozmikus igénnyel az ember panaszszavát, a kiürült égitestek magányát, a büntől való eloldódás – megszabadulás – tisztító keservét, a hatalom gerincroppantó szorítását, a mise ünnepi sugárzását, a görögök és rómaiak, s mindenekelőtt a Történelem és a *Biblia* mint metafora, mint cselekvésmozzanat emelkedését és süllyedését, az Evangélium tanítását, a hóhér és a hóhéri idő álarcát, a hajdani nagyhatalmúak elenyészését énekli. Fölzabadultan, forma-mívesen, némelykor groteszkre hajlóan, ám legtöbbször komolyan, a mindig mindenből tanuló tanító bölcsességével. „Megvívjuk Tróját Hektor s Priamosz ma csak árnyak / s mégis kérdelek én most kik a győztesek itt / nézd most is kel a fény – Ilion fala homlokig üszkös / s göggel lépked a nap fön a gázos romokon” (*Levél Ithaka királyához*).

Minden sorából az ódon maiság süt ki. Elsüllyedt birodalmak korunkba repülőszárnyként való becsapódása olyan üdítő terrénomot rajzol a sokfelé kalandozó elme szigetére – nemcsak a lég, a politika is

fölborzolódik általuk –, amelyen bűnbánatunk ózónja és Európa (a kitűnő *In nomine Patris*ban a történelem „krisztustüskéjébe” csomagolt „versenysivatag”) magára találása egyként hangot kap. A biblikus szózat akármilyen magasból száll is alá, akármilyen „földrajzi” irányultság késével szabdalja is darabokra, s építi újra és újra – léttörvényé emelve a szakralitást – a „megpihenő”, ám a természettől áttüzesező embert, s nem kevésbé a lélek modernitással megfertőzött szakaszait, a megcsendesedésben ott van a türelmes izzás, vagyis a lírai én magába fordulásának (a nem létező tenger itt is imazsámoly) példázata. Angyalok alvó szárnya? Angyalok katalizátor szerepe!

„Elnémult az angyalok / szárnyuhogása, / pihennek / égi fa ágán, / a trónus körül. // Szikra Isten homlokán: / csillag a sötétben – / megáll / és sárgán / szétterül. // Szívük megbillent / kosarából / a Föld elgurul, / míg az angyalok / alszanak, // fehér vattában / pörög a kékség, / hangtalanul, / egyre messzebb / már a Nap. // Hollóvájta, üres / szemgödrök / a távolban / a forró, lávadúlt / kráterek, // de Ő még látja / a trónon ülven / a fejjel / barázdákba szúrt / vérző testeket, // és felnyitván a Könyvet / mutat / üvegtengert, / bárányt, / és zendít ígét, // hogy szavát / végsőképpen / beteljesítse, / a látványt / megteremti még, // majd hazakerül / a lélek, / rokona kályhának, / dérnek, / fagnak, // s mire a lusta / angyalok / visszatérnek, / ürben hulló / hamu van csak. // Már semmi gyémánt, / semmi, csupán üszke / annak, / ami régen / volt az álom. // Csak Isten roppant / formája / látszik / az égen, / a kiürült tisztaságon.”

A metaforákba bújtatott, pontosabban a képiség által élő melankóliának dinamikája van, hiszen a „lassú” robbanás – „Kiborult az éjszaka tintája / és elöntötte az eget / átbólint a falon a temető fája / kifolyt szemmel botorkálnak a fellegek” (*Újvárosi elégia*) – vallomást előkészítő gesztus. A formából és az ügyesen megválasztott kilátóból („a tintaéj partján lelek hajnalt”) egyenesen következik, hogy a versben nem a természet tüneményeiről van szó, hanem az „önkereső” halálvárás boldog-keserűségéről. A voltból a nem-voltba átfordulás – mondjuk így: a megannyi találkozással mint credóval való töltekezés – végzetlen gazdagságáról.

A látomás szerint, a vers alaphangja legalábbis ezt tudatosítja, fenéki kell kiinni ama poharat (ideemelhető-e a József Attila-i „hétszer szüljön meg az anyád”, igaz, haloványabb csillagképe?), ha el akarunk jutni a

megnevezetlen bizonyosságig. Így nem lehet véletlen a költemény zárása sem. Hogyan is lehetne, hiszen minden, a „szellemkört” magyarázó-tágító gesztus ezt készíti elő: „a voltak meg a holtak nyomomba szegődtek / ezen a sötét rozsdás éjjelen / s nem hagyhatom el már soha őket / mert nem én leszek én ha nincsenek velem”.

Az életműben bolyongva könnyen kitetszik – a jól megválasztott cikluscímek (*A tanítvány izgalmával, Üzenet a műhelybe, Benedictus, Angyalok alvó szárnya, Virradat, Mindenem, Vándorének*) tematika-sűrítmenyként ezt csak erősítik –, hogy a fönti kitárulkozásban egy olyasféle, erkölcsi tartást erősítő szeretetláncról van szó, amelyben az érték révén a költő azonosulni tud a megnevezettekkel. Csöppet sem azért, hogy a duhaj kedv (népköltészeti hozadék) alábbhagyjon – Csípő ringjon, cafrika szálljon, / kancsó éjgen tűzvörösből! / Lovam hajló fűzfá rabja – / csak a szívem hová kössem?” (*Szilveszteri tánc*). Eme kinyilvánítás komolyságáért – más-más lírai én, más-más lírahang – természetesen nem kell sutba dobni a groteszk megannyi válfaját, és – a legfontosabbat – a kiválóbbnál kiválóbb balladák (elsőbben is a *Ballada Ninivében*, majd a *Bűnbánó ballada*, *Ballada a söntésnél*, *Ballada hajdani nagyhatalmúakról*, *Ballada a hegyes köpésekről*, *Ballada a sorvadó időről*) műfajbéli motorját, a harsány szabadszájúságot sem. Ám ennek a ledér, a helyzetkomikumból következő nagyotmondó panaszlásnak, mert több rétegű, több valós képzeletbeli élményt sodor egybe, némi – az ég ponyvájába késsel hasító – éle is fölfedhető. Amint a *Ballada Ninivében* kacifántos filozófiája mutatja.

A bibliai toposzt tündökletessé formáló szekszárdi Babits Jónása – a hely szelleme újra csak érezteti ösztönző hatását – éppúgy hangulati háttér, mint – ez viszont már valós – a Sátán Mennyei szembeni aknamunkája. Gacsályi fergeteges jókedvében, a magyar lírahagyomány legjobb, legfullánkosabb tördőfését folytatván, úgy száll le a pokol legmélyére, hogy közben – mert született költő – az Isten lábát fogja.

„Forró éjszakában füstölve, kábán / ülnek aranytól nehéz nepperek. / Félholtak lebegnek áttetsző páran – / itt régóta senki sem oszt kegyet. / Kövér strici könyököl réveteg, / a sarkon a céda, húsa kimérve. / Mondják némelyek, füles érkezett: / valami Jónás tért be Ninivébe. // Kopottan ödögök balekok bálján, / mutatom aszott, szőrös képemet, / és lesz, aki tőlem kicsalja, látván, / kezemben reszket némi rézveret. / Ha a bakó rólam vesz méretet, / lesz-e akkor bárki-

nek súlya, érve, / hogy elérhesse felmentésemet? / Valami Jónás tért be Ninivébe. // Rotyog a kondér, kavarja a sátán, / röhög s pukkant a parázsra szelet. / Ha nem vagyok ott faggyús vacsoráján, / kancsuka csattan, homlokom reped. / De tudom-e, ha mégis elmegek, / miről is szólhat egyesek beszéde? / Hallok esetleg kósza híreket: / valami Jónás tért be Ninivébe. // *Ajánlás* // Herceg! Te talán meg is értheted, / hisz rángat az ősbűn ezernyi éve: / ami mélybe húz, gyorsan félreadd! / Valami Jónás tért be Ninivébe.”

Ezt a furcsa remekművet azért idéztem, hogy – visszatérve az értéktudatosító szeretetlanc és egy komolyabb hang fontosságához – minél plasztikusabb legyen a duhaj költői kedv uralta beszéd és az antik formák, a bibliai jelképrendszer, a haiku, a szonett, a népköltészet stb. bővületében formálódó líra közötti különbség. Evangéliumi tanítás és a legprofánabb hang úgy borul itt egymásra, hogy nem csupán a költői virtuozitás: kellem és hangulat, kifejezésforma és sajátos dallamvilág észlelhető – a költő zenei vonzalmáról külön tanulmányt lehetne írni –, hanem a világ és nem utolsósorban a tegnap és a ma zavarossága is.

Megejtő, visszafogottságukban, szemérmességükben is sokat mondó szerelmes versek (*Urnák erejével, Szűk szemekkel, A város, Concerto per violino, Virágébredés*) és az édesanyát búcsúztató sorok – „Anyám Anyácskám / ha visszalopod a parazsat / a vizet kővé változtatom” (*Felhővé emelkedett anyám*) a legszemélyesebb érzelmi tárnákat nyitják meg, a kedves iránti vonzalom hangsúlyozásával, illetve a fájdalom eleganciájával.

Ám megannyi csavaros groteszk („Halálának oka: / egy gondolat / szöveget ütött a fejébe” – *Boncolási napló*) sem tudja a költőt letéríteni arról a komplexitást – ember és világ egységét – megrázó erővel kifejező útról, amely rejtező nyíltsággal a szakralitás földhöz és éghez közeli köreit éppúgy érinti – sőt tobzódik a metaforával telített én-kép és a történelmi helyzetből kifaragott líra-maszk leleményes formáiban –, mint az ezredéves honi és külföldi valóságdarabok feltörését, levetendő-megtagadandó bélyegek: mint Sztálin, illetve a Lidicét megszüülő téboly, vagyis megannyi sziklánál keményebb gyalázat elutasítását. Kell-e a szovjet agressziót (is!) jobban elítélő fenyítés, mint

az *In nomine Patris* befejezése? „Neruda utca Hasek is innét / röhögött a pattantyús szemekbe / és nem hittetek fölmutatott / mutatóujjának szaros pofájú / ferencjósok / megint bevonultatok / (miután leakasztottátok a szögről / pókhálós falábatokat).”

„A kisöpört / huzatos szentély / a poros keresztút / egy pár kopott saru / a fölívágtalan biblia csendje” (*Nocturne*) minduntalan visszhangzik, de nem annyira – vagy ha igen, a kontraszt értéket megvilágító igézetében –, hogy ki ne tessék a költő értékek (erkölcs, világlátás, magatartás) iránti alázata, a vonulás méltósága, kegyelme. Mert ez a virtuális, ám szavak által ugyancsak a kohézió legerősebb formáját mutató szeretetlanc attól erős, hogy az „életre ítéltett” Jézus (*Ima karácsonykor*) és „az Isten csöpp babáját” köszöntő szerezcsen király (*Boldizsár éneke*) mellett magában foglalja a mártírköltőt („– Pán fuvo-lása vagyok / tiszta mint a vér” – *In memoriam Radnóti*), és zenei életünk két hatalmas egyéniségét, Bartók Bélát („Halála óta / bevallatlan a világ” – *Cantus firmus*) és Kodály Zoltánt is („sebvirág nyit Vejnő ujjain / most vérzik el egy világ” – *Az énekes*). Babits ebből a szempontból is – helyi „atya” örökség – kivételezett, amelyet a *Későesti kérdések*, és kiváltképp a *Babits Mihály pasziánszozik* bizonyít.

Csokonai Vitéz Európája – a bravúros verselésben van-e a költőnek párja? – ugyancsak visszhangzik ezekben a versekben. De mindvégig, mindentől függetlenül – áttételesen az imákban, könyörgésekben, de még a virgonc bordalokban is – ott egy nehezen megválaszolható érzés: a költő identitása. A kötet záró versében az ezt elfedő szemérmesség – egy kopogó vers, az *Azt kérdezed, mi a magyar?* dokumentációs egyszerűségében – jócskán feloldódott. Íme! „Szent Imre herceg vére / Janus Pannonius menekülése / Hunyadi László nyakszirtje / Tomori kardja / Balassi sebe / Zrínyi utolsó hörgése / Bethlen Gábor aranykora / Rákóczi bujdosása / Kölcsey Szatmár-csekén / Berzsenyi Niklán / Csokonai Csurgón / Petőfi Pesten / Madách Sztregován / Ady a Kalota partján / Krúdy a Tabánban / Radnóti a Lipótvárosban / József Attila Szegeden / Babits Szekszárdon és folytathatnám / van miért megemelni a zászlót // Ezeket másutt úgysem értik / ahogy Nyelvédesanyámat sem // És ez mind én vagyok.” **Szakolczay Lajos**

Apáti Miklós (1944, Budapest) József Attila- és Táncsics Mihály-díjas költő, író, újságíró, kritikus, a Magyar Hírlap publicistája. 1973–1991 között a Film, Színház, Muzsika rovatvezetője és a Kis Újság munkatársa volt. 1991–1997 között az Új Magyarország újságírója, 1997-ben főszerkesztő-helyettese. 1997–1998-ban a Napi Magyarország főszerkesztő-helyettese. 2000–2001-ben a Greger-Delacroix Kiadó szerkesztője volt. Legutóbbi önálló kötete: *Boldog rezignáció* (1995).

Báger Gusztáv (1938, Csörötnek) József Attila- és Bertha Bulcsu-émlékdíjas költő, a Szabad Németség Írószövetség Ezüstkönyv-kitüntetettje. A közgazdaság-tudomány kandidátusa, az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára. A Magyar Írószövetség felügyelőbizottsági elnöke. Legutóbbi kötete: *Edzésterv* (versek, 2014).

Csontos János (1962, Ózd) költő, író. A Magyar Nemzet publicistája, a Nagyítás főszerkesztője volt. József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Delelő – összegyűjtött versek 2002–2010* (2011), *Volt egyszer egy VÁTI – Egy tervezőiroda története 1950–2000* (Aczél Gáborral és Lukovich Tamással, 2013), *Karnevál* (2014), *Egy mondat a hazugságról* (2014), *Tíz esztendő* (2015), *Angyaldekameron* (2015).

Csordás László (1988, Eszény) Kárpátalján született, jelenleg is itt él. Idén végzett az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán. 2010-től az Együtt című folyóirat olvasószerkesztője.

Czigány György (1931, Budapest) József Attila-, Erkel-, Liszt-, Pro Literatura-, Stephanus-, Pulitzer életmű-, Prima Primiissima- és Magyar Örökség-díjas költő, író, zenei szerkesztő. A Magyar Írószövetség örökös tagja, Óbuda-Békásmegyér díszpolgára. Húsz évig a Magyar Rádió, majd húsz évig a Magyar Televízió művészeti főszerkesztője. Fontos műsora: *Ki nyer ma? – Játék és muzsika tíz percen*. A Magyar Írószövetség Költői Szakosztályának volt elnöke. Legutóbbi kötete: *Györi te Deum – Czigány György diáriuma* (2014).

Filep Tamás Gusztáv (1961, Budapest) művelődéstörténész. Az ELTE könyvtár szakán végzett, fő kutatási területe a két világháború közötti kisebbségi magyar eszmetörténet. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbségtörténet köréből* (2007), *Tóth László* (Monográfia, Dunaszerdahely, 2010), *Főhatalomváltás Pozsonyban 1918–1920. Események, történetek egy hírlap közleményeinek tükrében* (Pozsony, 2010).

Friedler Magdolna (1969, Veszprém) orgonaművész a budapesti Zeneakadémián J. S. Bach *Orgelbüchlein* című korálgyűjteményéből doktorált. Húsz éve él Budapesten, tanít, és hangversenyeket ad. Novellái 2014 óta jelennek meg különböző irodalmi folyóiratokban és antológiákban.

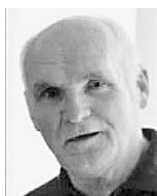
Gacsályi József (1944, Szekszárd) költő, tanár, könyvtáros. A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola magyar–könyvtár szakán végzett. A szekszárdi Illyés Gyula Megyei Könyvtár irodalmi szakreferense. Három verseskötet és egy riport- és tanulmánykötet szerzője. Hat kortárs magyar irodalmi portréfilm társsalkotója. Román és német nyelvből fordít. Legutóbbi kötete: *Mindenem* (versek, 2014).

Hoppál Mihály (1942, Kassa) Jankó János- és Prima-díjas etnográfus. 1966-ban végzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, néprajz, muzeológia, illetve magyar nyelv és irodalom szakon. 1967-től az MTA BTK Néprajztudományi Kutatóintézet munkatársa, 2003–2009 között igazgatója. Az Európai Folklor Intézet alapító igazgatója (1998–2010). Kutatási területe: samanizmus, etnoszemiótika, mitológiai kutatás, népi gyógyászat. Legutóbbi magyar nyelvű kötetei: *Folklor és emlékezet* (2011), *Mítosz és emlékezet* (2014).

Imre László (1944, Csorna) irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem professor emeritusa, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1968-tól a KLTE (2000-től DE) Bölcsészettudományi Karán, a XIX. századi magyar irodalom tanszéken oktatott. 1989–2005 között a tanszék vezetője, 1989–92 között a Bölcsészettudományi Kar dékánja, 2003–2004-ben a DE rektora volt. 1991-ben Toldy Ferenc-, 1997-ben Martinkó András-, 2002-ben Csokonai-díjat kapott. 2010-ben elnyerte a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét. Kutatási területe: XIX. századi magyar és orosz irodalom, komparatiztika, XX. századi magyar irodalom. Legutóbbi kötete: *Az irodalomtudomány távlatai. 19. századi szerzők nyomában: esszék, tanulmányok* (2014).

Ircsik Vilmos (1944, Városlőd) író, műfordító, az ELTE magyar–német–orosz szakán végzett. Irodalmi munkásságát a Tiszta szívvel nemzedékben kezdte. Veszprémben él. Magyar Napló-nagydíjas (2000), Szabó Zoltán-díjas (2005), a Magyar Írószövetség és a HM pályázatának nívódíjában (2003, 2004, 2009), különdíjában (2005) és összevont díjában (2007, 2011) részesült. Legutóbbi kötete: *Kertek és kerítések* (2014).

Jahoda Sándor (1976, Budapest) költő. 2004-től publikál különböző lapokban. Legutóbbi kötete: *Panírozott szárnyak* (kisregény, 2015).

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít. Csoóri Sándor, Kassák Lajos, Nagy László és Weöres Sándor műveit fordította finn és svéd nyelvre. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán- (1998), József Attila- (2002) és Magyar PEN Club Janus Pannonius műfordítói díjas (2013). Legutóbbi műfordítása: Sirkka Turkka: *És a világ fél lábon állt, akár egy kócsag* (versek, 2014).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) kétszeres József Attila-, Péterfi Vilmos- és Babérkoszorú-díjas, Quasimodo-életműdíjas, Balassi Bálint-emlékkardos költő, műfordító. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A Kilencek tagjaként indult. A bolgár irodalom fordítója. Legutóbbi kötete: *Isten csavargója* (versek, 2011).

Luka László (1932, Budapest) orvosi tanulmányait Budapesten kezdte, és Zürichben fejezte be, majd Genfben szerzett pszichiátriai képesítést. 1970–2012 között magánpraxisban dolgozott Genfben, ahol jelenleg is él. Írásait az Új Horizont című irodalmi folyóirat közölte. Legutóbbi kötete: *Rendhagyó életút* (Sneé Péter nagyinterjúja, 2005).

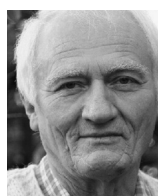
Mezey Katalin (1943, Budapest) költő, író, műfordító, a Kilencek költőcsoport tagja. A Széphalom Könyvműhely igazgatója, 1992-től 2008-ig az Írók Szakszervezetének főtítkára. József Attila- (1993), Prima- (2007), Bethlen Gábor- (2009), Partiumi Író Tábor (2013) és Kossuth-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: *Ismernek téged* (2014), *Csutka-jutka meséi és újabb történetek* (2015).

Mohácsi János (1959, Budapest) irodalomtörténész, nyelvtudós, bölcsész-tanár. 1985-től 1987-ig a JPTE tudományos munkatársa. 1987 és 1995 között egyetemi tanáregéd a BME Nyelvi Intézetében. 1995-től az International Business School oktatója, ahol 2000-től 2005-ig tanszékvezető főiskolai docensként is dolgozott. 2014-től emellett óraadó a Budapesti Corvinus Egyetem szakfordítói képzésében. Legutóbbi kötete: *Tanulmányok Határ Győzőről* (2015).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) Bánkuti Miklós-díjas költő, drámaíró. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Jelenleg Mátészalkán él, a Partium szerkesztője. Legutóbbi kötete: *A szökevény / Az utolsó játszma* (drámák, 2014).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012), Partiumi Író Tábor (2012) és Magyarország Babérkoszorúja-díjas (2014). Legutóbbi kötetei: *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014), *Belső tükrök* (összegyűjtött versek, 2014), *Az örült* (regény, 2015).

Péntek Imre (szül. Molnár Imre, 1942, Lenti) József Attila- és Radnóti-díjas költő, író. A Kilencek tagjaként indult. Az ELTE magyar–filozófia szakán végzett. Az Árgus alapító-főszerkesztője, 2003 óta a Pannon Tükör főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Emlékpórá* (versek, 2015). (Fényképét Lukács Zoltán készítette.)

Pósa Zoltán (1948, Debrecen) író, költő, irodalomtörténész. József Attila (2000) Szellemi Honvédelem- (2007), Péterfy Vilmos életműdíjas (2010), Pro Cultura Újbuda (2013), a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje (2013). Újabb kötetei: *Az ifjúság maradéka* (2009, a Magyar Napló 2007-es regény pályázatának különdíjasa, bolgár nyelven *Osztan-ki ot mladosztta*, ford. Julia Krumova, 2012), *Pósa Zoltán breviáriuma I–II* (2010, 2011), *A fehér bohóc feltámadása* (versek, 2011), *Egy az Isten* (versek, 2013), *Seminoma avagy kórház a város közepén* (regény két kötetben, 2015).

Szokolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéd és perbeszéd* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álmok, etika* (2012), *Valóságlátomás* (2014).

Szénási Zsófia (1971, Budapest) az ELTE BTK néprajz–magyar–kulturális antropológia szakán végzett. 1997–2002 között a Magyar Nemzetnél dolgozott mint kulturális újságíró. A Könyvhét című lap munkatársa. 2002 óta a Magyar Rádió Archívumában dolgozik, jelenleg a *Hangalbum* című műsor egyik szerkesztője.

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író, a Magyar Írószövetség elnöke. 1989 és 1996 között a Stádium Fialat Írók Körének alapító tagja, 2000 és 2010 között a Magyar Napló szerkesztője. 2006 és 2009 között a Könyves Szövetség elnöke és az Új Átlók Művészeti Társaság titkára. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Miféle földet* (válogatott és új versek, 2014).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014). Legújabb kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).